

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DİN PSİKOLOJİSİ BİLİM DALI

**DİN DEĞİŞTİRME VE RADİKALLEŞME İLİŞKİSİ: ALMAN
MÜHTEDİLER ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA**

Yüksek Lisans Tezi

ELİF GÜNDÜZ

İstanbul, 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN PSİKOLOJİSİ BİLİM DALI

DİN DEĞİŞTİRME VE RADİKALLEŞME İLİŞKİSİ: ALMAN
MÜHTEDİLER ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA

Yüksek Lisans Tezi

ELİF GÜNDÜZ

Danışman: Prof. Dr. Ali AYTEN

İstanbul, 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ Anabilim Dalı DİN PSİKOLOJİSİ Bilim Dalı TEZLİ YÜKSEK LİSANS öğrencisi ELİF GÜNDÜZ'un DİN DEĞİŞTİRME VE RADİKALLEŞME İLİŞKİSİ:ALMAN MÜHTEDİLER ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 8.05.2019 tarih ve 2019-13/11 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi ..13.....26.....2019

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

1.	Tez Danışmanı	Prof. Dr. ALİ AYTEN	
2.	Jüri Üyesi	Prof. Dr. ALİ ULVİ MEHMEDOĞLU	
3.	Jüri Üyesi	Doç. Dr. ÜMİT HOROZCU	

GENEL BİLGİLER

GENEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı	: Elif GÜNDÜZ
Anabilim Dalı	: Felsefe ve Din Bilimleri
Programı	: Din Psikolojisi
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Ali AYTEN
Tez Türü ve Tarihi	: Yüksek Lisans – Mayıs 2019
Anahtar Kelimeler	: Din değiştirme, radikalleşme, kimlik

ÖZET

DİN DEĞİŞTİRME VE RADİKALLEŞME İLİŞKİSİ: ALMAN MÜHTEDİLER ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA

Her ne kadar radikal mühtedilerle ilgili kesin rakamlara ulaşılamasa da özellikle 9/11'den sonra radikalleşme, mühtedilerde sık rastlanan bir fenomen haline gelmiştir. Din değiştirme ve radikalleşme ilişkisini inceleyen bu çalışmada, din değiştirme tipleri ve radikalleşme ilişkisi, mühtedilerde din değiştirmenin hangi sıklıkta ve hangi süreçlerde meydana geldiği, normal bir din değiştirme sürecinde radikalleşmeye iten sebepler üzerinde durulmaktadır. Araştırma 2018 Mart-Eylül tarihleri arasında Almanya'nın farklı şehirlerinde yürütülmüş olup araştırma kapsamında 12 erkek ve 10 kadın olmak üzere toplamda 22 mühtediyle mülakat yapılmıştır. Bu çalışma din değiştirme ve radikalleşme ilişkisine dair Türkçe literatürde giriş niteliğinde bir çalışma olup genel bir kavrayış sunmaktadır. Araştırma kapsamında görüşülen mühtedilerde radikalleşme eğilimi belirli düzeylerle sınırlı kalmıştır ve bu araştırmanın katılımcılarının radikal olarak değerlendirilemeyeceği ortaya çıkmıştır.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname : Elif GÜNDÜZ

Field : Philosophy and Religion Sciences

Programme : Psychology of Religion

Supervisor : Professor Ali AYTEN

Degree Awarded and Date : Master – May 2019

Keywords : Religious conversion, radicalization,

ABSTRACT

THE RELATIONSHIP BETWEEN RELIGIOUS CONVERSION AND RADICALIZATION WITH PARTICULAR REFERENCE TO GERMAN CONVERTS

It is difficult to determine the exact number of radical converts, but conversion to Islam and radicalization in Muslim converts have become a more visible phenomenon after the 9/11. The major objective of this study is to investigate the relationship between religious conversion and radicalization, how often radicalization emerges in converts to Islam, what processes drive to it and why radicalization arises in an ordinary conversion process. Based on semi-structured interviews with twenty-two converts to Islam in Germany, the present study illustrates a general understanding of conversion to Islam and its' relationship to radicalization as an introductive for the psychology of religion literature. It also offers a set of starting points to move forward with some remarkable findings and some precursor approaches for future studies. It concludes that participants of the present study have had limited radicalization tendency.

ÖNSÖZ

Radikal hareketlerin günümüzde giderek artması ve radikal söylemlerin içinde yaşadığımız çağın temel karakteristiklerinden biri haline gelmesi sonucu özellikle sosyal bilimlerde, içinde bulunduğumuz yüzyılı açıklama ve yorumlama faaliyetlerinde radikalleşme, sıklıkla atıf yapılan kavramlardan biri haline gelmiştir. Bilhassa, 9/11 gibi geçmiş tanım ve eylemlerin üzerine set çekerek toplumsal hafızada yeni bir söylem ve eylem dili yaratan vakıalar, bireylerin fikri yaşantıları, tutum ve davranışları üzerinde de yadsınamaz bir etki bırakmaktadır. Radikalleşme 9/11'den sonra mühtedilerde daha sık rastlanır hale gelmiştir. Sonradan Müslüman olan Batılılarda radikalleşme eğilimlerini inceleyen bu çalışmada meseleye dair Almanya'da yürütülen araştırmaya yer verilmiştir.

Giriş, kavramsal çerçeve, bulgular ve sonuç olmak üzere dört bölümden oluşan bu araştırmanın giriş bölümünde; çalışmanın konusu, amacı, argümanları, araştırmanın kapsam ve sınırlıkları ve ilgili literatürdeki yeri hakkında genel bir çerçeve sunulmuştur. Çalışmanın birinci bölümünde, din değiştirme kavramı ve din değiştirmeye ilişkili kavramlara, tarihsel izlekte din değiştirmeye ilgili ortaya çıkan teori ve yaklaşımlara, din değiştirmenin psiko-sosyal kaynaklarına, radikalleşme kavramı ve ilişkili diğer kavramlara ve radikalleşmenin psiko-sosyal kaynaklarına yer verilmiştir. İkinci bölümde ise Almanya'nın farklı şehirlerinde yürütülen araştırmamızın kimlik, radikalleşme ve din-kültür ilişkisi başta olmak üzere araştırmada yaygın olarak ortaya çıkan temalara değinilmiştir. Sonuç ve önerilerde ise araştırmada elde edilen bulgular özetlenerek gelecekte yapılacak çalışmalar için öneriler sunulmuştur.

Bu çalışma, araştırmanın her safhasında cömert yardımlar sergileyen güzel insanlar sayesinde hayata geçirildi. Öncelikle rehberliği için ve çalışmaya sunduğu katkılardan dolayı adımlarını takip ettiğim kıymetli danışmanım Ali Ayten'e teşekkürü borç bilirim. Araştırılmanın yürütülmesi için maddi desteklerinden dolayı Hazar Derneği'ne, bu tezin yazılmasındaki katkılarından dolayı İSAM kütüphanesi ve değerli çalışanlarına, araştırmanın Almanya ayağında, beni mühtedilerle iletişime geçiren sayın Dursun Atak'a, sevgili Büşra Suiçmez'e, sevgili Ayşe Nur Parlak'a, Gönül Alçı'ya ve Safiya Jacobi'ye minnet borçluyum. Berlin'de araştırmanın yürütülmesinde noktasında

yardımlarından dolayı sevgili arkadaşlarım Semra Akgül'e ve Thea Piehl'e, Almanca gerçekleştirilen bir mülakatın tercümesinde yardımını esirgemeyen sevgili Sena Uçmaz'a, Almanya'da yarenliğiyle vaktime değer katan sevgili arkadaşım Emine Develi'ye, koşulsuz sevgilerini ve manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen sevgili arkadaşlarım Büşra Yıldırım, Esra Fidan, Semiha Anaz, İlknur Bahadır, Fulden Elif Aydın ve Hümeysra Büşra Doğan'a, hayat boyu yolumu aydınlatan ve hayatımın her yokuşunda bana yeni bir nefes veren, destekleri ve inançları olmasaydı bu tezi yazamayacağım sevgili anne ve babama, maddi ve manevi desteğini hiçbir zaman üzerimden çekmeyen kıymetli abim Abdulkerim Gündüz'e ve şüphesiz bu çalışmanın ortaya çıkmasında en büyük emeği geçen, beni hayat hikayelerine dahil edip vakit ayıran ve tecrübeleriyle hayatıma değer katan tüm mühtedilere sonsuz teşekkürler.

Elif GÜNDÜZ

Üsküdar, 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	v
GİRİŞ:	1
I. BÖLÜM: KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE	9
1. DİN DEĞİŞTİRME	9
1.1. Din Değiştirme Kavramı ve İlişkili Diğer Kavramlar	9
1.1.1 Din Değiştirme	9
1.1.2 Din Değiştirmeyle İlişkili Kavramlar	12
1.2. Tarihsel Süreçte Din Değiştirmeyle İlgili Kuramsal Yaklaşımlar ..	14
1.2.1. Eski Paradigma: Tecrübe Odaklı Din Değiştirme Yaklaşımı	14
1.2.2. Yeni Paradigma: Süreç Odaklı Din Değiştirme Yaklaşımları	17
1.3. Din Değiştirmenin Psiko-Sosyal Kaynakları	25
1.3.1. Anlam Arayışı ve Değişiklik İsteği	26
1.3.2. Travmatik Olaylar	29
1.3.3. Çok Kültürlü Bir Çevrede Yaşamak	30
1.3.4. Evlilik ve Duygusal İlişkiler	31
1.3.5. Mutsuz Çocukluk ve Baba Figürü Eksikliği	32
2. RADİKALLEŞME	36
2.1 Radikalleşmenin Tanımlanması	36
2.1.1. Radikalleşmeyle İlişkili Kavramlar	40
2.1.2. Radikalleşmenin Psiko-Sosyal Kaynakları	43

II. BÖLÜM: NEDENLERİ VE SONUÇLARIYLA DİN DEĞİŞTİRME: ALMAN MÜSLÜMANLAR ÜZERİNE NİTEL ARAŞTIRMA BULGULARI	57
2.1 Alman Mühtedilerin Din Değişirme Süreçleri	57
2.1.1. İhtida Öncesi Dönem	57
2.1.1.1 Çocukluk, Gençlik ve Aile Yaşantıları.....	57
2.1.1.2 Mühtedilerin Çocukluk ve Ergenlik Döneminde Din ile İlişkileri	59
2.1.1.3 Din Değişirme Öncesi Kriz ve Travmatik Olaylar	62
2.1.1.4 Uyumsuzlar: Toplumsal Yabancılaşma ve Aidiyet	65
2.2 İhtida Sonrası Dönem	68
2.2.1 Mühtedilerin Din Değişirme Motifleri	68
2.2.2 Kimlik: Çekirdek Kimlik, Geniş Grup Kimliği ve Radikalleşme ...	72
2.2.3 Kendini Doğuştan Müslümanlardan Ayırıştırma.....	78
2.2.4 İmaj Gerçekliğe Karşı: Medya ve İnternet	84
2.3 Din Değişirme ve Radikalleşme	88
2.3.1 İslam Adına Savaş: Meşruiyet ve Uygulama	89
2.3.2 Tekfir: Kendini Müslümanlardan Daha Müslüman Görme	91
2.3.3 İslam Devleti ve Hilafet: Zorunluk mu Ütopya mı?	94
2.3.4 Cihat: Tanrı Adına Savaş veya İçsel Yolculuk.....	96
2.3.5 Batı ve Amerikan Karşıtlığı.....	98
2.3.6 Din Değiştirmenin Bir Parçası Olarak Radikalleşme	99
III. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER	105
IV. KAYNAKÇA	115

KISALTMALAR:

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

APA: American Psychological Association

Bkz.: Bakınız

Çev.: Çeviren

DDR: Deutsche Demokratische Republik

Diğ.: Diğerleri

DITIB: Diyanet İşleri Türk İslam Birliği

DMK: Deutsche Muslimische Zentrum

Ed.: Editör

KKK: Ku Klux Klan

N: Denek Sayısı

S: Sayfa Numarası

TDV: Türkiye Diyanet Vakfı

UK: United Kingdom

Yay.: Yayınları

GİRİŞ:

Freud, *Bir Yanılsamanın Geleceği*'nde insanların, tabiat karşısındaki çaresizliklerinden kurtulmak için ürettikleri Tanrı inancından ancak bilimsel alanda ortaya çıkacak gelişmeler aracılığıyla kurtulacağını yazdığında takvimler 1927'yi gösteriyordu. Freud'dan yaklaşık doksan yıl sonra, günümüzde, bilim ve teknolojiye sayısız ilerleme ve gelişmeye rağmen insan düşünce ve davranışındaki durumun Freud'un öngörüsünden farklı bir tabloyu ortaya çıkardığı görülmektedir. Bugün dünya nüfusunun %85'inin bir şekilde din ve maneviyatla ilişkili olduğu saptanmıştır. (Paloutzian, 2017, s. 1) İnsanlar, dini ritüellere katılım gösterebilir ya da göstermemesini kendilerini tanımlama biçimlerinde dini kimliklerini ortaya koymaktan vazgeçmemekte ya da ibadet ve uygulamalara ilgi göstermese de bir şekilde Tanrı inancına sahip olduklarını belirtmektedirler. Buna göre, dünya dinleri arasında bazı dinler gittikçe bağlılıklarını kaybederken bireyler mensubu oldukları dinleri terk ettiklerinde yeni alternatiflere yönelmekte ve farklı din ve geleneklere geçiş yapmaktadırlar.

Pew Reserch Center'ın araştırmalarına göre Avrupa'da Müslüman nüfus gün geçtikçe büyümektedir. (Cooperman, Hacket, & Schiller, 2017; Lipka, 2017) Bu büyümenin önemli bir kısmı iç savaşın etkisi altında olan ya da işgal edilmiş İslam ülkelerinden gerçekleşen göçler nedeniyle olsa da Avrupalı ve Amerikalılar arasında İslam geçmişe kıyasla gittikçe yayılmaktadır. Almanya'da 4,760,00 Müslümandan 215,000'ini (yaklaşık %4,5), İngiltere'de 2,869,000 Müslümanın 100,000'ini, Amerika'da ise 2007'de 2,400,000 Müslümanın 552,000'ini mühtedilerin oluşturduğu tahmin edilmektedir. (Schuurman, Grol, & Flower, 2016) 1950'lerde Avrupa'daki mühtedilerin çoğunluğunu Müslüman erkeklerle evlenmek için din değiştiren kadınlar oluştururken 1960'larda sonra ortaya çıkan toplumsal hareketler, dini ve manevi yeni alternatif arayışında olan gençler sufizm aracılığıyla İslam'la tanışmış ve İslam'ı kabul etmiştir. (Zebiri, 2008) Avrupa'da Müslüman nüfus arttıkça yeni sorunlar ve tartışma konuları gündeme gelmektedir. Her şeyden önce, medyada İslam'ı seçen Batılılar radikalleşme söylemleriyle gündeme getirilmektedir. Bu söylemler aracılığıyla mühtediler Avrupa toplumları için yaratılan yeni düşmanın simgesi haline

getirilmektedir. Fakat Avrupalı mühtedilerin medyada olumsuz içeriklerle anılma sıklığı her geçen gün artarak devam etse de radikal gruplar arasındaki temsil oranları gerçekte bu denli yüksek değildir. Her ne kadar kanıksanmış medya portresi İslam'ı seçen Batıları muhtemel radikaller haline getirse de Mühtedilerin büyük bir kısmında İslam'ı seçtikten sonra terörist faaliyetlere bulaşma ya da şiddete varan radikalleşme gerçekleşmemektedir. (Ferguson & Binks, 2015; Schuurman, Grol, & Flower, 2016)

Din değiştirme ve radikalleşme ilişkisi son zamanlarda psikoloji ve din psikolojisi alanlarında da önemli konular haline gelmiştir. Din ve maneviyatın insan yaşamındaki etki ve boyutlarını bilimsel yöntemler altında inceleme amacıyla ortaya çıkan din psikolojisi, APA'nın 1980'de din psikolojisini genel psikolojinin bir alt dalı olarak kabul etmesinin ardından gelişmeye devam etmişse de bu tarihten uzun bir süre sonrasına kadar alana gereken ilgi ve önem gösterilmemiş ve sürekli yeni bilginin üretildiği bir alan olmamıştır. Ancak özellikle ABD'de 9/11 saldırısından kısa bir süre sonra ortaya çıkan ve oldukça yanlı çağrışımları sahip “*tanrı adına öldürme*” fenomeni ana akım psikoloji içerisinde yer alan psikologların da ilgisini çekmeye başlamıştır. (Paloutzian, 2017, s. 3) Dini motivasyonlu şiddet çalışmaları için başlangıç noktası kabul edilen bu saldırının ardından Avrupa'da İslam'la ilişkili terörist eylemde bulunma şüphesiyle 2001-2009 arası tutuklananların sayısı 740'ı (Karagiannis, 2012, 103) bulmasına rağmen gerçekte kaçının terörist eylemlerle ilişkili olduğuna dair net veriler bulunmamaktadır. Bu tutuklananlar arasında mühtedilerin oranına dair de net rakamlara ulaşılamamıştır. Yalnızca Almanya'dan 720-760 kişinin savaş nedeniyle yurt dışında bulunduğu ve bunlardan %12-16'sının Suriye ve Irak'taki mühtedilerden oluştuğu varsayılmaktadır. (Schuurman, Grol, & Flower, 2016, s. 9) Bu çalışmalarda radikalleşme ve din değiştirme ilişkisini tespit eden net verilere ulaşılamasa da 9/11'den sonra her iki durumda da belirgin bir artış olduğu aşîkârdır. Din değiştirme ve radikalleşme arasındaki ilişkiyi psiko-sosyal motivasyon kaynakları açısından incelemeyi hedefleyen bu çalışmada da mevcut sorunun çözümüne ve akademik birikime katkı sağlayabilmek adına, sorunu tespit, açıklama ve tahlil etme hedeflenmektedir.

Türkiye'de ilgili literatür henüz oluşmamış olsa da son yıllarda bilhassa Batı'da 9/11 saldırısından sonra din değiştiren ya da dine dönüş yapan bireylerin radikalleşmesi

ya da Batı kültürü içerisinde doğup yetişen bireylerin radikalleşmesi konularında yapılan çalışmalarda artış meydana gelmiştir. Mühtedi radikalleşmesi oldukça karmaşık ve iç içe geçmiş nedenler silsilesiyle meydana gelmektedir. İki konu arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmalarda öncelikle radikal gruplara katılan mühtedilerin zihinsel sağlık durumu üzerinde durulmuş ve zihinsel sağlık sorunları yaşayan bireylerin radikal gruplardaki temsil oranlarına vurgu yapılmıştır. Ancak ilerleyen zamanlarda yapılan çalışmalarla yalnızca zihinsel sağlık açısından problemli bireylerin değil iyi eğitilmiş, psikolojik ve zihinsel sağlığı yerinde olan bireylerin de bu gruplar tarafından çekildiğini saptanmıştır. Ancak din değiştirme ve radikalleşme çalışmalarına çoğunlukla İngilizce literatürde rastlanmaktadır. Konuyla ilişkili olarak Türkçe literatürde herhangi bir yayına rastlanmamıştır. Müstakil olarak radikalleşme, terörizm, fundamentalizm ya da şiddete varan aşırılıkları konu alan çalışmalara yönelik ilgi ülkemizde gün geçtikçe artsa da söz konusu iki fenomen arasındaki ilişkiyi konu edinen çalışma mevcut gözükmemektedir. İngilizce literatür incelendiğinde de radikal mühtedilerin ulaşılması zor bir grup olması nedeniyle çalışmaların kapsamlı araştırmalar ve teorilerden yoksun olduğu göze çarpmaktadır.

Batı’da din değiştirme literatürünün büyük bir kısmı Hristiyanlığa dayanmaktadır. Bu nedenle ilk araştırmalarda ve yaklaşımlarda İslam dışarıda bırakılmış ve söz konusu dine geçişlerde ortaya çıkan farklılıkların doğası üzerinde durulmamıştır. (Zebiri, 2008) İhtida hadisesini konu alan çalışmalarda ise değinilen yaygın temalar kimlik değişimi, kişilikle ilgili meseleler, din değiştirme nedenleri, sosyo-kültürel anlatılar gibi psikolojik ve sosyolojik bakış açısının yansıtıldığı bilimsel metinler ile mühtedilerin kendi ihtida tecrübelerini aktardıkları eserler, internet kaynakları ve Youtube videoları gibi akademik olmayan çalışmalar olarak iki farklı türde karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda oluşan din değiştirme literatürü incelenirken başvuru alan temel kaynaklar öncelikle 1994’te Ali Köse tarafından İngiliz mühtedileri ele alan “Conversion to Islam: A Study of Native British Converts” isimli doktora tezidir. Din değiştirmenin psiko-sosyal sebepleri üzerinde duran eserde, din değiştirme teorileri de incelenmekte ve teorilerin psikolojik ve sosyolojik açıdan işlerliği üzerinde durulmaktadır. Yine aynı şekilde İngiliz mühtediler merkeze alındığı Maha al-Qwidi’nin “Understanding the Stages of Conversion to Islam: The Voice of British

Converts” ve Kate Zebiri’nin “British Muslim Converts: Choosing Alternative Lives” adlı çalışmalara başvurulmuştur. Zebiri (2008), çalışmasında din değiştirme sonucu ortaya çıkan kimlik değişimi ve İngiliz mühtedilerin ihtida sonrası Batı toplumuna yönelttikleri eleştiriler ve bu eleştirilerin temel sebeplerine odaklanmıştır. Mühtedilerin içinde büyüdükleri kültür ve gelenekle ilişkileri ve onları kendi toplumunun eleştirmeni haline getiren nedenleri konu alan değerli bir çalışmadır. al-Qwidi (2002) ise Lewis Rambo’nun aşamalı din değiştirme modelinin İşlam’ı seçen İngilizler zerindeki geçerliğini test etmiştir. Çalışmada aşamalı model ve Müslüman mühtedilerde geekleşme durumu daha çok eleştirel bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Yararlanılan bir diğer önemli çalışma, kendisi de bir mühtedi olan Anne Sofie Roald’ın “New Muslims in the European Context: The Experience of Scandinavian Converts” adlı eserdir. Roald (2004), İşkandinav mühtedilerin İşlam’ı seçtikten sonra Müslüman topluluklar ve İşkandinav toplumu arasında oynadığı rol üzerinde durmuştur. Din değiştirme konusunda yapılan ve bizim çalışmamızda da sıklıkla yararlanılan ilham verici bir diğer eser Esra zyrek tarafından Alman mühtediler üzerine yapılan “Müslüman Olmak Alman Kalmak” isimli çalışmadır. Özyürek (2015), İşlam’ın gittikçe marjinalleştiği toplumlarda Müslüman olmanın anlamı, İşlam kültür ilişkisi, dini ve milli kimlik arasındaki çatışmalar ve uzlaşma çabaları üzerinde durmuştur.

İngilizce ve Türkçe yazılı yayınlarda bilimsel bakış açısıyla din değiştirmeyi konu edinen geniş bir literatüre rastlansa da mühtedilerde radikalleşme eğilimlerini ve bu eğilimleri ortaya çıkaran psiko-sosyal faktörleri inceleyen kapsamlı herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Özellikle yabancı savaşçıları konu edinen çalışmalarda mühtedilere yzeyssel bir şekilde değinilse de doğrudan mühtedilerin radikalleşme ve din değiştirme süreçlerini ve nedenlerini konu edinen kapsamlı içeriklere rastlanmamaktadır. Günümüzde gittikçe değişmekte olan din değiştirme sebepleri ve din değiştirme sürecinde ortaya çıkan isyan motifi mühtedilerin siyasetle ilişkileri, bu ilişkilerin niteliği ve toplumla ilişkileri önemli hale gelmektedir. Bu bağlamda din değiştirme ve radikalleşme ilişkisini konu alan çalışmalarda genellikle doğrudan radikal mühtediler inceleyen nicel veriler, terörizm ve güvenlik konularıyla ilişkileri üzerinde durulmuş ve nitel çalışmalardaki yetersizlik ilk bakışta göze çarpmaktadır. Din değiştirme ve radikalleşme ilişkisini inceleyen en kapsamlı alışma Monika Gabriela

Bartoszewicz (2013) tarafından İngiltere’de hazırlanan doktora tezidir. Çalışma boyunca Avrupalı mühtedilerin Avrupa’da ortaya çıkması muhtemel bir güvenlik tehdidini oluşturup oluşturamayacağı, Avrupalı mühtedilerin hangi şartlar altında radikalleştikleri ve şiddet eylemlerine bulaştıkları incelenmiştir. Çalışmada doğrudan radikal mühtediler hedef alınmayıp kapsam ve geçerlik açısından iki gruba da yer verilmiştir. Bu çalışma dışında din değiştirme ve radikalleşme konusunu merkeze alan çeşitli dergilerde yayınlanan akademik metinlere rastlamak mümkündür. (Precht, 2007; Emmanuel, 2012; Flower, 2013; Ferguson & Binks, 2015; Schuurman, Grol, & Flower, 2016; Counter Extremism Project, 2017; Elzen, 2018)

Radikalleşme ve din değiştirmeyi merkeze alan araştırmalarda farklı araştırma yöntem ve tekniklerinin kullanıldığı görülmektedir. Bu çalışmada din değiştirme ve radikalleşme ilişkisinin doğasını daha iyi anlayabilmek ve yorumlayabilmek adına nitel yöntem tercih edilmiştir. Nitel yöntemde, bilgiler, toplumsal yaşamın bir parçası olan insanlar, hareketler, olaylar ya da bunları temsil eden metinler, semboller ve anlatılar yorum ve analize tabi tutulmaktadır. (Neuman, 2013, s. 659) Radikallerin ulaşılması zor bir kitle olması nedeniyle mülakat gibi aracısız iletişime dayanan yöntemlere başvurmak zor olsa da özellikle din değiştirme söz konusu olduğunda araştırmacıların sıklıkla tercih ettikleri yöntemlerin başında mülakat tekniği gelmektedir. Bizim araştırmamız da yarı yapılandırılmış mülakat tekniğine dayanmaktadır. Söz konusu teknik, araştırmacı tarafından önceden hazırlanan sorular çerçevesinde, bütünüyle hazırlanan sorulara bağlı kalınmaksızın mülakat sırasında ortaya çıkan yeni bilgiler eşliğinde daha esnek olarak yürütülen araştırma tekniğidir. (Wellington & Szczerbinski, 2007, s. 61) Bu araştırma için yapılan mülakatlar Mart-Eylül 2018 tarihleri arasında, Almanya’da sonradan İslam’ı seçen 22 kişiyle gerçekleştirilmiştir. Mühtedilerde radikalleşme eğilimleri tespit edilmek istendiğinden doğrudan radikal olduğu düşünülen gruplar hedef alınmamış ve farklı bölgelerde, farklı dini cemaatlere bağlı mühtediler araştırmaya dahil edilmiştir. Araştırma, Almanya’da Münster başta olmak üzere Köln, Berlin, Hamburg, Osnabrück ve Paderborn gibi farklı şehirlerinde bulunan mühtedilerin yardımıyla yürütülmüştür. Özellikle selefi faaliyetlerin yoğunlukta olduğu Almanya’nın eski başkenti Bonn şehri de araştırmaya dahil edilmek istenmiş ancak bu şehirde hiçbir mühtediye ulaşılammıştır.

Araştırma kapsamında görüşülen mühtedilere farklı kanallar aracılığıyla ulaşılmıştır. Öncelikle mühtedilere ulaşma konusunda DITIB camileri ve herhangi bir kurumsal kimliği olmayan, etnik köken merkezli camiler, Deutsches Muslimisches Zentrum Paderborn / Berlin ve Cordoba e.V gibi derneklerle irtibata geçilerek araştırma için yardım istenmiştir. Camiler ve dernekler aracılığıyla 12 mühtediyle görüşülmüş ve geri kalan 10 kişiye ise kartopu yöntemiyle ulaşılmıştır. Ancak bazı camiler güvenlik endişesi nedeniyle yardımcı olmak istememiştir. Aynı zamanda araştırmacının cinsiyeti de bazı cami görevlileri ve imamların görüşmeyi kabul etmemesinde önemli etkenlerden biridir.

Mülakatlar sırasında mühtedilerden izin alınarak mühtedilerin hikayeleri ses kaydına alınmış ve ardından yazıya dökülmüştür. Mühtedilerden yalnızca bir tanesi araştırmada isminin kullanılmasını istemediği için bu mühtediye müstear bir isim verilmiştir. Mühtedilerden bazıları din değiştirdikten sonra resmi olmayan şekilde yeni isimler almıştır. Bu mühtediler için de yeni isimleri kullanılmıştır.

Mülakatlar sırasında sorulan sorular iki bölümden oluşmaktadır. Öncelikte mühtediyi ve yetiştiği çevreyi tanıyabilmek adına bugün ve geçmiş hakkında sorular yöneltilmiş ve mühtedinin din değiştirme hikâyesine odaklanılmıştır. İkinci bölümde ise mühtediye güncel İslam yorumu, toplumla ve Müslüman gruplarla ilişkilerine dair sorular sorularak radikalleşme eğilimleri tespit edilmek istenmiştir. Radikalleşme eğilimleri tespit edilirken mühtedilerin önceden belirlenen kavram gruplarına verdikleri yanıtlar esas alınmıştır. Mühtedilere din değiştirme hakkında daha önce Ali Köse tarafından İngiliz mühtediler üzerine yapılan “Conversion to Islam: A Study of Native British Converts” adlı çalışmada kullanılan sorular yönlendirilmiş, radikalleşme hakkında ise literatür taranmış ve çalışmalarda radikalleşme kapsamında ele alınan düşünce ve davranışlar tespit edilerek bu bağlamda sorular hazırlanmıştır. Mülakat sırasında katılımcılardan sorularla ilgili olumsuz bir tepki alınmamış ve genellikle hepsi bütün soruları cevaplama konusunda istekli bir tutum sergilemiştir. Yalnızca bir mühtedi “Hiç uyuşturucu ya da alkol kullandınız mı?” sorusunu İslam’da işlenen günahları yaymanın yasaklanmasını gerekçe göstererek cevaplamayı reddetmiştir.

Mülakat soruları önceden hazırlanmış olmakla birlikte mülakatın seyrine göre bazı sorular eklenmiş ya da çıkartılmıştır.

Araştırma kapsamında toplamda 25 mühtediye ulaşılmıştır. İletişime geçilen mühtedilerden biri, din değiştirmenin öznel ve mahrem bir tecrübe olması nedeniyle görüşme talebini reddetmiştir. Ulaşılan mühtedilerden ikisi ise fiziksel uzaklığı gerekçe göstererek görüşmeyi reddetmiştir. Bu nedenle 12 erkek ve 10 kadın olmak üzere toplam 22 kişiyle görüşülmüştür. Mülakatlardan 20 tanesi yüz yüze görüşme şeklinde gerçekleşirken 2 mülakat ise mühtedilerin uzak bölgelerde ikamet etmelerinden dolayı Skype aracılığıyla yapılmıştır. Mühtedilerin çoğuyla bir kez görülmüş olsa da bazılarıyla birden fazla görülmüş ve bazı mühtedilerle arkadaşlık ilişkileri kurularak mühtedilerin gündelik ve sosyal yaşamları da gözlemlenmiştir. Aynı zamanda cami ve derneklerde mühtedilere özel gerçekleştirilen bazı ders ve etkinliklere de katılarak burada da gözlemler yapılmıştır. Mülakatların tamamı Almanya'nın farklı şehirlerinde yapılsa da farklı etnik kökene sahip mühtediler de araştırmaya dahil edilmiştir. Bu bağlamda 14 Alman, bir Litvanyalı, bir Brezilyalı, bir Polonyalı, bir İtalyan-İspanyol, bir Alman-Brezilyalı, bir Çek-Alman, bir Alman-Amerikan ve bir Alman-Sırp ile mülakat yapılmıştır. Araştırmaya katılan mühtedilerin yaşları 19-56 arasında değişmektedir ve katılımcılar çoğunlukla gençlerden oluşmaktadır. Buna göre katılımcıların 2'si ergenlik (16-21), 16'sı ilk yetişkinlik (22-34), 3 tanesi orta yetişkinlik (35-49) ve 1 tanesi son yetişkinlik (50-59) döneminde yer almaktadır.

Katılımcıların eğitim durumları incelendiğinde ise mühtedilerin çoğunlukla üniversite mezunu olduğu görülmektedir. 3 mühtedi en az bir lise diplomasına sahipken, 16 mühtedinin en az bir lisans derecesine sahip olduğu ve 2 kişinin de lisans üstü eğitimine devam ettiği saptanmıştır. 1 mühtedinin eğitim durumu bilinmemektedir. Katılımcıların medeni durumlarına gelince, 11 mühtedinin bekar, 9 mühtedinin evli olduğu ve bir mühtedinin de boşanmış olduğu görülmüştür. Bir mühtedinin ise medeni durumunu belirtmemiştir.

Bu çalışmada araştırmanın sınırlılığı gereği daha çok din değiştirme ve radikalleşmenin psiko-sosyal nedenleri üzerinde durulması öngörülmüştür. Din değiştirme ve radikalleşme ilişkisinin tespit edilmesi, radikalleşmenin hangi süreçte

meydana geldiği, normal bir din değiştirme sürecinde radikalleşmeye iten sebepler, mühtedileri radikalleşmeye karşı savunmasız hale getiren psiko-sosyal faktörler, radikalleşme ve din değiştirme tipleri arasındaki ilişki, mühtedilerin şiddet eylemlerine katılma durumları ve bu eylemlerdeki temsil oranları, mühtedilerin geçmiş yaşantıları ve İslam hakkındaki güncel yorumları araştırmamızın ana izleğini oluşturmaktadır. Çalışmamızın temel argümanı, İslam söz konusu olduğuunda radikalleşmenin din değiştirmenin -belirli düzeylerde- doğal bir parçası olduğudur. Buna göre her din değiştirme kendi için radikalleşme içermektedir. Ancak bu radikalleşme her zaman mevcut çalışmalardakine benzer olumsuz içerikler taşımamaktadır. Bu çalışmada söz konusu radikalleşme tipi *doğal radikalleşme* olarak ele alınmıştır. Genellikle mühtedilerin çoğu zamanla bu radikal düşünme ve uygulama biçimi terk etmektedir.

Çalışma kapsamında Almanya’da din değiştiren bireylerle yapılan mülakatlardan elde edilen sonuçlar tahlil edilmeye çalışılmıştır. Çalışma iki bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde din değiştirme ve radikalleşme konularının kavramsal ve teorik alt yapı işlenerek ikinci bölümle yer verilecek bulguları daha iyi açıklamaya yönelik bir ereve çizilmiştir. Din değiştirme ve radikalleşme kavramları etrafında, sürece dayalı modeller açıklanarak psiko-sosyal sebepler üzerinde durulmuştur. İkinici bölümde ise araştırmaya ve araştırma sonuçlarına yer verilerek belirli sorular etrafında din değiştirme ve radikalleşme ilişkisi incelenmiş ve mühtedilerin radikalleşme eğilimleri üzerinde durulmuş ve bulgulara dair yorumlara yer verilmiştir.

I. BÖLÜM: KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1. DİN DEĞİŞTİRME

Bu bölümde din değiştirme kavramı, din değiştirmeyle ilişkili kavramlar, tarihsel süreçte din değiştirme konusunda ortaya çıkan farklı yaklaşımlar ve din değiştirmenin psiko-sosyal kaynakları ele alınarak kavramsal ve kuramsal çerçeve çizilmeye çalışılmıştır.

1.1.Din Değiştirme Kavramı ve İlişkili Diğer Kavramlar

Yukarıda da belirtildiği üzere din psikolojisinin en temel çalışma alanlarından biri olan din değiştirme olgusu geçmişten bugüne farklı bakış açılarıyla ele alınmış ve tanımlanmıştır. Bu başlık altında din değiştirme kavramının zamanla kazandığı farklı anlamlar ve sosyal bilimcilerin kavramı ele alış farklılıkları üzerinde durulmaktadır. Aynı zamanda din değiştirme kavramıyla ilişkilendirilen kavramlar, bunlar arasındaki farklılık ve benzerlikler de ele alınmaktadır.

1.1.1 Din Değiştirme

Din psikolojisi alan yazınında din değiştirmeyle ilgili yapılan çalışmalarda din değiştirmenin ne olduğu hakkında çeşitli tanımlamalar ortaya konulmuştur. Tanımlamalarda ortaya çıkan bu farklılıklar, disiplinler arası yaklaşımlar ve dinlerin yeni üyelerine sundukları eşsiz vaatlerden kaynaklanmasının yanı sıra din tanımlarında meydana gelen değişimlerle de yakından ilgilidir. Bir başka ifadeyle dinleri tanımlarken sosyal bilimlerin farklı alanları kendi yaklaşımlarından yola çıkarak dini tanımlamışlardır. Ayrıca her din kendisine katılan bireyi tanımlarken kendi teolojik yapısını kullanarak kendisi açısından meseleyi ele almıştır. Bütün bunlara ilave olarak özellikle son yirmi yılda din kavramının yanında ve bazen de ona alternatif olarak maneviyat kavramı gündeme getirilmiştir. Bu çerçevede din psikolojisi alanında yapılan çalışmalarda son yıllarda maneviyat kavramının kullanımında artış olduğu gözlenmiştir. (Düzgüner, 2013) İki kavram doğrudan birbirinin anlamını karşılamasa da sıklıkla birbiriyle örtüşen içeriklere sahip oldukları iddia edilmektedir. Din ve maneviyat tanımlarında ortaya çıkan bu benzerliklerden din değiştirme tanımları da etkilenmiştir.

Son dönem çalışmalarda din değiştirmenin birey üzerindeki etkilerine odaklanılarak hadisenin bireyin yalnızca aşkın varlık ile ilişkisinde meydana gelen değişimi ifade ettiği için din değiştirme en geniş kapsamda manevi dönüşümün (spiritual transformation) parçası olarak görölmüştür. (Paloutzian, 2017, s. 13)

Din değiştirme ile ilgili tanımlar aynı zamanda tanımlamayı yapanın ‘içeriden’ mi yoksa ‘dışarıdan’ mı olduğuna göre de farklılık arz etmektedir. ‘İçeriden’ yapılan tanımlamalarda daha çok din değiştiren bireyin kendi tecrübesini “manevi uyanış ya da aşkınlık gibi pozitif içerikli” (Zebiri, 2008, s. 13) ya da duygu ve tecrübe temelli kavramlarla açıklama eğilimi ortaya çıkarken ‘dışarıdan’ yapılan tanımlamalarda ise daha çok bireylerde meydana gelen değişimi dini, psikolojik, sosyolojik ya da antropolojik gibi farklı bakış açıları aracılığıyla tanımlama üzerinde durulmuştur.

Batılı literatürde din değiştirme çalışmalarda en sık başvuru kavram ‘conversion’ dur. *Conversion* doğrudan dini bir değişimi imlemeyip genel bir kavram olarak “bir formdan başka bir forma geçiş, değişim süreci” olarak tanımlanmaktadır. Sosyal bilimlerde ise daha çok düşünsel, duygusal ve davranışsal alanda meydana gelen değişimleri ifade etmek için kullanılmaktadır.

Aynı zamanda ilk dönem din değiştirme çalışmalarda ortaya çıkan tanımlamalarla sonraki dönemlerde ortaya çıkan tanımlamalar arasında da farklılıklar vardır. Mesela din psikolojisinin kurucularından kabul edilen ve din değiştirme alanındaki ilk çalışmalardan birinin sahibi olan William James tarafından din değiştirme şu şekilde tanımlanmıştır:

“Bölünmüş, yanlış bir değersizliği ve mutsuzluğu seçmiş benliğin, dinsel gerçeklere daha sıkı tutunmak suretiyle yavaş yavaş veya birden birleşmesini, doğru olan değeri ve mutluluğu seçmesini anlatan ifadelerden sadece bazılarıdır.” (James, 2017)

Yine 1924’te yayınlanan *The Psychology of Religion (Din Psikolojisi)* isimli kitapta ise conversion, “mevcut zamana kadar bölünmüş ve mutsuz olan benliğin dini idealler ve motivlerin etkisi altında birleşmiş ve tatmin olmuş hale gelmesi süreci” olarak tanımlanmıştır. (Selbie, 1924, s. 187) İlk dönem çalışmalarda kavram

tanımlanırken bireyin hastalıklı zihinsel süreçlerden kurtulmak için başvurduğu yöntemlerden biri olarak ele alınmaktayken kavram daha sonraları bireyin bakış açısı ya da sistemli dünya görüşünü bir başkasıyla değiştirme süreci olarak ele alınmıştır. (Lofland & Stark, *Becoming a World-Saver: A Theory of Conversion to a Deviant Perspective*, 1965, s. 862) Son dönem çalışmalarında ise daha çok bireylerin din ile ilişkilerinde meydana gelen değişimi ifade etmekte ve bir inanç sistemini terk edip başka bir inanç sistemine adapte olma anlamında kullanılmaktadır. Ayrıca din psikolojisi ve din sosyolojisi alanlarında bireyin mensubu olduğu din içerisinde yaptığı değişiklikler ya da bireyin sahip olduğu inançta derinleşmesi ve dindarlaşması için de kullanılmaktadır. (Köse, 2012, s. 14) Rambo, *conversion* kavramının tanımlamasında ortaya çıkan bu anlam karmaşasını gidermek için iki farklı model önermiştir. Farklı dini gelenekler arasında meydana gelen geçişi ifade etmek için “traditional transformation” (gelenekler arası geçiş) kavramını önerirken, aynı dini gelenek içerisinde meydana gelen değişimleri ifade etmek için ise “institutional transformation” (mezhepler arası geçiş) kavramını önermektedir. Bunun yanı sıra conversion her zaman tam ve bütün bir değişimi ifade etmemekte bireyin mevcut dininde dindarlaşması anlamını da içermektedir. Bu durum için Rambo’ya göre “intensification” (yoğunlaşma) kavramını kullanmak daha yerindedir. (Rambo, 1993; Çayır, 2008, s. 5) *Conversion* kavramının anlaşılmasında ortaya çıkan bu anlam karmaşasında şüphesiz kavramın Hristiyanlığın ilk dönemlerinde merkezi bir yere sahip olması da etkilidir. İlk Hristiyan metinlerinde “din değiştirip Hristiyan olmanın karşılığı olarak kullanılan Latince kavramlar *epistrophe* ve *metonia*, Latince Batı Hristiyanlığının dili haline geldikten sonra *convertio* olarak tercüme edilmiş ve kavramın İngilizce karşılığı *conversion* olarak türetilmiştir.” (Kling, 2014, s. 98) Pek çok muhafazakâr Hristiyan gelenek içinde *conversion* günah çıkarma ile eş değer görülür. (Rambo, *Understanding Religious Conversion*, 1993, s. 6) Singer (1980) ise bu semantik karmaşayı ortadan kaldırmak için, bir dinden başka bir dine geçiş için *inter-faith*, aynı din içerisinde değişime gitme durumu için ise *intra-faith* kavramlarını önermektedir.” (Köse, 2012, s. 15)

Conversion kavramının yarattığı anlam karmaşası, dilimizde din değiştirme hadisesi iki farklı şekilde tanımlanarak giderilmeye çalışılmıştır. İngilizcede hem dine dönüş hem de iki farklı dini gelenek arasında yapılan değişimi ifade etmek için

kullanılan kavram yerine hadiseyi ifade etmek için *din değiştirme* ve *dine dönüş* olmak üzere iki farklı yaklaşım tarzı benimsenmiştir. (Köse & Ayten, 2012, s. 138) Bireyin hayatının belli bir döneminde uzak kaldığı inanç ve ritüellere geri dönüşünü ifade etmek için dini dönüşüm kavramı kullanılırken- dine dönüşü ifade etmek için Arapça hüda (hedy) kökünden türetilmiş bir isim olan hidayet kavramı da kullanılmaktadır- bir inanç sistemini terk eden bireyin başka bir inanç sistemini benimsemesi olarak *din değiştirme* ifadesi kullanılmaktadır. Bunun dışında Türkçe’de din değiştirme durumunu ifade etmek için kullanılan bir diğer kavram Arapça’dan dilimize aktarılan *ihtida* kavramıdır. *İhtida*, sözlükte gerçeğe ulaşmak, doğru yolu bulmak anlamlarına gelmekte ancak terim olarak bütün inanç sistemlerini kapsamayıp yalnızca farklı bir inanç sistemini terk edip, İslam dinini kabul etme durumu için kullanılmaktadır. İhtida eden kimse için ise *mühtedi* kavramı kullanılmaktadır. Kavramın karşı kutbunu ise *irtidat* kavramı oluşturmaktadır. İrtidat ise İslam dinini terk etme durumunu ifade etmek için kullanılmaktadır. Kavramlardan da anlaşılacağı üzere din değiştirme hadisesinin ne olduğu tanımlamayı yapanın konumuna göre değişmektedir.

1.1.2 Din Değiştirmeyle İlişkili Kavramlar

Din değiştirme çalışmalarında konuyla ilişkili olarak kullanılan önemli kavramlardan biri *deconversion*’dur. Deconversion konusunda henüz literatürde tüm hatları belirlenmiş, kavramın ne anlatmak istediğini bütünüyle ifade eden tanımlar yapılmamışsa da kavram en genel anlamıyla, sahip olunan dini inancın kaybı ya da inanç yoksunluğunu ifade etmek için kullanılmaktadır. (Barbour, 1994; Streib, 2014, s. 271) Ancak dini alanda meydana gelen bu yoksunluk ve kayıp durumu her zaman sahip olunan bir dini inancı kaybetmek şeklinde ortaya çıkmadığı gibi farklı bir inanç sistemini benimseyen bireyler için de deconversion kavramı kullanılarak yeni bir anlam karmaşası durumu ağığa çıkmaktadır. Barbour (1994) çoğu deconversion vakasında ortaya çıkması muhtemel dört faktör belirleyerek kavramın sınırlarını çizmeye çalışmıştır. Bu dört faktör şu şekilde sıralanmaktadır: Entelektüel şüphe ya da bir inanç sistemini inkâr, dini bir grubun bütün yaşam tarzını reddetmeyi de kapsayan ahlaki eleştiri, umutsuzluk, yalnızlık, suçluluk ve eleme bağlı olarak ortaya çıkan duygusal keder ve toplumdan ayrışma. Barbour, dinden dönme konusunda ortaya çıkan ilgi ve artışı dini çoğulculuk ve bireyselciliğin artışına bağlamaktadır. (Streib H., Hood ve diğ.

2009, s. 21) Streib, Barbour tarafından belirlenen faktörlerin geçerli olduğunu ancak bir faktörün gözden kaçırılmış olabileceğini iddia eder. Ona göre her ne kadar belirlenen dört faktör önemli olsa da deconversion'un spesifik olarak dini bir tecrübeyi kaybetmekle de yakından ilgisi vardır. O nedenle Barbour'un modeline beşinci faktör olarak belirli dini tecrübelerin kaybını da eklemektedir. (Streib, 2014, s. 272) Kısaca ifade etmek gerekirse deconversion sahip olunan dini inancı kaybetmek şeklinde açıklandığı gibi başka bir dini geleneğe yönelme sürecindeki bireyin eski inancını kaybetmesi şeklinde de açıklanmaktadır.

Batılı literatürde son zamanlarda din değiştirme için kullanılmaya başlanan kavramlardan biri de *reversion*'dur. *Reversion* özellikle Müslüman olan Batılılar arasında sıklıkla kullanılmaktadır. Kavram sözlükte “eski durum, inanç ya da uygulamaya geri dönüş” olarak açıklanmaktadır. Online sözlük Oxford Dictionary, *reversion* kavramının fiil ve aynı zamanda isim hali olan *revert*'in tanımları arasına “İslami bir inancı kabul etmek” anlamını da eklemiştir. Din değiştirip Müslüman olan bireylerin çoğunun *conversion* yerine yaşadıkları tecrübeyi açıklarken *reversion* kavramının kullanmasının altında yatan en önemli sebep kavramın içerdiği anlamların İslam'daki belli başlı inançlarla ilişkilendirilmesidir. İslam'da bütün insanların günahsız doğması ve İslam inancında sonradan Müslüman olan bireylerin geçmiş günahlarının bağışlanması, mühtedilere kendi tecrübelerini *asıl doğalarına* geri dönüş olarak düşündürmektedir. Bu inanca göre Müslüman olan kimse, maruz kaldığı dış etkenlerin etkisinden kurtularak ilk yaratılış durumuna (fitrat) ve Allah'a verdiği söze geri dönmektedir. Kısacası bu dönüşümün asla dönüş olarak isimlendirilmesinin temelinde “Her doğan fitrat üzere doğar...” hadisi yer almaktadır. Yaklaşık bir yıl önce Müslüman olan İngiliz mühtedi neden *reversion* kavramının daha uygun olduğunu şu şekilde açıklamaktadır:

“*Reversion kavramı oldukça yerinde bir kavram çünkü biz Müslümanlar olarak bir halden başka bir hale geçtiğimize değil bizi Tanrı'dan uzaklaştıran ve özellikle modern Batı medeniyetlerinde zihinlerimizi meşgul eden bağlanmalar ve çeşitli putların etkilerinden önceki ilk varlık durumuna geri döndüğümüze inanıyoruz.*” (https://www.youtube.com/watch?v=q3_hJb1ZiAw, 2017)

Çoğu mühtedi *reversion* kavramının tecrübelerini açıklamada daha uygun olduğuna inanır. Kavramın tercih edilmesindeki ikinci neden ise İslam'dan önceki ve sonraki yaşantıları arasında çok büyük fark olmadığına inanmalarından kaynaklanmaktadır. Sıklıkla aslında zaten bir Müslüman gibi yaşadıklarını ama bunun farkında olmadıklarını, İslam'ı kabul etmenin kendilerinde bu farkındalığı oluşturduğunu iddia ederler. Örneğin Michele kendi durumunu şu şekilde ifade etmektedir:

“Müslüman olduktan sonra hayatımda çok fazla şey değişmedi. Zaten Müslüman gibi yaşıyordum ama sadece bunun farkında değildim. Hristiyanken de ibadet ediyordum. Müslüman olduktan sonra ise beş vakit ibadet etmeye başladım.”

Müslüman olan Batılılar arasında İslam'ı benimsemek (embracing Islam), şahadet getirmek (taking shahadah), Müslüman olmak (becoming a muslim) ve İslam'ı kabul etmek (accepting Islam) ifadeleri de sıklıkla kullanılmaktadır. Mühtedilerin çoğu conversion kavramı yerine, Müslümanlar arasındaki çağrışımlarından dolayı ve dine aidiyetlerini daha da güçlendirdiği için yukarıdaki ifadeleri kullanmayı tercih etmektedirler. (Nieuwkerk, 2014, s. 667)

Burada bahsetmek istediğimiz önemli kavramlardan biri de *dini başa çıkma*dır. Dini başa çıkma, stres ve problemlerle başa çıkma süreci dini referans kaynaklarına yönelmesini ifade etmektedir. (Pargament, 2001) Din değiştirme de özellikle bireyin olumsuz yaşam hadiseleri karşısında başvurduğu başa çıkma kaynaklarından birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Birey yaşamı boyunca bulamadığı ya da bulsa dahi koruyamadığı anlam nedeniyle din değiştirme sürecine girebilmektedir.

1.2.Tarihsel Süreçte Din Değiştirmeye İlgili Kuramsal Yaklaşımlar

1.2.1. Eski Paradigma¹: Tecrübe Odaklı Din Değiştirme Yaklaşımı

19. Yüzyılın son yarısında felsefeden ayrılarak müstakil bir bilim dalı haline gelen psikoloji bilimi içerisinde ortaya çıkan hemen hemen her ekol din fenomeniyle ilgilenmiştir. Her ekol birey-din ilişkisinde farklı bir yaklaşım tarzı ortaya koymuştur.

¹ Eski ve Yeni Paradigma şeklindeki ayrım James T. Richardson'un "The Active vs. Passive Convert: Paradigm Conflict in Conversion/Recruitment Research" adlı makalesinden alınmıştır.

Bireyi ve onun dinle ilişkisini ele almada ortaya çıkan bu farklı yaklaşımlardan din değiştirme teori ve yaklaşımlarının da etkilenmesi kaçınılmaz olmuştur. Psikoloji ve din psikolojisi disiplinleri içerisinde ilk din değiştirme çalışmalarında dönemin hâkim genel psikoloji anlayışıyla tutarlı olarak yalnızca hadiseyi ortaya çıkaran olumsuz ve duygusal nedenler üzerinde durulmuştur. İlk dönem çalışmalarında din değiştirme genellikle ergenlik fenomeni olarak ele alınmıştır. (Çayır, 2008, s. 5) Fiziksel ve duygusal süreçlerin etkisi altında başlayan ergenlik dönemi aynı zamanda bireyin psiko-sosyal gelişimi ve kimlik gelişimi üzerinde de etkilidir. Bu dönemde ergen, mevcut kimliğini sağlamlaştırarak sürdürme ya da yeni bir dünya görüşü edinme çabası içerisinde. Bireyin yeni kimlik edinme sürecinde din, bireylere sağladığı verili bir dünya görüşü ve hazır kimlikten dolayı ergenin yöneldiği en önemli referans kaynaklarından biridir. O nedenle din değiştirme ergenlikte din değiştirme hadisesi sıklıkla rastlanan bir fenomen olarak karşımıza çıkmaktadır.

İlk dönem psikoloji ve din psikolojisi alanlarında mevcut olan din değiştirme yaklaşımları tecrübe odaklı/pasif ve irrasyonel yaklaşımlar olmak üzere iki kısımda ele alınabilir. Tecrübe odaklı yaklaşımlarda, din değiştirme dini tecrübeden farklı görülmemiş ve daha çok bireyin, doğaüstü güçlerin (Tanrı, melekler, kutsal ruh) doğrudan yönlendirmesi ya da mistik bir deneyim sonucu yeni bir dini – ki bu çoğunlukla Hristiyanlık olarak ele alınmıştır- seçtiği ifade edilmektedir. İrrasyonel yaklaşımlarda ise hadisenin entelektüel doğası görmezden gelinerek yalnızca olumsuz psikolojik süreçlerden kurtulmak isteyen bireyin başvurduğu çözümlerden biri olarak din değiştirmeyi incelenmiştir. İlk olarak tecrübe odaklı yaklaşımı temsil eden iki isim Edwin D. Starbuck ve William James'tir. Din psikolojisi çalışmalarının öncü isimlerinden biri olan psikolog Starbuck (1901) din değiştirme alanında yapılan ilk ampirik araştırmanın da sahibidir. Starbuck, 13-17 yaş arasındaki ergenler üzerinde yaptığı araştırmada din değiştirme fenomenini sosyal bağlamından uzaklaştırarak bölünmüş benlik, hastalıklı iç gözlem, günah duygusundan kurtulma arzusu ya da manevi aydınlanma çerçevesinde ele almıştır. Starbuck'tan sonra din psikolojisinin kurucu isimlerinden biri olan William James (1917) Starbuck'tan farklı olarak *Dini Tecrübenin Çeşitliliği* adlı eserinde din değiştirmeye ayırdığı iki bölümde, hadiseyi dini tecrübenin bir parçası olarak ele almış ve bu tecrübenin bireysel yönüne ve iradi

boyutuna vurguda bulunmuştur. James iradi din değiştirmeye atıfla Starbuck'ın bakış açısından uzaklaşmıştır.

İlk dönem din değiştirme çalışmaları Hristiyanlığın etkisi altındadır. Çalışmalarda daha çok Hristiyanlığı seçen bireylere odaklanılmıştır. Çalışmaların psikoloji çalışması olmasının yanı sıra teoloji çalışmalarıyla da yakından ilgisi vardır. Aziz Pavlus'un Hristiyan olmasının Hristiyanlık tarihindeki en önemli dönüm noktalarından biri olması Hristiyanlıkta din değiştirmeye özel bir önem atfedilmesine yol açmıştır. Hristiyanlıkta din değiştirmeye ilgili bu vurgu ilk dönem çalışmalarını da etkilemiştir. Bu nedenle her ne kadar diğer dinlerle iletişimin daha az olduğu bir dönem olsa da ilk çalışmalarda Hristiyanlığın sesinin oldukça baskın olduğu söylenebilir. Bu çalışmalar daha çok psikologlar tarafından yapılan vaka incelemelerine dayanır. (Richardson, 1985, s. 175) İlk dönem çalışmalarında teoriler geliştirilirken Hristiyanlığa geçişe yapılan vurgu nedeniyle İslam ve diğer dinlerin izlerine rastlanmaz. İlk din değiştirme çalışmalarında İslam'a vurgunun neredeyse hiç olmaması Batı'da Müslümanlarla karşılaşma ve etkileşim zayıf olması ile de doğrudan ilişkilidir. Son dönemlerde ise İslam ile ilgili çalışmalarda artış göze çarpmaktadır. (Bkz. Köse, 1994; Zebiri 2008 ve Özyürek, 2012)

Eski paradigma içerisinde ele alınan yaklaşımlar incelendiğinde, çalışmaların vaka odaklı ve tecrübeye dayalı çalışmalar olduğu görülmektedir. Çalışmalarda din değiştirme hadisesi kriz olarak ele alınmış ve yaklaşımlar ani ve duygusal tecrübe boyutu yüksek vakalar üzerinden öznenin psikolojik süreçler karşısındaki pasif etkisine odaklanmıştır. Sosyal etkenler dışarda tutularak, kriz, yoğun suçluluk ve günahkârlık duygusu gibi olumsuz etkenlere karşı çözüm arayan bireyin bazen iradeli bazen iradesiz davranışı olarak ele alınmaktadır. Ancak psiko-sosyal süreçler göz ardı edilerek ortaya koyulan bu yaklaşımlar din değiştirme gibi çok faktörlü bir tecrübenin anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Yaşanan tecrübenin öznelliği ve karmaşıklığı nedeniyle bütün din değiştirme hadiseleri eşsiz bir yapıya sahiptir ve kendi psiko-sosyal bağamları içerisinde ele alınmayı zorunlu kılmaktadır.

1.2.1.1. Psikanaliz

Psikanaliz, Freud tarafından ilk olarak nevrozların tedavisinde kullanılmak üzere bir psikoterapik tedavi yöntemi olarak geliştirilmiş ancak hastaların psiko-seksüel gelişimi, rüyalarının yorumu, bilinçaltı ve bilinçdışı düzeyleri ve insan davranışını meydana getiren temel içgüdüsel motivasyonları da kapsayan bir kişilik teorisi haline getirilmiş psikolojik bir yaklaşım ve tedavi yöntemidir. (Ayten, 2006, s. 23) Başlangıçta belirli hastalıkların tedavisinde kullanılan psikanaliz yaklaşımı zaman içerisinde içerik ve kapsamını genişleterek insan davranışıyla ilgili pek çok meseleyle ilgilenmiştir. Bu bağlamda ilgilendiği meselelerden biri din değiştirme hadisesidir. Psikanaliz din değiştirmeyi, hadisenin irrasyonel boyutuna vurgu yaparak ele alır. Dini bazen bir nevroz, bazen baba-oğul çatışmasının bir ürünü bazen de bir yanılsama olarak ele alan Freud din değiştirmenin bastırılmış baba kompleksine karşı bir savunma mekanizması olduğunu iddia eder. (Köse & Ayten, 2012, s. 30-31) Freud'a göre din değiştirme, Oedipus kompleksi olarak bilinen baba-oğul çatışmasının yetişkinlikte yeniden ortaya çıkan görünümü için bir çözüm arayışıdır. (Köse, 1994, s. 62) Freud bilinçdışı psikolojik süreçlerin din değiştirme eylemi üzerindeki etkisine odaklanarak, eylemde bireyin iradesini ortadan kaldırır. Freud'tan sonra psikanaliz ekolünü takip eden çoğu Yeni Freudyenler onun bazı görüşlerini reddetseler bile din değiştirme hakkındaki olumsuz değerlendirmelerini genellikle kabul etmektedirler. (Richardson, 1985, s. 166)

1.2.2. Yeni Paradigma: Süreç Odaklı Din Değiştirme Yaklaşımları

Başlangıçta din değiştirme konusunda yapılan çalışmalar psikoloji/din psikolojisi alanıyla sınırlıyken 20. yüzyılın son yarısında Batı'da ortaya çıkan New Age akımlardaki artış nedeniyle din sosyolojisi, din antropolojisi gibi din bilimleri alanlarında da üzerinde çalışılan konulardan biri haline gelmiştir. Disiplinler arası yaklaşımlar, çalışmalara yeni bir soluk getirmiş ve konu geniş bir tayfta ele alınmaya başlanmıştır.

Modern psikoloji bilimi içerisinde başlangıçta dinin bireyin yaşantısı üzerindeki etkisi hakkında daha olumsuz yaklaşımlara sahip olan psikoloji ekolleri sonraları Psikanaliz ekolü içerisindeki en önemli dönüm noktalarından biri olan Freud-

Jung ayrılığı, hümanist, transpersonel ve pozitif psikoloji gibi yaklaşımların ardından insanın gelişme ve ilerlemeye açık yönüne vurgu artmış ve daha çok onun olumlu tabiatı üzerinde durulmuştur. Birey ve din ilişkini ele almada meydana gelen bu değişim din değiştirme çalışmalarını da etkilemiştir. İlk çalışmalarda bireye biçilen pasif role karşın yeni dönem çalışmalarında bireyin din değiştirme sürecindeki aktif rolü, rasyo-temelli din değiştirme etkinlikleri, hadisenin gerçekleştiği sosyal bağlamın ele alındığı süreç odaklı yaklaşımların ön plana çıktığı görülmektedir.

Lofland ve Stark'ın (1965, s. 874) *millenarian*² bir kült üzerine geliştirdikleri sürece dayalı modelde, din değiştirme için gerekli olan şartlar yedi aşamada şu şekilde gerçekleşmektedir: öncelikle birey süregelen ve şiddetli şekilde hissedilen bir gerginlik yaşamalı, yaşanan bu gerginlikten kurtulmak için problemi çözmede dini bir bakış açısına başvurmalı, birey kendini “hakikat arayıcısı” olarak tanımlamalı, hayatının dönüm noktasında kült/din ile karşılaşmalı, bireyin bu dini/kültü daha önce seçen diğer *convert*lerle güçlü bir bağı olmalı, bireyin kült dışı bağlanmalarının ya hiç olmamalı ya da oldukça nötr olmalı ve eğer bireyin ilgisi kolay dağılabiliyorsa o halde daha fazla etkileşime maruz bırakılmalıdır. İlk üç madde din değiştirmeye zemin hazırlayan şartlar olarak sınıflandırılırken, son dört faktör bireyin içinde bulunduğu şartlara göre açığa çıkmaktadır. Bu yeni modelde din değiştirme geçmiş çalışmalarda öne sürülen modellerden farklı olarak sürece yayılmış ve bireyin süreç içerisindeki aktif rolü üzerinde durulmuştur. Lofland'ın din değiştirme modelini kendi araştırması ile test eden Austin (1977) Lofland tarafından öne sürülen 7 aşamalı modeli destekleyen sonuçlar elde edememiştir. Austin'e göre, kendi araştırmasına katılanlardan yalnızca bir tanesi conversion öncesi yüksek gerilim yaşadığını, hiçbir denekte conversion öncesi dine referansla çözüm bulma çabası olmadığını, hiçbirisinin kendisini “hakikat arayıcısı” olarak tanımlamadığını ve 3 deneğin conversion öncesi ileride kabul edilecek kült ile hiçbir iletişiminin bulunmadığını saptamıştır. Austin tarafından conversion'un gerçekleşmesi için gerekli altı koşul, hayat memnuniyetsizliği yaşamak, birey üzerinde etkili olan bir alt kültür tarafından kabul gören ve gelenek dışı etkinliklere katılım, yoğun duygusal tecrübe, yeni dinin muhtemel bir çözüm olarak bireyin eski dini ile

² Kıyametten önceki bin yıllık süreçte barış ve huzurun hüküm süreceğine inanan dini gruplar.

benzerliklere sahip olması, yeni dinin bağılılarına ulaşma ve onlarla etkileşim içinde olma ve elde edilen yeni dünya görüşünü sağlamlaştırmak için bağılılarla daha yoğun iletişim şeklinde belirlenmiştir. (Austin, 1977, s. 286) Köse (1994) ise Lofland ve Stark'ın araştırma yaptığı grup ile kendi araştırma grubu arasında toplumsal marjinallik açısından benzerlik olduğunu ifade etmesine rağmen modeli kendi çalışma grubuna uyguladığı zaman “sınırlı şekilde uygulanabileceği” sonucuna varmıştır. Bizim araştırmamızda süreç modelinde ifade edilen bazı bulgulara rastlanmıssa da Lofland ve Stark'ın conversion modelinde ifade edilen yüksek gerilimli kriz ile başlayan din değiştirme sürecini bütünüyle destekleyen bulgulara rastlanmamıştır. Lofland ve Stark'ın modeli her ne kadar bazı grup ve bireyler üzerinde etkili olsa da özellikle din değiştirme nedenlerinde son zamanlarda ortaya çıkan farklılıklar nedeniyle kapsayıcı bir görüntü arz etmemektedir.

Din değiştirme, psikoloji ve din psikolojisinin yanı sıra özellikle din sosyolojisi ve antropoloji alanlarında da çalışılan önemli konulardan biri haline gelmiştir. Son dönem çalışmaları zorlama, kandırma ve beyin çıkama esasına dayanan çalışmalar, 20. Yüzyılın son yarısında Batı'da New Age hareketlerinde meydana gelen artış nedeniyle sosyoloji alanında yapılan psiko-sosyal araştırmalar ve Hristiyanlık dışındaki dinlere geçen bireyler üzerinde yapılan araştırmalar olarak üç grupta ele alınabilir. (Çayır, 2008, s. 9)

Din değiştirme çalışmaları incelendiğinde din değiştirmenin çeşitli şekillerde ortaya çıkan ifade biçimleri içerdiği saptanmıştır. Bazen bir dinin mensuplarıyla kurulan ilişkiler bazen bireyi etkileyen duygusal olaylar bazen entelektüel ilgi bazen sıra dışı hayat tecrübeleri neticesinde din değiştirme meydana gelebilmektedir. Lofland ve Skonovd (1981) tarafından bu öznel tecrübe açıklanmak için altı farklı din değiştirme motifi belirlenmiştir. Bu motifler, bireyin tanrı ve din hakkında derinlemesine bilgi edinme arzusuna dayanan *entelektüel motif*, din değiştirmeden önce yaşanan aşkın tecrübeyi içeren *mistik motif*, zihinsel olarak yeni bir dini kabul etmeye hazır hale gelen bireyin dinin gerekliliklerini uygulamasına dayanan *deneysel motif*, bireyin din mensupları ile ya da Tanrı ile kurduğu özel sevgi bağının etkisine dayanan *duygusal motif*, mensup olunan dinde bireyin yoğunlaşan tecrübesini içeren *yeniden uyanış motifi*

ve özellikle New Age’lerde meydana gelen artıştan sonra bu grupların üye çekebilmek için uyguladıkları beyin yıkama, zihin kontrolü ve zorlamaya dayanan *cebri motif* olarak ele alınmaktadır. Bazen mühtedilerin hangi din değiştirme motifinin özelliklerini taşıdığını saptamak zor olmaktadır. Bu motifler arasındaki çizgi kesin sınırlarla birbirinden ayrılmamıştır. O nedenle din değiştiren bireyde bazen tek bir motif açığa çıksa da birden fazla motifin aynı anda etkili olduğu tecrübeler de söz konusudur. Köse (1994, s. 108) tarafından İngiliz mühtediler üzerinde yapılan araştırmada da motifler arasında geçişkenlik olduğu tespit edilmiştir. 70 kişiye uyguladığı motif modelinde 50 kişide (%71) entelektüel, 46 kişide (%66) duygusal, 42 kişide (%60) deneysel ve 10 kişide (%14) mistik motife rastlanmıştır.

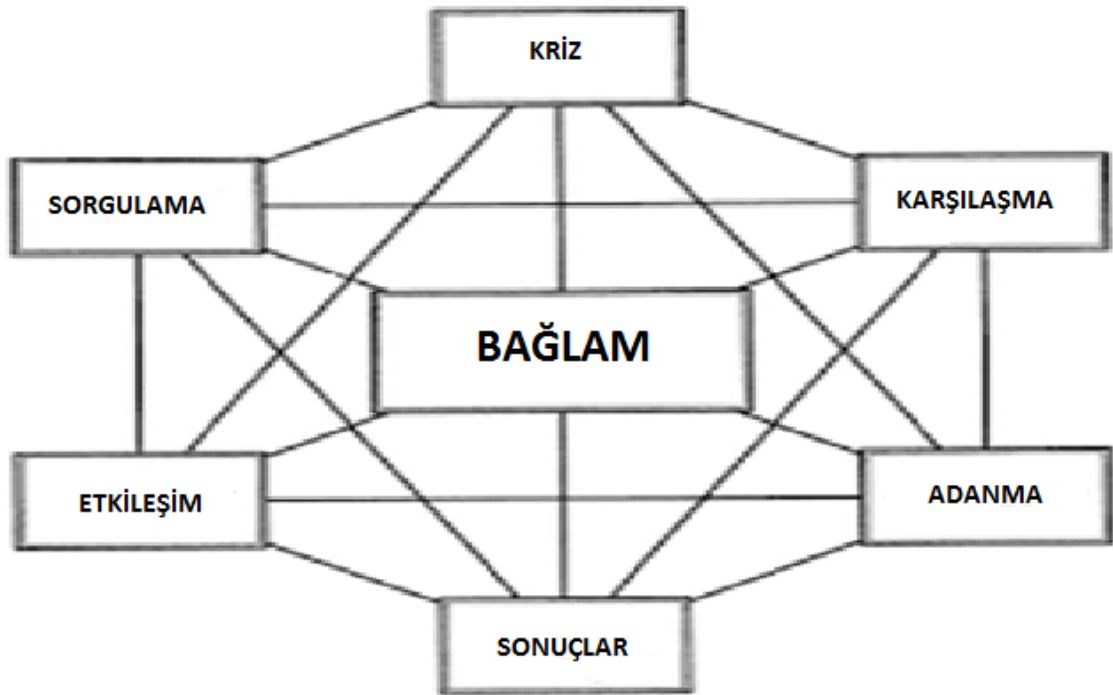
19. yüzyıla kadar bireyler hazır bir din içine doğuyor ve çoğunlukla bu verili dini kabul ediyordu. Ancak, küreselleşme, geleneksel dini kurumların nüfuz ve etkisinin azalması ve büyük çaplı göçler bireyleri din alanındaki mevcut çeşitlilik ile karşı karşıya getirdi. Kitle iletişim araçlarının gelişmesi, kitaplar, dergiler, belgeseller ve farklı spiritüel uygulamalar konusunda bireylerin bilgisini arttırdı. Dindar “tüketici” birden fazla perspektif kazanarak toplumda egemen olan hâkim kültürden sıyrılması ve doğuştan kabul ettiği dini sorgulaması şimdiye kadar hiç olmadığı kadar kolay bir hale geldi. Böyle bir durumda dindar tüketici, herhangi bir dini geleneğe bağlı olabileceği gibi çeşitli dinlerden farklı inanç ve ritüelleri almak suretiyle kendi dinini de inşa edebilme imkânına sahip oldu. (York, 2001) New Age pazarında ortaya çıkan bu artıştan sonra sosyoloji alanında din değiştirme ile ilgili çalışmalarda odak noktası bireyin din değiştirmedeki aktif rolüne odaklanan yeni paradigmaya doğru kaymıştır. Yeni paradigmada birey din karşısında pasif ve irrasyonel süreçlerin peşinde sürüklenen etkisiz varlıktan çıkarak “seçen özne” haline gelmiştir. Geçmişte nevrozizm ile ilişkilendirilerek (Köse, 2012, s. 15) kişilikte ve zihinsel süreçlerde meydana gelen birtakım aksaklıklar bağlamında ele alınan din değiştirme çalışmalarının ilerleyen dönemlerinde iyi eğitilmiş ve refah içinde yaşayan gençler arasında New Age gruplara katılım oranlarındaki artışın nedenleri sorgulanmaya başlanmıştır. Richardson (1985) din değiştirme yaklaşımlarını *eski ve yeni paradigma* olarak iki dönemde ele alır. Eski paradigmada din değiştirmede bireyin pasifist rolüne odaklanarak, ani, çarpıcı ve duygu yüklü değişimler üzerinde durulmuştur. Pasifist yaklaşımda eleştirilmesi gereken en

önemli nokta bireyin din değiştirmedeki iradi rolünün göz ardı edilerek bilinçdişı süreçler peşinde sürüklenen bir varlık olarak tasvir edilmesidir. Buna karşın bireyin bilinçli rolüne odaklanan *aktivist* yaklaşım, bireyin değiştirmeye karar verme sürecindeki etkin ve bilinçli rolü üzerinde durmaktadır. (Richardson, 1985)

Din değiştirmeyi sosyal etki ve sonuçları bakımından ele alan Köse (1994), din değiştirmeyi bireyin içinde bulunduğu sosyal bağlamı göz önünde bulundurarak üç aşamalı süreç modelini önerir. Köse'ye göre din değiştirme süreci öncelikle bireyin moratoryuma (gecikme) bıraktığı dini uyanış ile başlar. Birey bu dönemde hayatın anlamını inşa etmek için kullandığı dini bakış açısı yardımıyla dini yeniden keşfetme sürecine girer. Ancak bu noktada geçmişte uzlaşma sağlayamadığı toplumdan ve aileden gelen inançlar onu tatmin etmemektedir. İşte bu noktada bireyin Müslümanlarla ve onların inançları ile tanışması gerekmektedir. Bu etkileşim mühtedi üzerindeki sosyal etkiyi artırmakta ve duygusal bağların kurulmasına yardımcı olmaktadır. Üçüncü aşamada ise tecrübeyi içeren son evredir. Bireyin öğrendiği inanç ve ibadetleri deneyimleme süreci başlamaktadır. Birey Müslüman olup olmayacağına bu deneyimleme süreci sonunda karar vermektedir. (Köse, 2012, s. 130-131) Köse'nin modeli bizim araştırmamızın katılımcılarına uyarlandığında, araştırmaya katılan bireylerin ihtida yaşının ergenlik gibi yaşamın erken dönemlerine tekabül etmesinden dolayı moratoryum devri başlamadan bireylerin ihtidalarının meydana geldiği saptanmıştır. Ancak din değiştirme özellikle sosyalleşme ortamları aracılığıyla gerçekteştiğinden Müslümanlarla kurulan duygusal bağların din değiştirme sürecindeki önemli etkenlerden biridir. Üçüncü evre ise bazı mühtedilerde ortaya çıkmışsa da bütünü için geçerli olmadığı gözlemlenmiştir.

Bir diğer sürece dayalı model ise Rambo tarafından Lofland ve Skonovd'un motiflerinin etkisi altında geliştirilmiştir. Din değiştirme olgusunun anlaşılabilmesi için çok boyutlu ve birbiriyle etkileşim içinde olan ama her zaman birbirini takip etmeyen süreçlerin gerekliliğine vurgu yaparak bütüncül bir model önermiştir. Bu yeni modelde geçmiştekilerden farklı olarak din değiştirme hadisesinin sosyal, psikolojik, kişisel ve grup motivasyonları, kültürel ve deneyime dayalı doğası üzerinde durulmuştur. Rambo tarafından önerilen ve yedi aşamadan oluşan modelde evreler şu şekilde sıralanmıştır:

Din değiştirme sürecini hem kolaylaştıran hem de baskı altında tutan diyalektik, birbiriyle iç içe geçmiş ve çatışmacı faktörlerin genel bir görüntüsünü sergileyen *bağlam* (*context*), din değiştirme sürecinden önce meydana gelen dini, psikolojik, siyasi ya da kültürel *kriz* (*crisis*), bireyin anlam inşa etme süreci olarak arayış (*quest*), yeni din ya da tercih edilmesi muhtemel dinin yeleri ile *karşılaşma* (*encounter*), din ve din mensupları ile karşılamanın ardından meydana gelen yoğun *etkileşim* (*interaction*), değişim sürecinin temel dayanak noktasını teşkil eden *adanma* (*commitment*) ve sürecin ortaya çıkardığı değişim ve dönüşümü içeren *sonuçlar* (*consequences*). (1993, s.20-142) Rambo'ya (1993, s. 17) göre bu model yalnızca tarihsel ve çok boyutlu değil aynı zamanda, zaman içinde ortaya çıkan pek çok etkenin birikimi ve etkileşimi sonucu ortaya çıkmıştır. Rambo ne sürdüğü modeli aşağıdaki gibi şematize etmektedir:

şekil 1: Sistematik Evre Modeli

Kaynak: Understanding of Religious Conversion, 1993, s.18

Rambo tarafından geliştirilen sürec modelinde beş farklı din değiştirme tipi belirlenmiştir. Bu tipler farklı gelenekler arası din değiştirme (traditional transition), -

Hristiyanlıktan İslam'a geçmek- aynı gelenek içerisinde din değiştirme (institutional transition), -Katoliklikten Protestanlığa geçmek- yakınlık kazanmak, sahip olunan eski inanç ya da dini bağlılıkları terk etmek ve eski inançta yoğunlaşma ya da canlanma olarak belirlenmiştir. (Nelson, 2009, s. 135)

Değişen sosyal etki ile beraber bireyin din değiştirme ile ilgili motivasyonlarında da değişiklikler meydana gelmiştir. Son dönem çalışmalarında ortaya çıkan sonuçlar hadisenin özellikle anlam arayışı ve sosyal başkaldırı ile ilişkisine yönelik önemi de artırmıştır. Paloutzian'a (2014, s. 218) göre gelecekteki din değiştirme çalışmaları için din değiştirme sürecinde ortaya çıkan elementlerin bütünüyle anlamaya yaklaştıracak "*anlam sistemi modeli*" ne ihtiyaç vardır. Ona göre birey hayat karşısındaki memnuniyetsizliklerinden dolayı hayatına yeni bir yönelmek ve farklı kaynaklara yönelerek yeni bir anlam sistemi inşa etmek istemektedir. Gerçekten de din değiştirme sürecini başlatan en önemli faktörlerden biri de bireyin hayattaki yeri ve amacını sorgulamasıyla başlayan anlam aracı sürecidir. Bizim araştırmamızda da Paloutzian'ın önerisini destekleyen sonuçlar elde edilmiştir.

Din değiştirmeye ilgili alanda çalışmalar devam ettikçe, din değiştirmenin doğası ve gerçekleşme şartlarının meydana gelmesi hakkındaki bilgimizde de farklılıklar meydana gelmiştir. Özellikle 1960'lardan sonra yapılan çalışmalarda din değiştirmenin gerçekleştiği sosyal süreçler ve din değiştirme üzerindeki sosyal etki üzerine odaklanan çalışmalarda, 9/11 olayından sonra ise din değiştirme ve radikalleşme çalışmalarında artış meydana gelmiştir. Din değiştirme çalışmalarının geçmişte kullandığı paradigma artık bilgi edinme ve bilgiye ulaşma kaynaklarında meydana gelen gelişme ve ilerlemeden dolayı günümüzde yerini yeni paradigmaya bırakmıştır. Özellikle nesiller arasındaki farklılıklar din değiştirme çalışmalarında yeni model ve sistemlere olan ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. Geçtiğimiz son 20 yılda medya ve internetin insan yaşamında işgal ettiği yer ve etkiden dolayı bireyin anlam ve referans kaynaklarında da değişim ve dönüşümün meydana gelmesi kaçınılmaz olmuştur. Özellikle ergenlik, geç ergenlik ya da ilk yetişkinlik dönemlerinde ortaya çıkan din değiştirme etkinliklerinde birey üzerinde medya ve internet içeriklerinin etkisi bir hayli fazladır. Bu etki hayatında yeni bir yön çizmek isteyen, yeni anlam kaynaklarına

yönelmek isteyen bireylerde tercih edilecek kaynak konusundaki itici güç ve nedenleri de değiştirmektedir.

9/11’de Amerika’da İkiz Kuleler’e yapılan saldırının ardından İslam ve Müslümanlarla ilgili medyadaki içerikte ciddi bir değişimin meydana geldiği yadsınamaz bir gerçekliktir. Medyadaki bu içerik değişimine paralel olarak İslam’a olan ilgide ve Müslümanlığa geçişte anlamlı bir artış meydana gelmiştir. Din değiştirip İslam’ı seçenlerin bir kısmı Batı ve Batı’nın temsil ettiği değerlere karşı çıkış olarak medyada ve toplumda marjinalleştirilen İslam’ı tercih ederek yeni bir başkaldırı unsuruna başvurmakta gibi gözükmektedirler. Bu durum din değiştirmede konusunda ortaya çıkan yeni bir isyan modelini akıllara getirmektedir. Köse (1994, s. 73) bu tür din değiştirmeyi *rebellion (isyan, başkaldırı) conversion* olarak isimlendirmektedir. Din değiştirmede başkaldırı bazen eski dini inançlara, bazen ebeveynlere bazen de topluma yöneltilmektedir. Köse’nin araştırmasına katılan mühtediler arasında 3 kişide bu tarz bir isyan durumuna rastlanmıştır. Bizim araştırmamıza katılan mühtediler arasında da özellikle toplum ve medyaya karşı başkaldırı söz konusudur. İlerleyen bölümlerde konu detaylıca ele alınacaktır.

1.2.2.1. Sosyal Bir Süreç Olarak Din Değiştirme

İlk dönem çalışmalarında din değiştirme her ne kadar ani ve duygu yüklü bir tecrübe olarak ele alınmış olsa da din değiştirme araştırmaları göstermiştir ki din değiştirme farklı koşul ve nedenler aracılığıyla gerçekleşen, süreç içinde ortaya çıkan uzun ve birbirini etkileyen nedenler silsilesi sonucunda meydana gelen bir hadisedir. Gündelik yaşam içinde meydana gelen olumlu ve olumsuz hayat tecrübeleri bireyleri yeni ve farklı anlam kaynakları aramaya yönlendirmektedir. Farklı koşullar altında ortaya çıktığı gibi çeşitli şekillerde ortaya çıkan ifade biçimleri içermektedir. Böyle bir değişimde bireysel motivasyonların etkisi kadar sosyal motivasyonların da etkisi vardır. Hatta çoğunlukla sosyal motivasyonlar bireysel motivasyonları etkilemekte ve din değiştirmenin farklı ifade biçimleri olarak ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu nedenle din değiştirme çalışmalarının ilk dönemlerinde ortaya çıkan araştırmalarda ortaya çıkan sonuçlar ile günümüzdeki çalışmalarda ortaya çıkan sonuçlar toplumun sosyal ve psikolojik yapısında meydana gelen değişimlerden dolayı motivasyonlar da

farklılıkların meydana gelmesine yol açmıştır. Geçmişteki araştırmalarda sıklıkla vizyon görme, manevi bir güç ile iletişime geçme, suçluluk ve günahkarlık duygusundan kaçış gibi nedenler sonucu ortaya çıkan hadise günümüzde yerini daha çok sosyal ilişkiler ve kişiler arası bağları içeren sosyal etki sonucu din değiştirme fenomenine bırakmıştır. Din değiştirme konusunda literatürde yapılan araştırmalarda ortaya çıkan nedenler bireysel ve sosyal faktörler olmak üzere iki başlık altına incelenebilir. Bazen seçilmesi muhtemel dinin karakterinden kaynaklı olarak bazen de bireyi din değiştirmeye iten sebeplerden dolayı din değiştirmede ortaya çıkan nedenler bireysel ve sosyal olmak üzere iki başlıkta ele alınmaktadır.

Allievi (1998) din değiştirmenin, ilişkisel ve rasyonel olmak üzere iki farklı formda meydana geldiğini iddia etmektedir. Rasyonel din değiştirmede dinin halihazırdaki üyelerinin etkisinden ziyade bireysel araştırmanın etkisinden söz edilirken ilişkisel din değiştirme dinin mevcut üyeleriyle etkileşim ya da evlilik gibi nedenler sonucu ortaya çıkan din değiştirmeden bahsedilmektedir. (Nieuwkerk, 2014, s. 671) Her ne kadar bireyin din değiştirme sürecinde aktif bir özne olarak kabul edilecek dini tanıma amacıyla yaptığı entelektüel araştırma sonucu din değiştirme meydana gelse de din ya da dinin mevcut üyeleriyle iletişime geçilmeksizin din değiştirmenin meydana gelmesi sık rastlanan bir fenomen değildir. Köse (1994, s.121) de araştırmasında Müslümanlarla ilişki sonucu ortaya çıkan etkili bağlar olmaksızın din değiştirmenin meydana gelmesinin çok fazla muhtemel gözükmediğini ifade etmektedir. Stabuck'ın (1899) araştırmasında, araştırmaya katılan ergenlerin %42'si sosyal baskı ve öykünme (imitation) sonucu din değiştirdikleri tespit edilmiştir. (Argyle & Beit-Hallahmi, 1975, s. 38) Son dönem çalışmalarında da bireylerin kabul edilecek dinin üyeleri ile girdikleri ilişkilerin niteliği din değiştirme sürecinin en önemli unsurlarından biri olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. (Lofland ve Skonovd, 1981, Rambo, 1993, Köse, 1994, Zebiri, 2008)

1.3. Din Değiştirmenin Psiko-Sosyal Kaynakları

Gündelik yaşamda insanı, hayatında mevcut olan inanç, değer, norm, alışkanlık ve düzenden uzaklaşma arzusu yaratabilecek sayısız hadise meydana gelmektedir. Bu hadiseler her hayatta farklı şekillerde tezahür etmekte ve bu hayatın kendi biricikliği içinde kendine bir anlam bulmaktadır. Başka bir deyişle bireysel yaşantılarda meydana

gelen değişim ve dönüşümler kendi öznelliğini koruyarak neşet etmektedir. İnsan yaşamında kendi biricikliği içinde ortaya çıkan yaşam hadiselerinden biri de din değiştirmedir. Her ne kadar kendi öznelliği içerisinde tezahür etse de din değiştirmeye temel teşkil eden bazı benzer hadiseler ortaya çıkmaktadır. Biz bu bölümde din değiştirmeye zemin hazırlayan en yaygın psiko-sosyal faktörleri incelemeye çalışacağız.

Din değiştirme literatürde genel olarak bireysel yaşamda meydana gelen bir kriz sonucu gelen değişim olarak ele alınmıştır. Ancak din değiştirme her zaman duygusal karmaşa ve stresin doğrudan bir sonucu olarak ortaya çıkmaz. Karmaşa ve stres gibi bireyin denge durumundan uzaklaşmasına neden olan etkenler din değiştirmeye zemin hazırlayan faktörler arasında yer alsa da tek başına din değiştirme için yeterli sebepleri oluşturmamaktadır. Eğer bireyi denge durumundan uzaklaştıran ve din değiştirmeyle sonuçlanacak duygusal bir kriz ortaya çıkmışsa bu krizin bilişsel içerikler aracılığıyla kanalize edilmesi gereklidir ve bu durum din değiştirmeyi çok boyutlu nedenlerden oluşan bir zeminde ele almayı gerekli kılmaktadır.

Din değiştirme çoğunlukla belirsizlik ve anlamsızlık gibi bilişsel süreçlerin sonucu olarak ortaya çıkar. Farklı gruplar arasında din değiştirme nedenleri incelendiğinde Hristiyanlığı seçen bireylerde duygusal nedenlere daha sık rastlanırken İslam'ı seçen bireylerde bilişsel nedenlere daha sık rastlanmaktadır. Zebiri'nin (2008, s.56) araştırmasında da en önde gelen neden olarak bilişsel faktörler dikkat çekmektedir. 13 mühtedi, yaptıkları okumaların ve Müslümanlarla girdikleri tartışmaların din değiştirmelerindeki anahtar faktör olduğunu bildirmişlerdir

1.3.1. Anlam Arayışı ve Değişiklik İsteği

Hayatını idame etme meşgalesi içinde olan insan aynı zamanda bu hayatı idame ettirebilme mücadelesinde her zaman bilinçli ya da bilinçsiz olarak hayatını anlamlı hale getirme arayışındadır. Bu arayışı her ne kadar zaman, mekân ve şartlara göre konusu ve içeriği değişse de evrensel bir nitelik taşımaktadır. (Bahadır, 2002, s. 20) İnsan gündelik hayatında karşılaştığı her olay veya nesneye kendi dünyası içerisinde bir anlam yükler ve konum belirler. Anlamın birey hayatında işgal ettiği önem üzerinde duran hümanist psikolojinin öncü isimlerinden Viktor E. Frankl'a göre insan hayatındaki temel güdü *anlam istemidir*. (Frankl, 2014, s. 113) İnsan, hayatına anlam

kazandırma isteğini tatmin edebilecek anlamlılık uğruna yaşamını sürdürebilir. Bu anlam bireyin algılayış biçimi, dünya görüşü, içinde bulunduğu zamanın getirilerine göre farklı görünümler arz etse de anlam arayışı sürecinde ortaya çıkan en evrensel içerik dinlere yönelmedir. Hayatının belli bir döneminde birey, sahip olduğu inançlara bağlanması şeklinde anlam kaynaklarını yenileyebileceği gibi farklı anlam kaynaklarına da yönelebilmektedir. Değişim farklı şekillerde meydana gelebilir. Mevcut inanç sistemine bağlılığı artırabileceği gibi aynı inanç sistemine bağlılığın gücü de azaltabilir. Bu nedenle din değiştirme bireyin, hayatın anlamını kaybettiği noktada ona yeniden güç veren yeni bir kaynak olabilmektedir. Bireylerin yeni sahip oldukları din ve inançları, bireye alternatif bir anlam çerçevesi sunarak, aklındaki sorulara cevaplara verebileceği gibi problemlerinin çözümünde de yardımcı olabilmektedir. (Park & Folkman, 1997, s. 129) O nedenle anlam arayışı din değiştirme çalışmalarında sıklıkla göze çarpan en önemli nedenlerden biridir.

Hayata tutunmaya çalışan her insanın “Hayatın anlamı var mı?”, “Bu hayattaki amacım ne?” gibi sorular her daim bireyin aklının bir köşesinde duran ve cevap bekleyen sorulardır. Ancak bu sorular bazen kriz habercisi olarak ele alınmaktadır. Göka’ya göre, hayat mücadelesini sağlıklı bir şekilde sürdüren insanlar, zihinlerini sürekli olarak “Hayatın anlamı var mı?” sorusu ile meşgul etmezler. Çünkü yaşamayı becerebilen her insan için hayatın, şöyle ya da böyle, açık ya da örtük bir anlamı vardır. (2013, s. 119) Bu sorular özellikle insan yaşamının belli dönemlerinde bireyin zihnini yoğun olarak meşgul etmektedir. Ergenlik, insan yaşamının yeni bir kimlik veya kişilik inşa etme ve yeni anlam ve referans kaynakları bulma noktasında en önemli devrelerinden biridir. O nedenle çoğu psikolog tarafından din değiştirme bir ergenlik fenomeni olarak ele alınmaktadır ve ergenlik döneminde din değiştirme sık karşılaşılan bir fenomen olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bireyler kendi kültürlerinden ve dinlerinden kaynaklı memnuniyetsizlikler yaşadıklarına kendilerine sordukları “İyi ve kötü davranışı belirleyen kurallar nelerdir?”, “Herkes için geçerli, ortak bir doğru var mıdır?” gibi sorular neticesinde arayış sürecine girmektedirler. Din değiştirme de çoğu zaman bu sorulara verilen cevapların bir neticesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Köse (1994) araştırmasında din

değiştirme ve anlam arayışı arasında ilişki olduğunu saptamıştır. Araştırmasına katılan mühtedilerden Nick, eski dini ile ilgili memnuniyetsizliklerini bildirmiş ve Kenya’da çalışırken pek çok ölüm vakası ile yüzleşmek zorunda kaldığını ve bu durumun zihnini ölüm ve hayatın anlamı ile ilgili sorularla yoğun bir şekilde meşgul etmesine yol açtığını aktarmıştır. Ullman ise farklı dini inançlara sahip 40 convert üzerine yaptığı araştırmasında convertlerin temel motivasyon kaynağının bilişsel anlam (cognitive meaning) olduğunu tespit etmiştir. (Ullman, Psychological Well-being Among Converts in Traditional and Nontraditional Religious Groups, 1988, s. 11-16) Bireylerin kendi öznel yaşamlarında tecrübe ettikleri bir takım yaşam hadiseleri ya da krizleri de manevi ihtiyaçların açığa çıkmasına yardımcı olabilmektedir. Özellikle ölüm gibi geri döndürülemez sonuçlar doğuran yaşam hadiseleri ile karşılaşan bireyler hayatlarını daha anlamlı yaşama, yaşama bir değer biçme, kendini ölüm ve ölümden sonraki hayata hazırlama gibi meseleler üzerinde düşünmektedirler. Maha al-Qwidi (2002) İngiltere’de yaptığı ve 37 mühtedinin katılım gösterdiği araştırmasında din değiştirme ve anlam arayışı arasındaki ilişki üzerine benzer sonuçlar elde etmiştir. Suliman ve Karima kendilerini İslam’a getiren anlam arayışı sürecinin aile üyelerinden birisini kaybetmekten dolayı duydukları üzüntü ve anlam boşluğu olduğunu bildirmişlerdir. (al-Qwidi, 2002, s. 121) Suliman, büyükbabası vefat ettiğinde 17 yaşındadır ve onun ölümünden sonra ilk defa hayatın anlamının ne olduğunu merak ettiğini söylemiştir. Onu İslam’a getiren de kendisine hayatın anlamı ve amacı ile ilgili sorduğu sorulardır. Aynı şekilde Karima da kendisini hayatının anlamı hakkında düşünmeye sevk eden hadiseyi şu şekilde aktarmaktadır:

“15-16 yaşlarındayken hayatın anlamı hakkında düşünmeye başladım. Bu, büyük abimin kalp krizi nedeniyle ölmesinden kaynaklanıyordu. Hepimiz için çok zor zamanlardı.” (al-Qwidi, 2002, s. 135)

Mühtedilerin çoğu hayatı yaşanabilir kılmayı sağlayan gerçekliğe ulaşma arzusuyla, entelektüel bir arayışa girerler. 20 yaşındayken Tanrıyı üzerinde gözleri olan bir top olarak çizdiği için öğretmenleri tarafından yanıldığı söylenen Yussif, bu süreden sonra 20 yaşına gelinceye kadar Tanrıya inanmadığını ancak 20 yaşından sonra hayatın anlamı ve Tanrının varlığı üzerine derin düşüncelere daldığını ve bu arayışın onu

İslam'a getirdiğini söylemiştir. (al-Qwidi, 2002, s. 125) Araştırmamızda al-Qwidi ve önceki araştırmaları destekleyen sonuçlar elde edilmiştir ve sonuçlar ilerleyen bölümlerde tartışılacaktır.

1.3.2. Travmatik Olaylar

Daha önce yukarıda açıklandığı üzere Lofland ve Stark (1965) ve Rambo (1993) tarafından din değiştirme öncesi süregelen bir gerginlik veya kriz yaşamak din değiştirmeye zemin hazırlayan faktörlerden biri olarak ele alınmıştır. Din değiştirmeden önce ortaya çıkan olumsuz bir yaşam hadisesinin bireyin kişisel ve duygusal yaşamında ortaya çıkardığı sarsıntılardan dolayı, stres ve krize karşı çözüm arayışı sürecinin bir parçası olarak ele alınmaktadır. Ancak şimdiye kadar geliştirilen din değiştirme modelleri Hristiyanlığın etkisi altında teoriye aktarıldığından dolayı kriz faktörünün Hristiyanlığa geçen bireylerde sıklıkla ortaya çıktığı tespit edilmiştir. (Rambo, Understanding Religious Conversion, 1993) Ancak İslam'ı seçen bireyler üzerinde yapılan araştırmalar incelendiğinde din değiştirme süreci öncesinde yaşanan büyük yaşam krizlerinin varlığına dair önemli kanıtlar bulunamamıştır. Ancak Köse 1994'teki araştırmasında ise din değiştirmeden önceki iki yıllık süreç içinde duygusal stres yaşayanlar araştırma grubunun yaklaşık yarısını oluşturmakta ve Köse din değiştirmeden önce gelen stresi beş kategoride ele almaktadır. Araştırmasında din değiştirme öncesi stres yaşadığını vurgulayanların %49'u (44 kişi) anlamsızlık, hedefsizlik ve güçsüzlük ya da kendini küçük görme gibi duyguları içeren psikolojik sorunlar yaşadığını, %27'si (19 kişi) evlilik, çocuk yetiştirme ve aile ile ilişkileri de kapsayan ikili ilişkilerde sorunlar yaşadığını, %19'u uyuşturucu ve alkol kullanımı ya da benmerkezcilik gibi kişilik sorunlarını içeren karaktere bağlı stres yaşadıklarını, %11'i (8 kişi) işsizlik ve iş ile ilgili memnuniyetsizliğe bağlı ortaya çıkan stresten ve %7'si (5 kişi) kronik hastalıklar gibi fiziksel stres yaşadığını bildirmiştir. (1994, s. 72) Ancak araştırma sonucunda ortaya çıkan stresin daha çok bilişsel ve varoluşsal kaygılardan kaynaklandığı gözükmemektedir. Öte yandan al-Qwidi'nin çalışmasında din değiştirme öncesi olağan dışı bir yaşam hadisesi ya da kriz yaşayan hiçbir mühtediye rastlamamıştır. (2002, s. 141)

Roald'a (2004, s. 95) göre din değiştirmede kriz faktörünü İşlam'dan ziyade Hıristiyanlık bağlamında ele almak daha uygun gözükmemektedir. Bu da Hıristiyanlığın Batının çoğunluğunun dini olmasında kaynaklanmaktadır ve Hıristiyanlık içinde meydana gelen din değiştirmeler, genellikle aynı gelenek içinde, bireyin bir süre uzak kaldığı inanç ve uygulamalara yoğunlaşması ya da farklı bir mezhebe bağlanmasının muhtemel bir kriz ya da memnuniyetsizlik sonucu açığa çıkabilmesine yardımcı olsa da İşlam gibi özellikle Batı'da büyük bir sorun olarak algılanan bir dine geçmenin muhtemel kriz sonucu olması makul gözükmemektedir. Başka bir deyişle, süregelen stres ve gerginlikten uzaklaşmak isteyen birey yeni kriz durumları yaratmaktan kaçınacaktır. Roald 114 katılımcıdan yalnızca 27'sinde (%24) din değiştirme öncesi dini ya da sosyal (aile üyesi ya da yakın bir arkadaşın vefatı, boşanma ya da istismar) bir kriz ya da depresyon tespit etmiştir. Ona göre, İşlam'ı seçen bireylerde kriz -eğer varsa-, çoğunlukla din değiştirdikten sonra yaşanmaktadır. Kriz daha çok din değiştirmenin bir sonucu olarak ortaya çıkan sosyal baskıdan kaynaklanmaktadır. Gerçekten de mühtedilerin yaşantılarında vuku bulan kriz, daha çok ana akım toplum dışında kalan ve toplumda marjinalleştirilen dine geçiş nedeniyle alınan tepkiler, mühtedinin önceki yaşantısı ile yeni yaşantısı arasındaki farklar (Köse, 1994), Müřlőmanların tepkileri ya da Müřlőmanlarla ilişkilerde yaşanan olumsuz tecrübelerden kaynaklanmaktadır. Kriz elementine her ne kadar Hıristiyanlığı seçen bireylerde sıklıkla rastlansa da İşlam'ı seçenlerde önemli bir sebep olarak gözükmemektedir. (Zebiri, 2008, s. 54)

1.3.3. Çok Kőltőrlő Bir Çevrede Yaşamak

Fetihler, dünya savaşları, İşlam őlkelerindeki karışıklıklar sonucu meydana gelen göçler ve işçi göçlerinin bir sonucu olarak Avrupa'daki Müřlőman nüfus gittikçe artmaktadır ve Avrupa őlkelerinde çok kőltőrlő toplumların ortaya çıkış süreci hızlanmıştır. Bu çok kőltőrlő ortam bireylere farklı din, kőltőr ve gelenekleri daha yakından tanıma fırsatı da sağlamıştır. Batı'da artan Müřlőman nüfusu ve tasavvufi hareketlere rağbetin bir sonucu olarak İşlam'a olan ilgide de artış meydana gelmiştir. (Köse, 1994, s. 149)

Yeni Müřlőmanlar İşlam'a farklı kanallar aracılığıyla gelmektedirler. Mühtedilerin İşlam ile ilk iletişimleri genellikle arkadaş çevresi ya da evlilikler gibi

sosyal çevrenin sunduğu imkanlar ya da günümüzde sıklıkla internet ve medya vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Sosyal etkileşim, değişimi meydana getiren önemli etkenlerden biridir. Bu nedenle son dönem çalışmalarında din değiştirmede sosyal çevrenin etkisine vurgu yapan çalışmaların sayısı gittikçe artmaktadır. Yapılan araştırmalar göstermiştir ki daha önce hiçbir Müslüman ile iletişime geçmeden Müslüman olanların sayısı diğerlerine göre daha azdır. Bu noktada Rambo'nun (1999) süreç modelindeki *karşılaşma* (encounter) faktörünün İslam'ı seçen bireylerde ortaya çıkması daha muhtemel gözükmemektedir. Köse'nin araştırmasında mühtedilerin yalnızca az bir kısmı (9 kişi) Müslümanlarla herhangi bir temas olmaksızın İslam'ı kabul etmişlerdir. Mühtedilerden %23'ünün (16 kişi) İslam ilk teması bir İslam ülkesine seyahat etmeleri, %37'sinin (26 kişi) Müslümanlarla sohbetleri aracılığıyla, %14'ünün (10 kişi) ise romantik ilişkiler ve %3'ünün (2 kişi) ise daha önceden Müslüman olan aile bireyleri aracılığıyla olduğu görülmektedir. (1994, s. 148-149) Roald'ın da İskandinav mühtedilerden oluşan araştırma grubunda İslam'ı seçmeden önce, en az bir kere Müslümanlarla teması olanların oranı diğerlerine göre daha yüksektir. Çalışma grubundaki 65 kişi (%58) İslam'ı seçmeden önce Müslüman bir hayat arkadaşına sahip iken, 37 kişinin (%33) Müslümanlarla arkadaşlık ilişkisi vardır. 10 kişi (%9) ise Müslümanlar ile hiçbir teması olmadan İslam'ı seçmiştir. (2004, s. 97) Roald'ın çalışması göstermektedir ki çalışmasındaki mühtedilerin %91'inin din değiştirme süreci öncesi İslam ve Müslümanlar ile yakın teması olmuştur. Poston'un 38 Avrupalı ve 34 Amerikalıdan oluşan araştırma grubunda ise 43 kişi (%60) İslam'ı kabul etme süreçlerinde Müslüman arkadaşlarının kendileri üzerindeki etkisinden söz etmiştir. (Poston, 1992, s. 173) Sosyal ilişkiler yaklaşımı her ne kadar çoğu din değiştirme durumunda en etkili sebepler arasında yer alsada tersine bir etki yaratma ihtimali de söz konusudur. Bu durum ilerleyen bölümlerde bulgularla beraber açıklanacaktır.

1.3.4. Evlilik ve Duygusal İlişkiler

Mühtedilerin, sosyal çevrelerindeki bireylerle etkileşimleri sonucu İslam'ı tercih etmiş olmalarının yanı sıra özellikle İslam söz konusu olduğunda evlilik nedeniyle ihtida hadiseleri de sıklıkla ortaya çıkmaktadır. İslam'da Müslüman erkekler için muhtemel eşin Müslüman olma zorunluluğu olmasada Müslüman kadınların, gayrimüslim bir erkekle evlenmeleri Kur'an-ı Kerim'de (Bakara 221, Mümtehine 10)

yasaklanmıştır. Müslüman bir kadınla evlenmek isteyen gayrimüslim bir erkeğin evlilikten önce İslam'ı kabul etmesi gerekmektedir. İslam'da Müslüman bir kadının gayrimüslim bir erkekle evlenmesinin bağlandığı şartlar ve zorunluluklar nedeniyle gayrimüslimler arasında bir Müslümanla evlenme sonucu İslam'a girme oranları göz önünde bulundurulduğunda evlilik aracılığıyla İslam'a gelenler arasında kadınların ezici üstünlüğü göze çarpmaktadır.

Evlilik gibi yakın ve kuvvetli ilişki bağlarının bireyin sosyal yaşantısı üzerinde etkisi olduğu gibi bilişsel yaşantısı üzerinde de etkisi vardır. Farklı dini inançlara sahip eşlerin evlilik sonucu birbirlerinin dünya görüşlerini benimsemesi sık rastlanan bir durumdur. O nedenle eşlerin dini özdeşleşim yaşama durumları da yapılan araştırmalarda yüksek çıkmıştır. Bireylerin dinlerini uygulama durumu ve bu uygulamanın niteliği, ilişkilerinde denge durumuna ulaşma istediği ya da çocuk yetiştirme konusunda ortaya çıkabilecek muhtemel anlaşmazlıklardan kurtulmak için eşlerinin birbirlerinin dini benimsemeleri din değiştirme eğilimleri üzerinde etkilidir. Özellikle kadınların, ailedeki geleneksel rolleri benimseme düzeyleri erkeklere oranla daha yüksek olduğundan, eşlerinin dinlerine geçme ihtimalleri de daha yüksektir. (Salisbury, 1969, s.126) İslam'ı seçen yeni Müslümanlar arasında da özellikle kadınların Müslüman bir erkekle evlenme sonucu ihtida etmeleri daha yaygındır. Bu nedenle kadın mühtedilerin ihtidasında duygusal faktörler daha fazla ön plana çıkarken, erkek mühtedilerin ihtida sürecinde bilişsel süreçler daha önemli gözükmektedir. Evlilik ve romantik ilişkiler sonucu ihtida hadiseleri her ne kadar sıklıkla meydana gelse de çoğu mühtedi ihtidalarının gerekçesi olarak duygusal ilişkilerine vurgu yapmama eğilimindedir. Neredeyse bütün vakalarda mühtediler duygusal ilişkileri nedeniyle değil kendi bireysel araştırmalarının bir neticesi olarak İslam'ı kabul ettiklerini vurgulamaktadırlar. (Zebiri, 2008, a. 57) Evlilik her ne kadar din değiştirmenin nedenleri arasında gösterilse de din değiştirmede ne derece etkili olduğu ilerleyen bölümlerde tartışılacaktır.

1.3.5. Mutsuz Çocukluk ve Baba Figürü Eksikliği

Bireyin, bebeklik çağlarından itibaren ebeveyniyle kurduğu ilişkinin yaşam boyunca birey ve onun din ile ilişkisi üzerinde yadsınamaz bir etkisi vardır. Çocuğun

ebeveyniyle kurduğu bağlanma ilişkisinin yaşamın sonraki dönemlerinde, bireyin dinle ilişkisinin niteliğini belirlemede ne derece etkili olduğunu tespit eden sayısız araştırma bulunmaktadır. Kirkpatrick ve Granqvist (2004, s. 236-238) ani din değiştirme vakalarında bireylerin aşamalı olarak din değiştirenlere göre daha fazla güvensiz/kaçıngan anne-baba bağlanma ilişkisine sahip olduklarını tespit etmiştir.

Din değiştirme çalışmalarında da çocukluk ve ergenlik tecrübelerinin, inancın hayat boyu gelişimi göz önünde bulundurularak, yaşam boyu süren etkisinden söz edilmekte ve hatta psikanaliz yaklaşımının savunucuları, din değiştirme sürecinde çocukluk ve ergenlik tecrübelerinin doğrudan yönlendirici etkisine vurgu yapmaktadır. (Bkz. Allison, 1969; Ullman, 1989; Salzman, 1953) Bu yaklaşımın savunucularına göre olumsuz çocukluk yaşantıları ve ebeveynle gerilimli ilişkiler, din değiştirme sürecindeki en önemli motivasyon kaynaklarından biri olarak kabul edilmektedir. Buna göre ocuk ve anne/baba arasında geçmişte yaşanan problemler din değiştirme sürecinde tekrarlanarak yeniden ortaya çıkmaktadır. Geçmişteki problemlerden kaynaklanan duygusal yoksunluklar kişiye yanıltıcı tatminler sunan dini ritüeller ve inançlara yönlendirmektedir. (Rambo, 1999, s. 266)

Psikanaliz teorisinin etkisi altında kalan çoğu araştırmacının din değiştirmede olumsuz çocukluk yaşantılarına aşırı vurgu yaptıkları görülür. Özellikle geçmişte ani din değiştirme vakalarını konu edinen psikologlar sıklıkla çocukluk yaşantıları üzerinde durmuşlardır. Ebeveynin ocuklara karşı ilgisiz tavırları, reddedici davranışlar ve yoğun çalışma saatleri nedeniyle evden ve çocuktan uzak kalma durumları ilişkinin niteliğini olumsuz yönde etkilemektedir. 1960’larda Hıristiyanlık ve yeni dini hareketlere katılanlar üzerinde yapılan psikolojik araştırmalarda, stres, çatışma, depresyon, yabancılaşma, yalnızlık ve bireyin kendinden memnun olmaması sonucu açığa çıkan mutsuzluk şeklinde çocukluk ve ergenlik yaşantıları boyunca ortaya çıkan yoksunluk formlarına dair kanıtlar bulunmuştur. (Jindra, 2014, s. 15) Köse, araştırmasında bu görüşe karşıt sonuçlar elde etmiştir. Araştırmasına katılan mühtedilerden %44’ çocukluk dönemini mutlu, %26’sı normal ve %30’u mutsuz olarak tanımlamıştır. Amerikan mühtediler üzerine yapılan bir diğer çalışmada da Köse’ninkine benzer sonuçlar elde edilmiştir. Mühtedilerin %15’i çocukluklarından mutlu, %55’i

mutlu/normal, %15'i mutsuz ve %15'i çok mutsuz olarak bahsetmişlerdir. (Bowen, 2009, s. 51) İskandinav mühtedilerden 52'si mutlu bir çocukluk geçirdiğini söylerken, 36'sı çocukluğunun iyi sayılabilecek derecede güzel olduğunu, 19'u çocukluğunun kötü geçtiğini ve 9'u ise herhangi bir türde istismara uğradığını söylemiştir. (Roald, 2004, s. 92) Roald çalışmasında önceki çalışmaların aksine çok düşük oranlarda çocuk ebeveyn ilişkisinde güvensiz bağlanma tespit etmiştir. O nedenle çalışması önceki bulguları desteklemiyor gibi gözükmektedir.

Psikanalitik yaklaşımla çocukluk dönemine vurguda bulunan çalışmalarda en fazla göze çarpan içeriklerden biri de baba yoksunluğudur. Freud'un din değiştirme yaklaşımının merkezinde baba figürü ve babayla kurulan ilişkinin niteliğine doğrudan atıf yapılmaktadır. Çocuk babası ile ilişkisinde bir kere hayal kırıklığına uğramışsa Tanrı'yı kadir-i mutlak, karşılıksız koruyup, gözetken olarak algılama eğilimindedir. O nedenle Freud'a göre din değiştirme kaygı ve stresten kurtulmak için başvurulacak bir savunma mekanizmasıdır. Çocuk sürekli olarak bu yoksunluğu telafi edecek kaynaklara yönelmektedir. Freud'a göre din bu noktada en önemli başvuru kaynaklarından biridir. Ullman (1988, s. 30) araştırmasında Freud'un tezini destekleyen sonuçlara ulaşmıştır. Araştırmasında convert ve non-convertlere aynı anda yer vermiş ve convertlerin %80'inin babalarıyla gergin bir ilişkisini olduğunu, non-convertlerin ise yalnızca %23'ünün babaları ile böyle bir ilişkiye sahip olduklarını tespit etmiştir. Ullman'a göre baba yoksunluğu fiziksel yokluk (ölü ya da terk etme), çekingen ve psikolojik olarak ulaşılamaz olma olarak üç şekilde gerçekleşmektedir. Özellikle babasını kaybeden bireylerde Tanrı'yı baba yerine koymak sık rastlanan bir durumdur. Köse'nin (1994) araştırmasına katılanlardan %36'sı babası ile ilişkisini çekingen ya da pasif olarak tanımlarken, 43 kişi çocuklukları boyunca babalarının yokluğundan ya da kaçınan/çekingen ilişki şeklinden söz etmiştir. Roald'ın (2004) bu konudaki bulguları ise daha dikkat çekicidir. 32 katılımcıdan yalnızca 5 kişide ebeveynleriyle özellikle babalarıyla gergin bir ilişkileri olduğunu saptamıştır. Bowen'in (2009, s. 51) Amerikan mühtedilerinin ise %23'ü babalarının çocukluklarının büyük bir bölümünde yanlarından olmadığından, %15'i ise çoğunlukla yanlarında olmadığından ve babalarıyla olumsuz ilişkilerinden söz etmişlerdir. Jindra, araştırma grubunun yarısında, babanın fiziksel yokluğundan duygusal olarak ulaşılamaz olmasına, alkolik olmasından ciddi/ölümcül

hastalıklar nedeniyle uzak olmasına kadar farklı çeşitlilikte baba yoksunluğu tespit etmiştir. (2014, s. 60) Ancak din değıştirme çok farklı faktörlerin bir araya gelmesi sonucu oluşan bir tecrübe olması nedeniyle baba yoksunluğunun doğrudan din değıştirme sonucuna götürmese de bireyin ebeveynleri ile kurduğu ilişkinin kişilik yapısı üzerindeki etkisinden dolayı convertlerin ilerleyen yaşamlarında çeşitli problemlere yol açacağını iddia etmektedir.

2. RADİKALLEŞME

Bu bölümde radikalleşme kavramının tarihsel süreç içindeki seyri ve bu kavramın tanımlanmasıyla ilgili meseleler, radikalleşmeyle ilişkili diğer kavramlar ve radikalleşmenin psiko-sosyal kaynakları ele alınarak kavramsal ve kuramsal çerçeve genel hatlarıyla çizilecektir.

2.1 Radikalleşmenin Tanımlanması

Radikalleşme, içinde bulunduğumuz yüzyılı tanımlarken sıklıkla atıf yapılan kavramlardan biridir. Özellikle 9/11’de Amerika’da, 2004’te Madrid’te ve Londra’da gerçekleştirilen saldırıların ardından akademide çalışılmaya başlanan önemli konulardan biri haline gelmiştir. Çalışmalarda öncelikle radikalleşmenin ne olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Ancak literatürde radikalleşme kavramının nasıl ve hangi bağlamlarda kullanılacağı konusunda netlik olmadığı ilk göze çarpan hususlardan biridir. Örneğin terörizm ve radikalleşme sıklıkla birbirlerinin yerine kullanılmakta, başlığında radikalleşme geçen çalışmaların içeriğinde sıklıkla terörizmle ilgili unsurların yer aldığı görülmektedir. Ancak her ne kadar evrensel olarak kabul edilen bir tanımlamadan söz edilemese de radikalleşmenin ortaya çıkış şekilleri göz önünde bulundurularak çeşitli tanımlamalar yapılmıştır. Radikalleşme kavramının daha iyi açıklanabilmesi için öncelikle radikalleşmeyle bağlantılı diğer kavramların açıklanması gerekmektedir. Bu bağlamda ilk olarak radikal kavramı incelenecektir.

Radikal, Latince “kök, kaynak, menşe” anlamlarına gelen “radix” kavramından türetilmiştir. (Mandel, 2009, s. 102) Radikal kavramının tarihsel süreç içerisinde kullanım şekilleri ve içerdiği anlamlar göz önünde bulundurulduğunda, kavramın ciddi bir anlam dönüşümü yaşadığı iddia edilebilir. Kavram, 18. yüzyılda Aydınlanma ya da Fransız ve Amerikan reformlarına atıfla kullanılmaktayken 19. yüzyılda “kapsamlı sosyal ve siyasal reformları savunan siyasi gündeme” atıfla kullanılmaktadır. (Schmid, 2013, s. 6) Aynı zamanda İngiliz tarihi bağlamında radikal, “19. yüzyıl boyunca Liberal Parti’nin en aşırılıkçı kanadını desteklemek” anlamına gelmektedir. (Oxford Dictionaries, 2018) Aynı şekilde 19. yüzyıl boyunca radikal, ruhban sınıfı karşıtı, demokrasi yanlısı, liberal ve ilerlemeci sosyal-siyasi düşünceye sahip bireyleri işaret etmektedir. (Schmid, 2013, s. 7) Günümüzde ise geçmişteki kullanımından tamamen

farklı olarak demokrasi karşıtı, aşırılıkçı inanç ve ideolojileri benimseyen bireyler için kullanılmaktadır. Özellikle radikalizm (radikal ya da radikalleşme) günümüzde siyasi alanda İslam ve aşırılıkçı sağ kanat ideolojilerle beraber anılmaktadır. Bu nedenle kavramının kullanıldığı zaman dilimi ve yer kavramının imlediği anlamların anlaşılmasında son derece önemli gözükmemektedir ve köken kavramının da işaret ettiği üzere, doğrudan bir olguyla ilişkilendirilmeksizin, hangi uçta yer aldığına göre değişmeden her inanç ve ideolojide aşırıya gitme durumunu ifade etmektedir.

Radikal kavramından türetilen ve radikalliği süreç temelinde açıklayan radikalleşme ise günümüzde bazen “*artmakta olan politik şiddet kullanımına yol açan süreç*” (Della Porta & LaFree, 2012, s. 5) bazen de “*aşırılıkçı dini ya da politik bir ideolojiye, aşamalı olarak gerçekleşen sosyal ve psikolojik olarak adanma süreci*” (Horgan & Braddock, 2011; Schmid, 2013 s. 17) olarak ele alınmaktadır. Kruglanski ve Webber’e (2014, s. 379-380) göre ise radikalleşme, aşırı bağlılık (adanma) olarak da anlaşılabilir. Çünkü böyle bir bağlanma biçiminde çoğu radikal, başkalarının zararına da olsa kendi amaçlarına aşırı bir şekilde adanmıştır. Bu noktada radikallerin eylemlerinde başkalarının istek ve çıkarlarının -ölümüne- göz ardı edilmesi ancak radikalın odaklandığı merkezi hedef ile açıklanabilmektedir. Başka bir ifadeyle burada, bireyin sosyal çevresinde mevcut olan diğer alternatif hedefler ve amaçlar görmezden gelinmekte ve birey tek bir hedefe körü körüne bağlanmaktadır. Ancak radikalleşme her zaman önceden belirlenen bir hedefin ardından radikalleşme sürecinin başlaması şeklinde ortaya çıkmayabilir. Örneğin bazen birey, başlangıçta yalnızca hayatına yeni bir anlam kaynağı bulmak ya da bir grubun ideolojisini hayat görüşüne yakın bulduğu için grup içinde etkinlik gösterir. Bireyin bu topluluk içinde yaygın olan bir inanç ya da ideolojiyi benimsemesinin ardından gelen yanlış inanç ve uygulamaların sonucu olarak da radikalleşmesi mümkündür. Sonradan Müslüman olan bireylerin radikalleşmesinde bahsi geçen duruma sıklıkla rastlanmaktadır. Çevresinde ulaşabileceği tek Müslüman grubun dinin daha katı yorumunu benimsemiş olması mühtedide gerçekte İslam’ın bu şekilde olduğu algısını yaratabilmektedir. Böyle bir radikalleşme durumunda radikalleşmeyi ortaya çıkaran dışsal motivasyonların göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Radikalleşmenin dinamikleri üzerinde duran McCauley ve Moskalenko (2008, s. 416) ise radikalleşmeyi “Bireyin içinde yer aldığı grubu savunma isteği ve artan grup şiddetini meşrulaştırması açısından duygu, davranış ve inançlarda meydana gelen değişim” olarak tanımlamışlardır. Böyle bir durumda radikalleşme bireyin düşünce ve davranış hafızasında ortaya çıkan daha yeni, katî ve değişime imkân tanımayan pratikleri kapsamaktadır.

Radikal grupların şiddet içeren eylemleriyle karşılaşan bazı güvenlik birimleri tarafından da çeşitli tanımlamalar yapılmıştır. Bu anlamda yapılan önemli tanımlardan biri Hollanda İstihbarat ve Güvenlik Teşkilatı tarafından yapılmıştır:

“Demokratik yasal düzene karşı tehdit oluşturarak, demokratik toplum düzeninin işleyişine zarar verebilen demokrasi karşıtı araçların kullanımını da içeren, toplumda aşırıya giden değişiklikleri arama ya da destekleme.” (Schmid, 2013, s. 12)

Radikalleşme konusundaki mevcut tanımlar göz önünde bulundurulduğunda, radikalleşmenin bir olgudan ziyade bireyin aşırıya giden düşünce, tutum ve -bazen şiddete varan- davranış geliştirdiği bir süreç olarak ele alındığı söylenebilir. Ancak literatürde bazen radikalleşmeyi belirli bir inanç ya da ideolojilere atıfla açıklama eğilimleri göze çarpmaktadır. Örneğin Schmid’e (2013, s. 19) göre radikalleşme:

“Yalnızca psiko-sosyal, bilimsel bir kavram değil aynı zamanda, özelde cihatçı-selefilik genelde ise politik İslam ile yüz yüze gelen ulusal güvenlik kurumlarının kamuya tanıttığı ve akademik tartışmaya açtığı siyasal bir yapıdır.”

Schmid’in tanımında da olduğu gibi bazı radikalleşme tanımlarında radikalleşme ve İslam arasında doğal bir bağ kurulmuştur. Ancak bu tarz tanımlamalar akademik çalışmalara ve sorunun çözümüne katkı sağlamaktan ziyade İslam’ın siyasi alanda istismar edilmesine neden olmaktadır. Aynı zamanda radikal grupların davranışlarını pekiştirmekte ve daha çok politik tartışmalara zemin hazırlamaktadır. Ancak bu tür tanımlamalara literatürde sıklıkla rastlansa ve günümüzde radikalleşme ve İslam çalışmalarında konu çoğunlukla İslam’ın gittikçe radikalleştiği zaviyesinden ele alınsa da bu durum bazı sosyal bilimciler tarafından İslam’ın radikalleşmesinden ziyade

radikalleşmenin İslamileşmesi sorunu olarak ele alınmaktadır. Bertho (2016), radikalizm ve İslam ilişkisini şu şekilde açıklamaktadır:

“Münferit bir sekterlik hâdisesiyle karşı karşıya olmadığımızı; özellikle de İslam’ın radikalleşmesiyle karşı karşıya olmadığımızı; bunun daha ziyade, radikal başkaldırının İslamileşmesi olduğunu anlamamız gerektiğini düşünüyorum. Nasıl günümüzdeki Tunuslu Selefiler Bin Ali’ye karşı seferber oldukları sırada Selefi değilseler, Fransız cihat adaylarının çoğunun da mühtediler olduğunu, ya da Kulibali ve Kuşi Kardeşler gibi sonradan dindarlaşanlar olduğunu biliyoruz. Onları eyleme iten saik ve düşüncelerdeki hakikat ille de ilâhiyatta, genel olarak İslam’da veya özel olarak Vahhabilik’te aranmamalıdır; taşıyıcısı oldukları siyasî önerilerin çağımızla bağlantısında aranmalıdır. Bu önerilerin merkezinde dünyanın ve çatışmaların mezhepleşmesi bulunuyorsa da bugün bunun tekeli onların elinde olmaktan uzaktır.”

Roy (2015, s. 4), Bertho’nun çıkarımlarını geliştirir ve bakıldığında özellikle cihat ya da İslam devleti kavramlarını referans alarak ortaya çıkan radikal hareketlerin temel tanımlayıcı (karakteristik) özelliğinin belli bir jenerasyona özgü nihilist bir isyan olduğunu iddia eder. Bu kuşak isyanı, İslam’ın ya da Müslümanların başkaldırısından ziyade nihilist isyankâr gençlerin yarattığı bir sorundur. Çünkü bu hareketler çoğunlukla ikinci ya da üçüncü kuşak olarak bilinen gençler, sonradan Müslüman olan mühtediler ya da sonradan dindarlaşan Müslümanlardan oluşmaktadır. Toplumda sürekli yeni başkaldırı formları arayan, kendi toplumuna ve değerlerine yabancılaşmış, çoğunlukla ailesinden miras olarak aldığı uygulama ve inançları beğenmeyen genç kuşak için “pazardaki” mevcut yeni başkaldırı formu İslam’dır. Bu nedenle mevcut grupları sorunun tek nedeni olarak algılamak doğru gözükmemektedir. Bu gruplar ortadan kaldırıldığında toplum ihtiyaç duyduğu yeni düşmanlar yaratacak ve başkaldırı arayışında olan yeni nesil de bu yeni isyan formlarına yönelecektir. İslam referanslı şiddet, modern dünyada artık yeni bir isyan hareketi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda radikal hareketlerin beslendiği yeni kaynağın, büründüğü yeni ideolojinin İslam olması doğrudan İslam’dan kaynaklanan bir sorun olarak ele alınmamalıdır. Bu nedenle radikalleşme tanımlamaları yapılırken konuyu doğrudan İslam’la ilişkilendirmek, her çağda kendisine yeni bir taşıyıcı inanç/ideoloji bulan aşırılıkçı hareketleri açıklamada indirgemecilikten öteye gidememektedir.

2.1.1. Radikalleşmeyle İlişkili Kavramlar

Radikalleşmeyle ilişkili olarak incelenecek ilk kavram de-radikalizasyon (deradicalisation)'dur. Radikalleşme çalışmalarında de-radikalizasyon en genel anlamıyla radikalleşme sürecinin tersine işlemesi olarak kabul edilmektedir. Radikalleşme ve de-radikalizasyon aslında birbirlerinin aynadaki yansımasıdır. De-radikalizasyona teşvik eden süreçler, radikalleşmeye teşvik eden süreçleri aslında tamamen tersine çevirmektedir. (Kruglanski, Gelfand, Bélanger, Sheveland, Hetiarachchi, & Gunaratna, 2014, s. 84) Radikalleşmeyi siyasi şiddet kullanımı olarak ele alan Della Porta ve LaFree ise de-radikalizasyonun siyasi şiddet kullanımında meydana gelen azalmaya işaret ettiğini bildirmektedir. (2012, s. 5)

Radikalleşme ve de-radikalizasyon ile ilişkili bir diğer kavram ise karşıt-radikalleşme (counter-radicalisation)'dir. Karşıt-radikalleşme çoğunlukla radikalleşme ortaya çıkmadan önceki süreçlerle ya da deradikalize olmuş birey ve grupların topluma yeniden entegrasyon sürecinde etkinlik göstermeyi ifade etmektedir. Genellikle radikalleşmeyle yüz yüze gelen devletler ülkelerinde azınlıklık konumunda bulunan ve radikalleşme ihtimali yüksek topluluklar için radikalleşme ortaya çıkmadan önce, bazen bu topluluklarla iş birliği halinde polisler geliştirerek radikalleşmeyi önleme çalışmaları yürütmektedirler. Bu polislerin ve çalışma gruplarının amacı, terörist ya da radikal grupların kendilerine üye toplamak için hedef aldığı toplulukları radikallere karşı güçlendirmek ve korumaktır. (Neumann, 2011, s. 8) Projelerin amacı çoğunlukla şiddet ortaya çıkaran araçlara başvurmaya sevk edebilecek koşulları ve zeminleri belirlemek olduğundan, karşıt-radikalleşme projelerinde doğrudan radikaller ya da teröristler hedef alınmaz. Bunun yerine göz ardı edilmeleri durumunda radikalleşmeye karşı savunmasız hale gelebilecek topluluk ve gruplara odaklanılır. (Schmid, 2013, s. 50)

Radikalleşme her zaman radikal bir toplulukla geçilen fiziksel iletişim sonucunda meydana gelmemekte hatta günümüzde sıklıkla internet vasıtasıyla meydana gelmektedir. Bu nedenle radikalleşme çalışmalarında sıklıkla atıf yapılan bir diğer kavram online radikalleşmedir. Online-radikalleşme çoğunlukla bireylerin medya iletişim araçları vasıtasıyla radikal grup ya da ideolojilerle tanışma ve radikalleşme

sürecini anlatmaktadır. Araştırmacılar bu noktada çoğunlukla radikalleşme sürecinde online etkileşimlerin rolüne odaklanmaktadır. Online etkileşimler bireylerin radikal grup ya da ideolojilerde başlangıçta tanışıp etkileşime geçmesine yardımcı olsa da fiziksel etkileşimlerin rolü radikalleşmede daha etkindir. Alman sağ kanat radikallerin radikalleşme davranışları göstermiştir ki internet, radikalleşme için elverişli ve etkili bir çevre sunsa da radikaller ancak parti etkinliklerine katılıp, üyelerle yüz yüze temasa geçtikten sonra kendilerini gerçekten hareketin bir parçası gibi hissetmişlerdir. Ancak internet radikalleşmenin tek etkili nedeni olarak gösterilmese de bireyleri politik şiddette doğru yönlendirmede kolaylaştırıcı bir etkiye sahiptir. (Meleagrou-Hitchens & Kaderbhai, 2017) İnternetin aynı zamanda grup radikalleşmesinden ziyade bireysel radikalleşmede (self-radicalisation) de yadsınamaz bir rolü vardır. Günümüzde özellikle Batıda en sık ortaya çıkan radikalleşme formlarında biri bireysel radikalleşmedir. Herhangi bir ideoloji aracılığıyla radikalleşmiş bireylerin, grup desteği olmaksızın gerçekleştirdikleri eylemler bireysel radikalleşme çerçevesinde değerlendirilebilir. Her ne kadar bu eylemler herhangi bir topluluğa atfedilemese de radikalleşen bireylerin arkasında destek aldıkları ve bağlı oldukları grup ve ideolojiler de süreç içerisinde göz önünde bulundurulmalıdır.

Alanyazında radikalleşmeyi ifade etmek için sıklıkla kullanılan diğer kavramlar, aşırılık (extremism), şiddete varan aşırılık (violent extremism) ve daha eski çalışmalarda ise köktencilik (fundamentalism)'tir. Radikalleşme yerine eski çalışmalarda köktencilik kavramı kullanılsa da özellikle 2001'den sonra aşırılık veya şiddete varan aşırılık kavramlarına daha sık atıf yapılmaktadır. Bu noktada radikalleşmeyi diğer kavramlardan ayıran sınırın ne olduğu sorusu akıllara gelmektedir. Schmid'e (2013, s. 10) göre radikaller ve aşırılıkçılar arasındaki en önemli fark, radikaller demokratik hakların savunucusu olabilirken aşırılıkçılar asla demokrasi yanlısı ya da savunucusu değildir. Radikaller tarihsel olarak bakıldığında daha açık fikirli ve “ana akım” toplumun bir parçası haline getirilmeleri daha muhtemel olan bireyler ya da gruplardır. Bu noktada radikaller ve aşırılıkçılar genel olarak ana akım toplumun dışında kalan gruplar ya da bireyler olarak algılanmakta ve ana akım dışında kalan inanç ve ideolojiler normalin dışında bırakılmaktadırlar. Ancak radikal ya da aşırılıkçılar ele alınırken ana akım toplumun kıstas alınması her zaman doğru

olmayabilir. II. Dünya Savaşı'nda Nazi gibi şiddeti meşru bir politika haline getiren iktidarlara halklar tarafından gösterilen destek toplumların da hastalanabileceğini ve ana akım toplumun inanç ve eğilimlerini normalleştirmede ne derece dikkate alınması gerektiğini göstermiştir. (Geçtan, 2004) Bu noktada radikalleşme ya da aşırılık tanımları yapılırken ana akım toplumun temayüllerinin merkeze alınması yeni sorunlara yol açacak gibi gözükmemektedir. Aşırılık kavramı aynı zamanda daha çok şiddet ve terör eylemlerini içeren çalışmalarda kullanılırken, radikalleşme çatı bir kavram olarak hem şiddete varan aşırılığı hem de şiddet içermeyen aşırılıkçı düşünce ve davranışları ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu noktada radikalleşme terörizm çalışmalarında, şiddet ve terör eylemlerine sebep olan içsel ve dışsal motivasyonların etkin olduğu süreç olarak algılanabilir.

Terörizm çalışmalarında ise radikalleşme, çoğunlukla terörizme zemin hazırlayan en önemli süreç olarak kabul edilmektedir. Radikalleşme aynı zamanda terörizmle ilgili çalışmalarda ve terörizmle mücadeleyle ilgili polise hazırlama süreçlerinde de önemli hale gelmiştir. Özellikle 9/11'de gerçekleşen saldırıdan sonra güvenlik güçleri ve akademik çalışmalar çoğunlukla yerli (homegrown) radikaller/teröristlerle ilgili çalışmalara odaklanmışlardır.

Radikalleşme tanımlarında en çok göze çarpan özellik tanımlamayı yapanların çoğunlukla şiddet kullanımına odaklanmalarıdır. Ancak radikalleşmeden söz edilirken her zaman suç faaliyetinden ya da suça dair etkinliklerden söz edilmemektedir. Vergani ve diğ. (2018, s. 4) radikalleşmeyi bilişsel ve davranışsal radikalleşme olmak üzere iki boyutta ele alır. Bilişsel radikalleşme bireyin şiddet ve aşırılığa varan inançları benimsemesi ve içselleştirmesi olarak ele alınırken, davranışsal radikalleşme ise bireyin şiddet eylemlerine bulaşmasını ifade etmektedir. Bu nedenle radikalleşmenin ortaya çıktığı şartlar göz önünde bulundurulduğunda diğer pek çok nedenin de etkisiyle öncelikle zihinde radikalleşen birey şiddete doğru kanallıdır. Bu durum bizi radikalleşmenin tek başına şiddetin ortaya çıkması için yeterli neden olmadığı sonucuna götürmektedir. Diğer bir ifadeyle radikalleşme, terörizmin en temel nedenlerinden biri olarak gösterilmesine rağmen her zaman terörizme neden olmamaktadır.

2.1.2. Radikalleşmenin Psiko-Sosyal Kaynakları

Pek çok sosyal bilimciye göre radikalleşmenin kökleri sosyal hareketlere dayanır. Kökenleri 1900'lü yıllara kadar uzanan, daha fazla demokrasi ve daha fazla özgürlük istemi ile yola çıkan toplumsal hareketlerden bir kısmı zamanla belirli düzeylerde değişim ve dönüşümler geçirerek radikal hareketlere doğru evrilmişlerdir. Bu duruma örnek olarak, 1960'larda Amerika'daki counter-culture (karşıt kültür) hareketi gösterilebilir. Başlangıçta her ne kadar "daha iyi bir toplum arayışı" tezi ile ortaya çıkmışsa da sonraları hareket içinde birtakım bölünmeler yaşanmış ve hareketin bazı kolları, politik olarak sembolik değeri olan bazı hedeflere saldırmış ve radikal hareketlere doğru evrilerek şiddet eylemlerine bulaşmışlardır. (Hollander, 2018, s. 25) Nitekim 1970'lerde gelişmiş demokrasilerde ortaya çıkan siyasi şiddet üzerine yapılan araştırmalarda radikalleşme kavramı, gizli gruplarda şiddetin oluşumunda etkili olan aşamalı ve etkileşimli dinamiklere vurgu yapmak için kullanılıyordu. (Della Porta & LaFree, 2012, s. 6) Sosyal hareketler dışında Hristiyanlığın içinden çıkan ya da beyaz ırkın üstünlüğünü savunan ve şiddete bulaşmış ya da Budist inançlarına sahip olan pek çok radikal grup da bulunmaktadır.

İlk olarak 1865'te Amerika'da ortaya çıkarak beyazların ve Anglosakson ırkın üstünlüğünü savunan, Ku Klux Klan (KKK) grubun ilk destekçileri olarak Protestanlar gösterilmektedir. KKK, başlangıçta bir sosyal kulüp ve eğlence topluluğu olarak ortaya çıkmasına rağmen 1860'lı yıllardan günümüze sayısız terör saldırısı düzenlemiş ve sivillerin ölümüne yol açmıştır. Günümüzde grup Katolik kilisesine/inancına karşı saldırılar düzenlese de hareketin ortaya çıkan ilk dalgası Hristiyan inançlarını muhafaza edeceklerini bildirmişlerdir. Bunun yanı sıra 1982'de yine Birleşik Devletler'de ortaya çıkan 'The Army of God' isimli Hristiyan grup, kürtaj ve eşcinsellik karşıtı eylemlerle sesini duyurmuş ve bebeklerin kürtaj yoluyla öldürülmesi karşısında kürtaj yapan doktoraları öldürmenin Tanrı tarafından verilen bir görev olduğuna inanmışlardır. Grup, kürtaj kliniklerin bombalanmasından doktorların öldürülmesine ve Atlanta Olimpik Park'ın bombalanmasına kadar pek çok şiddet eylemine bulaşmıştır. (Cotter, 2011) Yukarıda açıklanan gruplar dışında David Branch, Gods Army, Knights Templar, Crusader, Christian Identity, Catholic Military Order, Aryan Nations, Ilaga, Milicia

Catalana, The Russian Orthodox Army, The Red Army Fraction ve Brigade Rosse olmak üzere Avrupa ve Amerika’da çeşitli radikal gruplar bulunmaktadır.

1900’lü yıllardan günümüze artarak ortaya çıkmaya devam eden radikal hareketler üzerine çeşitli araştırmalar yapılmış ve bu araştırmalarda radikalleşmeyi ortaya çıkaran sebepler üzerinde durulmuştur. Çoğu araştırmada radikalleşmenin tek bir nedeni olmadığı, daha çok karmaşık içsel ve dışsal nedenlerin bir araya gelmesiyle radikalleşmenin ortaya çıktığı saptanmıştır. (Midlarsky, 2011) Bu nedenle radikalleşmenin ortaya çıkma sebepleri hakkında literatürde farklı yaklaşımlar göze çarpmaktadır. Disiplinler arası farklı yaklaşımlar sayesinde literatürde radikalleşmenin çok motivasyonlu bir süreç olduğu göz önünde bulundurularak psikolojik, sosyal, ekonomik ve siyasal olmak üzere çeşitli motivasyon kaynakları tespit edilmeye çalışılmıştır. Ancak bu çalışmada araştırmanın sınırları nedeniyle yalnızca psiko-sosyal sebepler üzerinde durulacaktır.

Radikalleşme literatürdeki çalışmaların büyük bir kısmında, şiddete kapı aralayan bir süreç olarak ele alınmıştır. (Vergani, Iqbal, Ilbahar, & Barton, 2018) Bu noktada radikalleşmeyi şiddete götüren bir süreç olarak ele alan çalışmalarda, radikalleşmeden önceki süreci incelemeyi hedefleyen en dikkat çekici nedenler Neumann’ın (2008, s. 4) “Bomba patlamadan önce ne oldu?” sorusuna aranan cevapla açığa çıkmaktadır. Bu soru aynı zamanda radikalleşmeden önce ortaya çıkan psiko-sosyal süreçlerin tespit edilmesinde de önemli gözükmektedir.

Vergani ve diğ.’e (2018) göre radikalleşme itici, çekici ve bireysel faktörlerin kombinasyonundan meydana gelmektedir. Aynı zamanda radikalleşme sebepleri, radikalleşmenin ortaya çıktığı bağlamlara göre de çeşitlenebilmektedir. İtici, çekici ve bireysel faktörlerin çeşitli kombinasyonları, terörizme sebep olan durumların çeşitliliğini ve zenginliğini anlamamıza yardımcı olur. Vergani ve diğ.’e göre mevcut İngilizce literatür incelendiğinde görülecektir ki her ne kadar radikalleşmeyle ilgili sebepler farklılaşsa da genel olarak şu üç temel süreç gösterilmektedir: siyasi şikâyet/sorun, bir bedel ya da şiddete varan aşırılığın çekiciliği ve kişisel savunmasızlık ya da yatkınlık. (s. 15) Aynı zamanda radikalleşmenin diğer sebepleri incelendiğinde, bazı sebeplerin yalnızca sınırlı bağlamlarda kullanıldıkları saptanmıştır. Örneğin

radikalleşmenin sebepleri arasında gösterilen yoksulluğun, radikalleşme literatürü incelendiğinde yalnızca Afrika ülkeleri hakkındaki çalışmalarda ele alındığı görülmüştür. Aynı zamanlarda Müslüman ülkelerde yaşayan bireylerin radikalleşmesiyle Müslüman olmayan ülkelerde yaşayanların radikalleşmelerinde de farklı dinamiklerin ve süreçlerin işleme koyulacağı göz önünde bulundurulmalıdır. Bu noktada bazı araştırmacılar günümüz radikalleşme ve terörizminin geçmişte ortaya çıkan terörizm ve radikalleşme formlarından farklı olduğunu iddia etmektedir. Yeni terörizm yaklaşımına göre bugünkü terörist eylemler daha ölümcül, şiddet motivasyonu yüksek ve çoğunlukla dini referanslara dayanmaktadır. (Laqueur, 2000)

Bokhari (2009, s. 20-21) ise radikalleşmeyi ortaya çıkaran nedenleri üç aşamada ele almaktadır. Bu boyutlardan ilki gizli şikâyet boyutudur. Birey genel olarak içinde yaşadığı toplumun mevcut ya da tarihsel durumundan, siyasi uygulamalarından, toplumdaki adaletsizliklerden kaynaklı birtakım rahatsızlıklar duymakta ve bu sorunlar bireyi yabancılaşma, ayrımcılık, hayal kırıklığı, duygusuzluk ve hatta bazen şiddete götürmektedir. Yazar bu sorunu yapısal sorunlar olarak dört boyutta incelemektedir. Ancak gerçekte toplumda çok fazla insan hayal kırıklığı, öfke ve yabancılaşma hissetse de bunlardan çok azı radikalleşmektedir. İkinci boyutta ise toplumdan duyduğu rahatsızlıklardan dolayı hayal kırıklığına uğrayan bireyin şiddete doğru nasıl kanalize olduğunu ele almaktadır. Bu noktada en önemli etkenlerden biri olarak sosyal grup karşımıza çıkmaktadır. Ancak grup dinamikleri ya da radikal bir grup ideolojisini benimsemek radikalleşmeye götüren temel sebeplerden biri olarak algılanmayabilir. Della Porta'ya göre bazen grubun ideolojisinden ziyade gruba duyulan aidiyet duygusu ve sadakat radikal eylemleri tetiklemektedir. Bokhari (2009) radikalleşmeye yol açan önemli nedenlerinden birinin de dini inançlar olduğunu ancak dini inançların doğrudan politik şiddet ve terörizmde çok az etkili neden olduğunu iddia etmektedir. Ancak din, her ne kadar terörizmde tek başına etkili olamasa da dini söylem, din dili ve dinlerdeki bazı içerikler aracılığıyla politik çatışma ve şiddeti besleyen zemine katkı sağlayabilmektedir. (Bokhari, 2009, s. 22) Aynı zamanda uzun süreli işsizlik de radikalleşmenin anahtar faktörlerinden biri olarak ele alınmaktadır. İşsizlik durumu çoğunlukla bireylerde işe yaramazlık duygusu yaratmakta ve birey sosyal çevresi aracılığıyla en kolay ulaşabileceği hedefi seçerek en hızlı şekilde sonuç alıp takdir

duygusu kazanabileceği eylemlere yönelebilmektedir. Yazar tarafından ele alınan üçüncü boyut ise eylemsel faktörlerdir. Bu aşamada birey, daha önceden kendisini radikal eyleme hazırlayan olayların etkisiyle artık aktif olarak eylemde bulunur. Eylem boyutunda özellikle bireyin içinde etkinlik gösterdiği grubun dinamikleri de oldukça önemlidir.

Demografik Özellikler: Radikalleşme çalışmalarında radikal gruplara katılanların yaş, cinsiyet, medeni durum, ekonomik durum, eğitim durumu, sosyal çevre gibi demografik özellikleri üzerinde fazlaca durulmuştur. Bu çalışmalarda genel olarak bu özellikler neden-sonuç ilişkisi çerçevesinde ele alınmayıp korelasyonel bir ilişki bağlamında değerlendirilmiştir.

Radikal gruplara katılımı ile ilgili en dikkat çekici demografik faktör katılımcıların cinsiyet ve yaşıdır. Bu bağlamda radikal gruplara katılanların yaş ve cinsiyetleri göz önünde bulundurulduğunda, çoğunlukla 20'lerinin başlarında genç erkeklerin radikal gruplar tarafından daha fazla çekildiği gözlemlenmiştir. (Silke, 2008) Son yıllarda yapılan çalışmalarda yaş ortalamasının gittikçe düştüğü göze çarpmaktadır. İncelediğimiz çalışmalar arasında en yüksek yaş ortalamasının elde edildiği araştırma Bakker'ın (2006, s. 41) çalışmasıdır. Araştırmada kapsamında incelenen radikallerin, radikal gruplara girdikleri yaş ortalamasının 27.3 olduğu görülmüştür. Amerikan yerli radikalleri inceleyen bir başka çalışmada ise araştırma grubunda yer alan radikallerin yaş aralığı 19-29 olarak tespit edilmiştir. 87 kişi ergenliğinde (19 yaş ve altı) radikalleşirken, 175 kişi 25-29 yaşları arasında, 51 kişi ise 30 yaşından sonra radikalleşmiştir. (Klausen, Libretti, Hung, & Jayasumana, 2018, s. 8) Gençlerin erken yaşlarda radikal gruplara katılımı hangi ideolojiyi benimsediği fark etmeksizin çoğu radikal grup için söz konusudur. Bir başka deyişle grup ideolojisiyle katılımcıların yaşı arasında mevcut anlamlı bir ilişkiden söz edilememektedir. Alman radikal solcu grup Red Army Faction'ın üyeleri de çoğunlukla üniversite öğrencisi gençlerden oluşmaktadır. (Reynolds, 2000) Pek çok araştırma göstermektedir ki, radikal grup katılımcıların yaşları ergenlik ya da geç ergenlik dönemine tekabül etmektedir. Radikalleşmeye ergenlik çağında sıklıkla rastlanması şaşırtıcı bir sonuç olarak gözükmemektedir. Ergenlik insan yaşamında radikalleşme riskinin en fazla olduğu

dönemdir. Radikalleşmenin sıklıkla ergenlik döneminde ortaya çıkması ergenin bu dönemde sahip olduğu psikolojik-gelişimsel özelliklerden kaynaklanmaktadır. Ergenlik, genç yetişkinlerin “Ben kimim?”, “Ne ya da kim olmak istiyorum?” gibi kimlik edinme ve hayatında bir anlam inşa etme konusunda arayışta oldukları bir dönemdir. Ergenlikte gelecekle ilgili ortaya çıkan sorular ve kaygılar kimlik edinmeye ilişkin soruları ve ilgiyi de artırmaktadır. Aynı zamanda ergenlikte düşünmede meydana gelen değişim ve gelişim ergenleri farklı seçeneklerle de yüzleştirmektedir. (Steinberg, 2007, s. 297) Bu nedenle ergenlerin bu süreçte dış etkiye maruz kalma ihtimalleri yetişkinlere oranla daha yüksektir. Diğer bir deyişle kimlik arayışında olan bir ergenin radikal grupların propagandasına maruz kaldığında etki altına girmesi daha kolay olacaktır. Radikal gruplar ergenlere sürekli ve güçlü bir kimlik sunarak, ergene kendisini adayabileceği bir hedef de göstermektedir. Eski bir radikal sağ kanat üyesi genç, kimlik edinme sürecinde internette maruz kaldığı propagandanın radikal grup ideolojisini benimsemedeki etkisini şu şekilde ifade etmiştir:

“Bunun önemli bir şey olduğunu hissettim. Eğer kendime sohbet odalarında bir isim yapabilirsem, gerçekte dışarıda da bunu yapabileceğimi, bir hareketin parçası haline gelebileceğimi ve gerçekten de bir şeyleri değiştirebileceğimi düşündüm.” (Koehler, 2014, s. 121)

Ergenlikte radikalleşmenin sıklıkla ortaya çıkmasının diğer bir nedeni de ergende ortaya çıkan önem ve macera arayışıdır. Ergen dünya görüşünde, ergen kendini dünyanın merkezinde ve önemli işler yapmaya muktedir olarak algılamaktadır. Bu nedenle kendini adayabileceği bir hedef sunulduğunda ergen, yetişkinlere göre hedefe daha kolay angaje olmaktadır. Bunun yanı sıra ergenlerde riskli davranışların ortaya çıkma ihtimali yetişkinlere göre daha yüksektir. Richard Jessor’ın (1992) problem davranış teorisine göre yetişkinlerde ortaya çıkan riskli davranışlar ergenlik döneminde şekillenmekte ve ergenler riskli davranışlara yetişkinlere göre daha yüksek eğilim göstermektedir. (Doğan, 2018) Bu nedenle radikalleşmeye yetişkinlerden ziyade ergenlerde rastlanması makul gözükmemektedir.

Ergenlikte ortaya çıkan radikalleşme bir savunma mekanizması olarak da karşımıza çıkabilmektedir. Rolling ve Corduan’ın (2018) radikalleşmiş ya da

radikalleşme riski altında bulunan 25 ergen üzerine yaptıkları uzun soluklu gözlemler ergenlerde radikal bir gruba adanmanın (radical engagement) daha önceden var olan psikolojik gerilimle başa çıkmada teskin edici bir etkiye sahip olduğu sonucu ortaya çıkarmıştır.

Ergenlerin radikal gruplar tarafından bu denli çekilmesinin bir diğer nedeni de radikal grupların etkin internet ve sosyal medya kullanımıdır. İnternet ve sosyal medya radikal grupların propagandalarını yayma, üye toplama, öğretilerini aşılama, mevcut rahatsızlıkları daha da abartılı bir söylem ve içeriklerle aktarma, eylemlerini aklama, topluluk üyelerini örgütleme, toplantılar düzenleme ve benzer düşünce dünyasına sahip bireylerin birbirlerine ulaşmalarını sağlamada etkili ucuz bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Radikal grupların bu tür propagandalarına savunmasız gruplardan biri de ergenlerdir. Medyanın bireyler üzerindeki etkisi göz önünde bulundurulduğunda medyadan en fazla etkilenen grubun çocuklar ve ergenler olduğu görülmüştür. (Strasburger & Wilson, 2002; Berberoğlu, 2015, s.46) Özellikle ergenler için internet radikal gruplarla iletişime geçmede ilk basamağı oluşturmaktadır. Alman sağ kanat radikaller üzerine yapılan bir araştırmada üyelerin %70-80'inin internet aracılığıyla harekete katıldıkları gözlemlenmiş ve özellikle gençlerin gruplara dahil olmasında internetin sosyalleşme ve fiziksel temastan önce grup ideolojisini benimseme ve içselleştirme sürecindeki etkisine vurgu yapılmıştır. (Koehler, 2014)

Demografik değişkenler altında incelenecek olan bir diğer faktör radikallerin eğitim durumudur. Genellikle eğitim seviyesi yükseldikçe radikal gruplara katılımı düşüş meydana geleceği şeklinde yaygın bir kanı olsa da pek çok araştırma radikal gruplar arasında yer alan radikallerin eğitim seviyelerinde çeşitlilik olduğunu göstermektedir. Amerika'da sözde İslami referanslarla hareket eden gruplara katılan Amerikalıların eğitim durumları incelendiğinde, durumun Amerikan nüfusunun genel ortalamasıyla uyumlu olduğu tespit edilmiştir. Klausen ve diğ.'inin (2018, s. 8-9) inceledikleri radikallerin %27'si lise mezunuyken, %35'i herhangi bir yüksek okula gitmiş ya da buradan mezun olmuştur. %16'sı liseye başlamış ama tamamlayamamış ve geri kalanların da mesleki yeterlilik derecesine sahip oldukları tespit edilmiştir. Aynı şekilde Sageman (2004) tarafından aşırılıkçı İslami gruplara katılanların grup olarak

eğitim seviyelerinin yüksek olduğu tespit edilmiştir. Radikallerin %60'ı bir yüksek öğrenim ya da lisans üstü dereceye sahiptirler. (Silke, 2008, s. 107) Bahsi geçen araştırmaların bulguları radikalleşmenin eğitimsizlik ya da yetersiz eğitimden kaynaklandığı tezine şüphe düşürmektedir.

Radikalleşmenin demografik değişkenlerinden biri de medeni durumdur. Evlilik genellikle radikalleşmeden koruyan bir faktör olarak algılanmaktadır. Ancak bu durum evliliğin niteliği ve süresi ile yakından ilişkilidir. Erken yaşlarda yapılan evliliklerin suça bulaşma oranını azaltmada herhangi bir etkisi tespit edilemezken aksine suça bulaşma oranını artırmadaki etkisi tartışılmaktadır. (Silke, 2008, s. 108) Evlilik genel olarak riskli davranışlar ve radikalleşmeden koruyan bir etkiye sahip gibi algılansa da Sageman (2004) İslami referanslarla hareket eden radikal grup üyelerinden oluşan katılımcılarının %73 oranında evli olduğunu tespit etmiştir. (Silke, 2008) Bakker (2006) ise ulaştığı 242 kişilik araştırma grubunda nispeten daha düşük evlilik oranı tespit etmiştir. 100'den fazla katılımcının medeni durumları hakkında bilgi elde etmiş ancak bunlardan yalnızca 66'sını güvenilir kabul etmiştir. 66 kişiden 39'unun tutuklandıkları süre zarfında evli ya da nişanlı oldukları görülmüştür. 8 katılımcının daha önce bir evlilik geçirip boşandığı, 22 katılımcını ise bekar olduğu belirlenmiştir. Laub ve Sampson'a (2001, s. 19-20) göre ise evliliğin bireyleri suça bulaşma ve riskli davranışlardan uzaklaştırma durumu ancak evliliğin niteliğiyle açıklanabilmektedir. Eşler arasındaki bağlar bireyleri suça iten davranışlar üzerinde etkilidir. Bu nedenle eşler arasında güçlü bağların olduğu uzun süreli evlilikler suça iten davranış engellemede daha etkindir. Örneğin beş senelik bir evliliğin bir senelik bir evliliğe kıyasla suça iten davranıştan uzaklaştırmada etkisi daha yüksektir.

Psikolojik Durum: Radikalleşmeyle ilgili çalışmalarda bireyleri bu sürece iten psikolojik durumlar incelenmiş, konu olumlu ve olumsuz psikolojik durum açısından ele alınmış ve çoğunlukla da olumsuz psikolojik halleri merkeze alan bir bakış açısına başvurulmuştur. Bu çerçevede radikalleşmenin sebeplerine dair ilk yaklaşımlarda, genellikle radikallerin öteki bireylerden farklı olduğu varsayımından hareket edilmiş ve radikallerin psikopatolojisine odaklanılmıştır. Radikalleri peşinen psikolojik olarak anormal kabul eden yaklaşım, özellikle 1970'li yıllarda yaygınlaşmış ve sonraki

Çalışmalarda da bu yaklaşıma sıklıkla atıf yapılmıştır. (Silke, 2008, s. 104) Söz konusu çalışmalarda genellikle radikaller psikolojik açıdan sağığı yerinde olmayan ya da kişilik bozukluklarından mustarip bireyler olarak ele alınmıştır. (Post J. , 1990; Silke, 2008) Bu nedenle ilk olarak radikalleri farklı kılan kişilik özellikleri incelenmek istenmiştir. Ancak bu yaklaşımın aksine radikallerin de en az öteki bireyler kadar psikolojik olarak sağlıklı olduğunu gösteren pek çok çalışma mevcuttur. Crenshaw (1981) ve Post (1984)'un araştırmalarına göre *“Teröristlerin en dikkat çeken ortak özellikleri onların normal olmalarıdır.”* (Post J. , 1990) Yine 1970’lerde terör eylemleri düzenleyen İtalyan solcu gruplar üzerine yapılan araştırmalar da göstermiştir ki sol yönelimli teröristleri psikolojik sağlık açısından siyasi olarak aktif diğer gruplardan ayıran anormal bir durum söz konusu değildir. (Maskaliūnaitė, 2015, s. 15) Bunların yanı sıra psikiyatrik çalışmalarda da benzer sonuçlar elde edilmiştir. Doğrudan incelemeye tabi tutulan ya da geçmiş yaşamları incelenen teröristler üzerinde yapılan psikiyatrik çalışmalarda teröristler arasında yaygın olarak paylaşılan psikopatolojik özelliklere rastlanmamıştır. (Ferracuti & Bruno, 1981)

Psikolojik durum kapsamında ele alınan diğer psikolojik faktörler depresyon, düşük öz saygı, belirsizlik durumuna karşı düşük tolerans, bilişsel kapalılık, bireyin çevresinde gerçekleşen olayları yalnızca siyah ya da beyaz çerçevesinde değerlendirmesi, yabancılaşma, kendini soyutlama, yalnızlık, uyumsuzluk, arkadaş edinememe, düşüncesizlik olarak karşımıza çıkmaktadır. (Vergani, Iqbal, Ilbahar, & Barton, 2018, s. 11) Bireysel faktörlerin radikalleşmede etkisi ve psikolojik sorun ve rahatsızlıklar çoğunlukla grup radikalleşmesinden ziyade bireysel radikalleşme (lone wolf) fenomenini açıklamada kullanılmaktadır.

Kişilik Özellikleri: Radikalleşme nedenleri üzerine yapılan çalışmalar arttıkça radikallerin kişilik özelliklerinde ve radikalleşme nedenlerinde farklılıklar tespit edilmiş ve ilk çalışmalarda iddia edildiğı şekilde yaygın olarak psikolojik rahatsızlıklar benzeri nedenlere sıklıkla rastlanmamıştır. Aksine yapılan çalışmalar radikallerin de tıpkı normal bireyler kadar sağlıklı, rasyonel ve sağlam bir kişiliğe sahip olduklarını açığa çıkarmıştır. (Silke, 2008, s. 104) Ancak Post’a (1990, s. 27) göre terörist ve radikaller doğrudan bir kişilik tipi ile tanımlanamasa ve radikal gruplar farklı türlerden kişilik

özelliklerine sahip kişilerden oluşsa da özellikle bazı kişilik tipleri için bu gruplar daha çekicidir. Post'a göre özellikle ayrışma ve bireyleşme gibi psikolojik süreçler sırasında ortaya çıkması beklenen temel güven duygusunda oluşabilecek hasarlar ve bu hasarların meydana geldiği narsist ya da sınırda kişilik bozukluğu olan bireylerin şiddete eğilimlileri daha yüksektir. Bu noktada bireyin yaşamının ilk üç yılına tekabül eden süreçte meydana gelen ayrışma-bireyleşme ve bebeğe bakım veren kişi ile bebek arasında kurulan bağlanma ilişkisinin etkisinin önemine vurgu yapılmaktadır. Yazara göre çocukluk boyunca kişilik gelişimi esnasında bireyin aldığı hasar onun yaralı bir benliğe sahip, narsist özelliklerinin açığa çıkmasında etkilidir. Çocukluk boyunca benlik oluşumunu normal süreçler içinde tamamlayamayan bireylerde benlik, “ben” ve “öteki” olmak üzere ikiye bölünmüş halde bulunur. Ancak bu noktada bireyin “ben” olarak algıladığı benlikte de ideal ve gerçek benlik çatışması yaşanmaktadır. Birey ideal benliğini yücelterek karşılaştığı bütün sorunları dışsallaştırmakta ve bu sorunlardan “öteki”ni sorumlu tutmaktadır. Post'a göre bu, yıkıcı özelliklere sahip karizmatik liderlerin de en temel özelliğidir. Örneğin Hitler benliğinin değersizleştirilmiş kısmıyla yüzleşmek yerine bu zayıflıklarını dışa yansıtmış ve saldırıya geçmiştir. (Post J. , 1990) Her ne kadar burada bu eğilimlere sahip tüm bireylerin radikal gruplara katıldıkları varsayılsa da radikal gruplara katılan bireyler arasında bu kişilik özelliklerine sahip bireylerin temsil oranları yüksektir.

Sosyal İzolasyon: Sosyal grup desteğinden yoksun olma radikalleşmeye iten sebepler arasında en sık atıf yapılan içeriklerden biridir. Sosyal grup desteğinden yoksuluk literatürde bazen adaletsizlik, eşitsizlik, marjinalleştirme, düşmanlık, sosyal dışlanma, hayal kırıklığı, mağduriyet, damgalama, baskılama, yoksulluk, işsizlik olarak da ifade edilmektedir. (Vergani, Iqbal, Ilbahar, & Barton, 2018, s. 8) Yukarıda açıklanan faktörlere özellikle politik radikalleşme söz konusu olduğunda sıklıkla rastlanmaktadır. Ancak bu faktörlerin çoğu diğer faktörlerin aksine bireysel radikalleşmeden ziyade grup radikalleşmesi için itici sebepler olarak gösterilmektedir. Bireysel radikalleşmede ise kişilik, kimlik ve travmaların etkisi gibi bireysel yaşantıların etkisi daha fazladır.

Radikalleşmede bir sosyal grubun dışına itilmişlik temel sebeplerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplum bazen radikalleşmeye müsait azınlıkları, ana akımın dışında iterek kendilerini ifade edebilecekleri sosyal ortamlardan mahrum bırakıp marjinalleştirmektedir. Bu itilmişlik durumu karşında ötekileştirilen birey karşıt-alternatif gruplara yönelmektedir. Bu bağlamda radikal grupların genel özellikleri incelendiğinde, grupların daha fazla üye toplayabilmek adına oldukça kucaklayıcı bir tutum sergiledikleri gözlenmektedir. Özellikle yeni Müslüman olan bireylere karşı tutumları diğer dini topluluklarla kıyaslandığında radikal Müslümanların daha kucaklayıcı oldukları söylenebilir.

Yabancılaşma ve Ayrımcılık: Literatürde radikalleşmenin nedenlerini açıklayan çalışmalarda ayrımcılık ve yabancılaşma konularına sıklıkla değinilmektedir. Burada yabancılaşmayla, bireyin içinde yaşadığı toplumun yerleşik kolektif hafızasında yer alan sosyo-kültürel değer ve normlarını benimseyememesi sonucu ortaya çıkan psikolojik gerilim ve geri çekilme durumu anlatılmaktadır. Toplumun ortak hafızasında yer alan yaygın inanç ve davranış kalıplarını benimseyememesi sonucu birey, toplumdaki diğer bireyler ve gruplarla arasına mesafe koyup uzaklaşma yoluna gitmektedir. Yabancılaşmaya özellikle sahip olduğu etnik köken ve kültürden farklı bir toplumda doğup büyüyen bireylerde sıklıkla rastlanmaktadır. İçinde yaşadığı toplumun değerleriyle özdeşleşememe, toplum tarafından kabul görememe ya da ötekileştirilme, bireyin doğuştan taşıyıcısı olduğu etnik kimlik ve köken kültüre daha fazla bağlanmasına ve toplumda yerleşik olan kültürden uzaklaşmasına hatta bazen nefret etmesine yol açmaktadır. Yabancılaşmaya yol açan en önemli sebeplerden biri ötekileştirilme ya da ayrımcılığa maruz kalmadır. Malewska-Peyre'nin (1980) Fransızlar üzerine yaptığı bir araştırma göstermiştir ki, iki grup da göçmen olsa dahi Fransızlar, Portekizli göçmenlere karşı dillerini konuşamadıkları halde dillerini konuşabilen Kuzey Afrikalı göçmenlere kıyasla daha olumlu tutum takınmaktadır. (Kağıtçıbaşı, Kültürleşme ve Aile İlişkileri, 2014, s. 122) Toplumlarda mevcut olan bu tarz dışlayıcı tutum ve davranışlar bireyin toplumun diğer üyeleriyle aidiyet bağı oluşturmama, ayrımcı muameleye tabi tutulan birey kendini toplumdan tecrit etmektedir. 2009'da UK (United Kingdom) güvenlik birimleri tarafından yabancılaşmanın radikalleşmedeki etkisi şu şekilde ifade edilmiştir:

“UK de dahil olmak üzere çoğu ülkede bireyler sadece politik ve ekonomik şikayetlerden dolayı radikalleşmeye savunmasız hale gelmez. Aynı zamanda bir dizi psikolojik ve sosyolojik faktör de radikalleşmede önem icra etmektedir. Radikalleşme doğrudan kimlik krizi ve özellikle kabul edilmeme ve aidiyet oluşturmamaya da ilişkili gözükmektedir. Bu durum doğrudan ayrımcılık, eşitsizlik, ırkçılık, son zamanlarda meydana gelen göçler ve daha genel olarak aile, toplum ve devlet ile yakın ilişki eksikliği ve bağlantısızlık da dahil olmak üzere bir dizi faktörün sonucudur.” (Brown ve Smith, 2009; McCauley, 2012, s. 299)

Özellikle Batılı ülkelerde azınlık konumunda olan bireylerde entegrasyon sorunları oluşmakta ve toplumla aidiyet bağı kuramama sonucu psikolojik gerilim yaşayan bireyler, toplumdan geri çekilme ve uzaklaşma yoluyla yabancılaşmakta ve aidiyet bağı kurabildikleri kimlik ya da gruplara radikal bir şekilde bağlanmaktadır. Silke (2008, s. 111) Batıda pek çok bireyin aile ve kendi köken toplumundan uzakta yaşadığı sırada radikal gruplara katıldığını işaret etmiştir. Batıda müslümanlar gibi azınlık gruplar eğitim hakkından çalışma hakkı gibi en temel haklar söz konusu olsa dahi hayatın her alanında ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar. Örneğin, Avrupa Birliği ülkelerinde toplamda 15 milyon müslüman bulunmakta ve bu miktar toplam nüfusun %3'lük kısmına karşılık gelse dahi müslümanların Avrupa Parlamentosu'nda temsil oranları ancak %0.8'e karşılık gelmektedir. Yani toplamda 785 temsilcinin sadece 6'sı müslümandır. (Silke, 2008, s. 113)

Görelî Yoksunluk: Radikalleşmeyle ilgili psikolojik çalışmalar sıklıkla görelî yoksunluğun radikalleşmedeki rolüne odaklanır. Bireyin toplumdaki diğer gruplar ile kendi ya da kendi grubu arasında, kendi/grubu aleyhine algıladığı farklar (statü/üstünlük, sosyal ya da ekonomik farklar) bireyde yoksunluk hissini ortaya çıkarmaktadır. Borum'un (2003, s. 9) radikal ideoloji geliştirme sürecinin ilk basamağını sosyal ya da ekonomik yoksunluk duygusu oluşturmaktadır. Buna göre birey kendi içinde bulunduğu durumdan duyduğu hoşnutsuzluk ve eksikliğini hissettiği şeylerden dolayı toplumda adalet olduğu düşüncesinden uzaklaştırmaktadır. Radikallerde bu yoksunluk durumu daha ileri aşamalara taşınarak yoksunluğun sebebinin dayandırılacağı bir kaynak düşman aranmaktadır. Moghaddam'ın (2005)

basamaklı radikalleşme modelinde radikalleşmeye zemin hazırlayan temel sebep olarak yoksunluk duygusu gösterilmektedir. Bu yoksunluk bireysel olabileceği gibi grup yoksunluğu şeklinde de ortaya çıkmaktadır. Grup yoksunluğunda bireyler dahil olduğu grubu diğerleriyle kıyasladıkları zaman ortaya çıkan eksiklik duygusunu telafi edebilmek için birbirlerinden destek alarak kolektif davranışlar sergileyebilmektedirler. Ancak Bakker (2006, s. 42) cihadı destekleyen Müslüman grupları inceleyen çalışmasında yoksunluğun bu bağlamda geçerli olduğunu gösteren yeterli veriye ulaşamamıştır. Yalnızca 23 vakada görelî yoksunluk durumuna işaret eden verilere ulaşılmıştır. Yoksunluk her zaman öteki konumunda bulunan grubun tutum ve davranışlarından kaynaklanmamakta bazen de bireylerin öz algısından kaynaklanmaktadır. Diğer bir deyişle, birey bazen hayatta karşılaştığı güçlüklerin sebebi olarak sorunu dışsallaştırmakta ve öteki ilan ettiği kişi ya da gruplara yansıtmaktadır. Bu nedenle yoksunluk çeşitli kaynaklardan beslenerek farklı ifade formlarıyla tezahür etmektedir.

Din ve Dindarlık: Radikalleşmeyle ilgili pek çok araştırmada bireyin dini ve dindarlık durumu radikalleşmenin motivasyon kaynakları arasında gösterilmektedir. Bu çalışmaların özellikle radikalleşme ve din ilişkisi söz konusu olduğunda İslam'ı merkeze aldıkları görülmektedir. Din aslında kendiliğinden radikalleşmenin bir sebebi olarak ele alınamaz ancak dinlerde mevcut bazı içerikler ya da söylemler araçsallaştırılarak radikal gruplar tarafından sıklıkla kullanılmaktadır. Özellikle modern dönemde açığa çıkan bu yeni, daha fazla şiddet ve kana dayalı radikalleşme modelinde din her ne kadar aracı söylem olarak kullanılsa da bu gruplar daha çok politik hedefler aracılığıyla motive olmuş gözükmemektedirler. Amerika'nın önde gelen terörizm uzmanı Robert Pape (2005, s. 4) 1980 ve 2003 yılları arasında gerçekleşen 315 terörizm vakasını incelemiş ve şu sonuca varmıştır:

“Araştırma verileri göstermektedir ki, dünya dinlerinin herhangi biri ya da İslami fundamentalizm ve canlı bomba terörizmi arasında zayıf bir bağlantı vardır. Bilakis, neredeyse tüm canlı bomba saldırıları özel bir seküler ve stratejik amacı paylaşma yönünden ortaklıklar: Modern demokrasileri, teröristlerin kendi anavatanları olarak gördükleri topraklardan askeri güçlerini çekmeye mecbur bırakmak. Din

nadiren terörizmin temel sebebidir ancak bununla birlikte din terörist organizasyonların üye toplamalarında ve daha kapsamlı stratejik bir hedefin hizmetinde olan diğer mücadelelerinde sıklıkla bir araç olarak kullanılır.”

Yukarıda açıklanan nedenlerden dolayı dini araçsallaştıran radikal grup üyelerinin dinle ilişkileri ve gruba katılmadan önceki dindarlık durumları çoğunlukla merak konusu olmuştur. Özellikle radikal İslami gruplara katılanların dindarlık durumları göz önünde bulundurulduğunda grupların çoğunlukla sonradan Müslüman olan yabancılar ve sonradan dindarlaşan genç -Avrupa ve Amerika’da göçmen ikinci ya da üçüncü kuşak- bireylerden oluştukları gözlenmiştir. Bu gençler genel olarak hayatlarının uzunca bir döneminde dinden uzak bir yaşam sürmüş ve daha sonradan hayatlarındaki belli kırılma noktaları onları yeniden köken dinlerine ya da yeni bir din arayışına girmeye sevk etmiştir. Bakker (2006, s. 41) çalışmasında 50 kişinin çocukluk inancı hakkında bilgi edinmiştir. Bunlardan 13’ü eski Hristiyan ve bir kişi de eski Hindu’dur. 11 kişi dindar bir ailede yetiştiğini, 25 kişi ise çocukluk ve gençlik dönemlerinde özellikle belli bir dinle ilişkileri olmadığını söylemiştir. Cihatçı hareketlere katıldıkları dönemdeki dindarlık durumları göz önünde bulundurulduğunda ise 61 kişiden 58’inin gruba katılımdan kısa bir süre önce dine dönüş yaptığı tespit edilmiştir. Sageman ise kendi araştırma grubundaki bireylerden yalnızca %45’inin aileleri ya da eşleri tarafından gençlik dönemlerinde dindar olarak tanımlandıkları ancak çoğunluğun gençliğinde dindar olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Ancak radikal gruplara katılım sırasında dindarlık durumlarına gelince katılımcıların %99’u çok dindar olarak tanımlanmıştır. (Sageman, 2004; Silke, 2008) Sageman aynı zamanda İslami referanslarla harekete eden radikallerin yalnızca %18’i dini eğitim veren ilkokul ya da ortaokula gitmişken %82’si seküler eğitim kurumlarından mezun olduğu tespit etmiştir. Sageman’a göre bu değişimin arkasında yatan neden bireylerin çoğunlukla göçmen bulundukları ülkede aile ve kendi köken kültüründen uzakta izole edilmiş bir hayat yaşamaları sonucu oluşan sosyal grup ihtiyacıdır. Birey bu ihtiyacı karşılamak için cami ya da radikallerin bulundukları ortamlara yönelmekte ve burada radikalleşmektedir.

İslam söz konusu olduğunda dini pratikleri daha az sıklıkla uygulama ve düşük dini bilgi seviyesi radikalleşmeye iten sebepler arasında gösterilmektedir. Araştırmalar

özellikle İslam söz konusu olduğunda bireyin dini bilgi seviyesindeki artış ve radikalleşme arasında negatif ilişki olduğunu tespit etmiştir. Suriye’den yeni dönmüş yabancı savaşçılardan bazılarının dini bilgi seviyeleri göstermiştir ki çoğu namaz kılmaktan temel itikadi bilgilere kadar pek çok konuda bilgi sahibi değildir. (el-Said & Barrett, 2017; Hedges, 2017, s. 16)

II. BÖLÜM: NEDENLERİ VE SONUÇLARIYLA DİN DEĞİŞTİRME: ALMAN MÜSLÜMANLAR ÜZERİNE NİTEL ARAŞTIRMA BULGULARI

2.1 Alman Mühtedilerin Din Değişirme Süreçleri

Bu bölümde Alman mühtediler üzerine Almanya'nın farklı şehirlerinde yürütülen araştırmamızdan elde edilen bulgular verilecek ve bir önceki bölümlerde açıklanan teorilerin izleri araştırma grubumuzda aranarak bulgular yorumlanmaya çalışılacaktır. Din değişirme teorilerine göre, din değişirme hadisesi yalnızca bireyin güncel yaşantılarıyla ilgili değil bütün hayat tecrübesini kapsayan, uzun soluklu ve karmaşık bir tecrübedir. Bu nedenle Alman mühtedilerin din değişirme tecrübeleri açıklanırken öncelikle mühtedilerin çocukluk ve gençlik tecrübeleri ile aile yaşantıları ve ilişkileri incelenerek başlanacaktır. Ardından ihtida sürecine dair mülakatlardan elde edilen genel temalara değinilecektir.

2.1.1. İhtida Öncesi Dönem

2.1.1.1 Çocukluk, Gençlik ve Aile Yaşantıları

Bireylerin bebeklik döneminden itibaren aileleriyle kurdukları ilişkilerin onların kişilik ve karakteristik özellikleri, tutum ve davranışları ve aynı zamanda tanrı inançlarının şekillenmesindeki etkisi pek çok araştırma tarafından ortaya konulmuştur. (Granqvist & Kirkpatrick, 2004; Hart, Limke, & Budd, 2010; Kiesling, 2011) Bunun yanı sıra araştırmalar, bireylerin aile ilişkileri ve din değişirme hadiseleri arasında da ilişki olabileceğini tespit etmiş ve din değiştirmede özellikle ani din değişirme vakalarında geçmiş ve aile yaşantılarının etkisine odaklanmıştır. Örneğin Ullman, 1989'da kendi araştırma grubunda Freud'un iddialarını doğrulayan sonuçlara ulaştı. Araştırmasına katılan 40 katılımcıdan %47,5'i (19 kişi) çocukluğunun ağır stres altında geçtiğini, %32'si (11 kişi) çocukluğunda travmatik olaylar yaşadığını bildirirken yalnızca %15'i (6 kişi) çocukluğunu "normal" ya da "mutlu" şeklinde tanımlamıştır. Ullman aynı zamanda araştırmasına bir kontrol grubu (herhangi bir şekilde din değiştirmeyenler) da dahil etmiş ve din değiştirenleri bu kontrol grubundakilerle

kıyaslamıştır. Din değiştirenleri çocukluklarının kontrol grubundakilere kıyasla daha gerilimli ve stres altında geçtiğini tespit etmiştir. Yine katılımcılardan din değiştirenlerin %65'i ergenliğinde psikolojik gerilim yaşadığını söylerken kontrol grubundakilerden yalnızca %6,6'sı ergenliğini psikolojik stres altında geçirmiştir. (Ullman, 1989, s. 11-12) Biz de bu bulguların geçerliliğini araştırmamızda tespit etmek adına mühtedilere çocukluk ve ergenlik yaşantıları hakkında sorular sorduk. Alman mühtedilerden çocukluk yaşantılarını tanımlamaları istediğinde, yalnızca 3 kişi mutsuz bir çocukluk dönemi geçirdiğinden söz etmiştir. 6 kişi çocukluk ya da ergenliğini babasından uzakta geçirmiştir. Söz konusu mühtedilerden 2 kişinin ebeveyni boşandığı için çocukluk dönemlerinde babalarıyla ilişkileri olmamıştır. Bir mühtedinin babası, çocukluk dönemi boyunca sürekli hapse girip çıkması nedeniyle evden uzak kalmış, diğeri mühtedi ise babasıyla hiç tanışmadığını aktarmıştır. 2 mühtediden birinin anne ve babası, birinin ise sadece babası çocukluk döneminde vefat etmiştir. Bunun yanı sıra 10 mühtedi çocukluğundan söz ederken özellikle mutlu bir çocukluk dönemi geçirdiklerini ve sahip olmak istedikleri her şeye sahip olduklarını aktarmıştır. 3 kişi ise çocukluk dönemlerinde aileleriyle ilişkilerinden doğrudan söz etmese de genel olarak aileleriyle ilgili olumsuz herhangi bir tutum takınmamıştır. Martin (27) ailesiyle ilişkisinin çocukluğu ve günümüz de dahil her zaman iyi olduğunu söylerken, Omar (24) çocukluğunda ailesiyle ilişkisi hakkında şunları söylemiştir:

“Çocukluğum son derece huzurlu geçti, büyük bir ailem var, onlarla hiçbir sorunum olmadı, yani geçmişte dönüp bakarsak hiçbir problemim olmadığını söyleyebiliriz. Bazı finansal sorunlarımız oldu ama durum çok da kötü değildi.”

Felix (26) de çocukluk yaşantısından olumlu bir şekilde bahsetmiştir:

“Çocukluğumun olumlu geçtiğini söyleyebilirim. Sevgi dolu bir ailem var ve onlarla ilgili olumsuz hiçbir tecrübem olmadı.”

Çocukluğunun büyük bir kısmını babasından uzakta geçiren Nana (27) ise şunları söylemiştir:

“Babam eve pek uğramazdı. Çocukluğum annem ve kız kardeşimle beraber geçti. Çoğu şeyi yalnız başıma yapmak zorunda kaldım. Annemle iletişimim çok iyi

değildi. Annem kız kardeşimden de benden de oldukça farklı biri. Babam ise oldukça ırkçı biri. Yabancılardan nefret ediyor. Babam hayatını çoğunlukla hapiste geçirdi çünkü sürekli bir şeyler çalardı. Bu yüzden çok fazla evde olmazdı. Geçmişte bazı kötü şeyler yaptı. Ne yaptığını anladıktan sonra onunla görüşmeyi kestim.”

Araştırmamızda elde edilen sonuçlar daha önce açıklandığı üzere Köse (1994), Roald (2004) ve Bowen’in (2009) bulguları ile tutarlı gözükse de psikanalistlerin görüşlerini destekleyen bulgulara rastlanmamıştır. Mutsuz çocukluk yaşantıları ve baba yoksunluğu din değiştirmenin öncüllerinden biri olarak kabul edilebilir ancak doğrudan din değiştirmeye götüren bir neden olarak gözükmemektedir.

2.1.1.2 Mühtedilerin Çocukluk ve Ergenlik Döneminde Din ile İlişkileri

Geçmişte yapılan araştırmalarda mühtedilerin dinle ilişkisi zayıf olan ailelerden geldikleri saptanmıştır. Köse’nin araştırmasındaki mühtedilerin %85’i herhangi bir dinle aidiyet bağı olmayan ya da düzenli olarak kiliseye gitmeyen ailelerden gelmektedirler. Buna rağmen birçoğu ailesini inançlı olarak tanımlamıştır. (2012, s. 70) al-Qwidi de benzer sonuçlara ulaşmıştır. 37 kişiden 11’i yetiştirilme tarzını dinle ilişkisi zayıf şeklinde tanımlarken, 16’sı normal, 10’u da dinle ilişkisini güçlü olarak tanımlamıştır. (2002, s. 119) Mühtedilerin çoğu ailesinin dinle ilişkisinin zayıf olduğunu ya da ismen Hristiyan olduklarını söylemiştir. Katılımcıların çoğu Hristiyan bir gelenekten gelse dahi yetiştirilme tarzları göz önünde bulundurulduğunda çoğunun yetiştirilme şeklinde ortaya çıkan unsurların spesifik olarak Hristiyanlığın bir din olarak öğretilmesinden ziyade ahlaki değerler olarak öğretildiği görülmektedir. Zebiri (2008, s. 44) ise İngiliz mühtedilerin yetiştirilme şekilleri açısından araştırma grubundaki 40 kişinin 2/3’sinin dini bir yetiştirme tarzına sahip olmadığını ya da sözde Hristiyan yetiştirme tarzına, kalan 1/3’lik kısmın ise Katolik ya da Hindu geleneklerine bağlı olarak yetiştirildikleri bulgusuna ulaşmıştır.

Bizim araştırmamızın katılımcıları da önceki araştırmaların sonuçlarını destekleyen bilgiler aktarmıştır. Yalnızca 5 kişi ailesinden dindar ya da dini inançlarının gereklerini yerine getirdiklerinden bahsetmiştir. Marie (19) anne ve babasını oldukça dindar olarak tanımlamış ve her ne kadar bu alanda profesyonel olarak çalışmasalar da

ikisinin de Hristiyanlık üzerine lisans derecesinde eğitim aldıklarını söylemiş ve dini bir yetiştirilme tarzına sahip olduğunu şu şekilde aktarmıştır:

“Aslına bakarsan oldukça dindar bir yetiştirilme tarzım var. Ben çocukken her Pazar kiliseye giderdik. Daha sonraları kiliseye gitmeyi bıraktım ama küçükken her Pazar giderdik. Annem bebeklikten çocukluğa kadar çocuklar için dini eğitimin eğlenceli olduğuna inanıyordu. Yani evet dini bir yetiştirilme tarzım var ve daha sonra okulda da din eğitimi aldım.”

Annesinin son derece dindar biri olduğunu söyleyen Andrea (52) ise yetiştirilme tarzı hakkında şunları söylemiştir:

“Annem oldukça dindar biriydi. Din eğitimi almamız için hepimizi kiliseye göndermeye çalıştı. Bu bende işe yaradı ama kız kardeşimde işe yaradığını söyleyemem. Kiliseye gidiyor ve Hristiyanlık hakkında bir şeyler öğreniyordum.”

15 mühtedi ise çocukluğunda dinle ilişkisinin oldukça zayıf olduğunu ya da hiçbir ilişkisinin olmadığını söylemiştir. Genel olarak mühtediler, dinin kendi evlerinde önemli bir konu olmadığını, din hakkında aile bireyleriyle konuşmadıklarını ve hatta bazıları ebeveynlerinin neye inandıklarını dahi bilmediklerini söylemiştir. 15 yaşında okulundaki Müslüman arkadaşlarından etkilenerek Müslüman olan Jeffrey (24) de çocukluğunda dinle ilişkisi şu şekilde ifade etmiştir:

“Ebeveynimin ikisi de dindar insanlar değil. Annem ve babam ben çok küçükken boşandı ve beni annem büyüttü. Annem Almanya’nın Doğu yakasından. Doğu Almanya eskiden DDR adı verilen sosyalist bir rejimin yönetimi altındaydı. Yani annem dini bir yaşam tarzına sahip değildi. Sosyalist rejimlerde dinin imajı her zaman kötüdür. Yani annemin dinle hiçbir ilişkisi yoktu. Ailemden dini anlamda hiçbir şey öğrenmedim.”

Ailesinde dinin konuşulmaması gereken üç önemli sırdan biri olduğunu ve bu nedenle babasının Tanrı’ya inanıp inanmadığını dahi bilmediğini söyleyen Vanessa’nın da (24) çocukluğunda dinle ilişkisi oldukça zayıftır.

“Benim ailem için din hiçbir zaman önemli bir konu olmadı. Din hakkında hiçbir zaman konuşmadık. Annem Katolik olmasına rağmen onun dininin hiçbir zaman üzerimde etkisi olmadı. Hiçbir zaman kiliseye gitmedik ya da ibadet etmedik. Sadece Christmas’ta ağaç süsler ve birbirimize hediyeler alırdık. Annemin bir şekilde Tanrı’ya ve Hz. İsa’ya inandığını biliyorum ama üçlemeye inanmıyor. Sanırım üçlemeye inanmak onun için oldukça zor. Birkaç yıl önce kiliseden ayrıldı ama hala Tanrı’ya inanıyor. Gerçi tanrı inancında da tutarlı olduğunu söyleyemem. Sadece zor durumda olduğunda Tanrım bana yardım et gibi şeyler söylüyor.”

Berlin’in doğu yakasında doğan Kadir (33) de ailesinin dinle ilişkisi hakkında benzer şeyler söylemiştir:

“Din benim ailem için hiçbir zaman önemli bir konu olmadı. Hristiyanların çoğu gibi Evanjelik olduklarını söylüyorlar ama uygulamıyorlar. Çocukluğumda da hiçbir zaman ‘Tanrı var ya da Tanrı yok’ gibi şeyler söyleyerek bana baskı uygulamadılar. Onlara bazen din hakkında sorular sorardım ve ‘Üzgünüz, biz din hakkında hiçbir şey bilmiyoruz’ gibi cevaplar verirdi. Şimdilerde ise ben onlara din hakkında bir şeyler öğretiyorum. Oldukça açık fikirliler.”

Araştırmamızdaki mühtedilerin çoğu, ailelerinin kâğıt üzerinde Hristiyan olduğunu ya da Hristiyanlıkla ilişkilerinin yalnızca özel günlerle sınırlı kaldığını ve inançlarını gündelik hayatta uygulamadıklarını söylemiştir. Genel olarak mühtedilerin dini bir yetiştirilme tarzına sahip olmadıkları gözükmemektedir ve ailelerinin dindarlık durumları, Alman toplumunun geneliyle uyumlu bir kesit oluşturmaktadır. Ancak ilginç olan şudur aileleri dindar olmasa da mühtedilerin çocukluk döneminde din eğitimi aldıkları saptanmıştır. 13 (%59) kişi çocukluğunda din eğitimi aldığını söylemiştir. 8 (%36) kişi çocukluğunda din eğitimi almadığını belirtirken bir kişinin çocukluğunda din eğitimi alıp almadığı bilinmemektedir. Mühtedilerin geçmiş dinleriyle ilişkisi al-Qwidi’nin (2002) de bulgularıyla uyumlu olarak, bir din mesabesinde değil ahlaki boyutta kalmaktadır. Diğer bir deyişle, mühtedilerin Hristiyanlıkla ilişkileri toplum içinde yaygın olan bir dini gelenekten ahlaki unsurları alma seviyesinde kalmaktadır. Bu durumun Batı toplumlarında Hristiyanlığın Tanrı’nın dininden ziyade ahlaki öğretiler manzumesi olarak algılanmasından kaynaklandığı iddia edilebilir. Bahsi geçen

iki araştırmada da mühtediler Hristiyanlığın dini yönünden ziyade ahlaki yönüne daha çok vurgu yapmışlardır.

2.1.1.3 Din Değiştirme Öncesi Kriz ve Travmatik Olaylar

Din değiştirme sürecinde kriz faktörünün etkisinden söz eden ilk sosyal bilimciler Lofland ve Stark'tır. (Rambo, 1993) Arařtırmacılarđan bazıları din değiştirmede kriz faktörünün gerekliliğinden söz ederken bazıları bu görüşü reddetmektedir. Özellikle Hristiyanlık üzerine çalışan araştırmacılar krizin din değiştirmede önemli bir faktör olduğunu iddia etmişlerdir. (Bkz. Heirich, 1973; Rambo, 1993) Rambo (1999), din değiştirme sürecine öncülük eden krizleri mistik bir tecrübe yaşamak, ölüm eşiği tecrübesi, hayat memnuniyetsizliği, aşkınlık isteği, değişen biliş halleri, çok yönlü kişilik (farklı alternatiflere karşı açık fikirli olma durumu), dinden dönme ve dış motivasyonlu krizler şeklinde sınıflandırmaktadır. Ancak İşlam söz konusu olduğunda kriz faktörünün ne derece etkili olduğu dikkatli bir şekilde incelenmelidir. Poston (1992, s. 169) Müřlümánlardan oluşan araştırma grubunun büyük bir kısmında, mühtedileri din referanslı çözüm arayışına yönlendirecek umutsuzluk, kaybolmuşluk hissi, depresyon ya da krize rastlamamıştır.

Bizim araştırma grubumuza da din değiştirmeden önceki iki yıllık süreçte, travmatik bir olay ya da kriz yaşayıp yaşamadıkları sorulduğuğda, 6 kişi travmatik olarak nitelendirilebilecek bir yaşam tecrübesinden bahsetmiştir. Vanessa (24) çocukluğuğndan beri süregelen yaşam krizini şu şekilde aktarmaktadır:

“Sanırım genel olarak yetiştirilme tarzımdan kaynaklı olarak çok fazla psikolojik sorunum vardı ve bu sorunların terapi alıncaya kadar çözülmesi çok uzun zamanımı aldı. Bu durum tabi ki beni etkiledi... Manevi açıdan hep yalnızdım ama bu aynı zamanda sorunlarığmın üstesinden gelmemde bana yardımcı oldu. Huzur içindeydim ama bazen psikolojik sorunlarığma yenik düşüyordum ve onlara dinden kaynaklı herhangi bir çözüm bulamıyordum.”

Aynı zamanda Vanessa'nın din değiştirdikten sonra da ailesi, sosyal çevresi ve ana akım toplumla yaşadığı stresin, din değiştirdikten sonraki kısa bir süreçte radikal ideolojilere meyiletmesine neden olduğu gözlemlenmiştir. Amira ise İslam'ı seçmeden önceki iki yıllık süreci şu şekilde tanımlamıştır:

“Bir çeşit depresyon yaşıyordum çünkü kendimden nefret ediyordum ama Müslüman olduktan sonra tekrardan kendimi sevmeye başladım. Hissettiğim kötü şeyler gittikçe azalmaya başladı. Kendimi yeniden doğmuş gibi hissediyorum.”

İslam'ı seçmeden önceki bir yıllık süreçte her gün kütüphaneye gittiğini ve dinler hakkında bulduğu bütün kitapları okuduğunu söyleyen Kadir'in tecrübe ettiğı kriz, onun hayatının anlam ve amacını yeniden inşa etme yoluna girmesine katkı sağlamıştır:

“Ben gerçekten berbat bir durum içindeydim. Gerçekten hayatım boyunca yaşıdığım en kötü şeyi yaşıyordum. Yer altı dünyasında, berbat bir kaos ortamının içindeydim. O sıralar çok korkuyordum, ağlıyordum ve dua ediyordum...Bir şeyler bilmek, hayatımı değiştirmek ve hakikati aramak istiyordum. Tanrıdan bir işaret istedim ve ‘Eğer hayatımda bir şeyler değişirse ben de iyi bir insan olacağım.’ Sonra garip bir şey oldu. Yaklaşık 4-5 ay sonra, içinde bulunduğum kötü durum tamamen değişti. Böyle bir şeyin olmasına imkân yoktu ama oldu. Sonra dönüp kendi kendime, ‘Tamam, 4-5 ay önce yeraltındaydın, sonra dua etmeye başladın ama öncesinde böyle şeyler yapanlarla dalga geçiyordun ama hayatında bir şeyler değişirse gerçeğı arayacağımı söyledin, tamam şimdi zamanı geldi’ dedim. Din hakkında bulduğum bütün kitapları okudum ve aynı zamanda onları bilimsel verilerle karşılaştırdım. Sonra kendime İslam, Hıristiyanlık, Yahudilik, Hinduizm, şintoizm vs. den oluşan bir liste yaptım. Tarihsel verilerle kıyaslayıp listedeki dinlere artı koyuyordum. Yaklaşık bir yıl sonra mantıksal olarak “İşte İslam ve İslam hakikatin kendisi” dedim. Bunu inkâr etmem imkansızdı. Bu sadece bir başlangıçtı daha sonra kendi kendime Müslüman oldum.”

Bir mühtedi din değiştirmesinden kısa bir süre önce annesini kaybetmiştir. Marie (19):

“Annem rahatsızlandı ve kısa bir süre sonra da vefat etti. Din değiştirmemin hemen öncesinde vefat etti. Bunun din değiştirmeme yardımcı olduğunu sanmıyorum ya da son dokunuşu yapmış da olabilir, bilemiyorum.”

Kosova savaşı sırasında askerliğini yapan ve aktif olarak savaşta da yer alan Nabil (42) ise arkadaşının vefat ettiği gün şehadet getirmiştir.

“Aslında İslam ile tanışıklığım çocukluğuma dayanıyor. Kreuzberg’de Müslümanların arasında büyüdüm ama askere gittikten sonra İslam ile ilgili sorularım artmıştı. Her şeyi bilmek istiyordum. Orada bir sürü Müslüman öldürüldü. Bu kadar kötü manzaralar görmeyi beklemiyordum. Çukurların içinde yüzlerce ölü insan vardı. Bu savaş manzaraları gözümün önünden hiç gitmedi. Bu insanların öldürülme nedenleri neydi? Neden bölgeyi Müslümanlardan arındırmaya çalışıyorlardı? Bunları görünce daha derinden düşünmeye başlıyorsun ve araştırma yapıyorsun. Savaştan döndükten sonra arkadaşlarım bana savaş tecrübem hakkında sorular sormaya başladılar. Bu arkadaşlarımdan biri oldukça genç bir yaşta, 33 yaşında vefat etti. Onun defnedildiği gün Müslüman oldum. Öldükten sonra artık hasenat kazanamayacağını biliyordum. Ben de bu vesileyle Müslüman oldum çünkü bu sayede onun hasenat kazanmaya devam edeceğini biliyordum. Müslüman olmayı uzun zamandır, askerliğimden beri düşünüyordum. İşte son dokunuş bu oldu.”

Bunun dışında bir kişi daha din değiştirmeden 2 yıl önce yaşadığı depresyon nedeniyle terapi gördüğünü bildirmiştir. Araştırma grubundaki kalan 16 kişi ise İslam’ı seçmeden önceki iki yıllık süreçte herhangi bir kriz ya da olağandışı bir yaşam hadisesi tecrübe etmediğini aktarmıştır. Halit (40) din değiştirmesinden önceki iki yıllık süreç hakkına şunları söylemiştir:

“Sevdiğim bir işim vardı. Bunun dışında kalan neredeyse tüm vaktimi online ‘World of Warcraft’ oyununu oynayarak geçiriyordum ve bundan büyük haz duyuyordum. Bir hayat arkadaşı eksikliği dışında hiçbir şeyin eksikliğini hissetmedim. Bunun dışında hayatımdan memnundum.”

Kadir ve diğerlerinin ihtida hadisesinde de görüleceği üzere din değiştirme öncesi yaşanan krizler doğrudan din değiştirme üzerinde etkili değildir. Ferdi

yaşantılarda ortaya çıkan krizi yönlendiren bilişsel faaliyetler olmaksızın kriz ya da duygusal karmaşanın, din değiştirmeye doğrudan götüren bir etken olarak ele alınması uygun gözükmemektedir. Her ne kadar kriz faktörü bireyin hayatına yeni bir yön vermesinde tetikleyici güç olarak gözükse de bilişsel faktörler olmaksızın bireyin seçtiği dinde sabit kalmasında yeterli değildir. Bu nedenle biz süregelen gerginlik hissi ya da yaşam krizlerinin din değiştirme ile ilişkili olabileceğini kabul etsek de İslam'ı seçen bireyler için mutlak gerekli oluşum şartlarından biri olmadığını varsayıyoruz.

Roald (2004), sonradan Müslüman olan bireylerde krizin din değiştirmeden önce değil din değiştirdikten sonra meydana geldiğini iddia etmektedir. Buna göre din değiştirmeye ilişkili olarak ele alınan kriz faktörüne, İslam'a geçişler söz konusu olduğunda din değiştirmeden önceki süreçte değil din değiştirdikten sonraki süreçte daha yaygın rastlanmaktadır. Bizim araştırmamızda da farklı kategoriler altında incelenecek olan din değiştirme sonrası krizlere rastlamak mümkündür. Krizler Müslüman toplumla yaşanan krizler, aile ve sosyal çevreyle yaşanan krizler ve mühtedinin toplumla yaşadığı krizler olarak kategorize edilmiştir ve ilerleyen bölümlerde farklı başlıklar altında incelenecektir.

2.1.1.4 Uyumsuzlar: Toplumsal Yabancılaşma ve Aidiyet

Din değiştirmenin nedenleri ele alan çalışmalarda, bireyin yetiştiği toplum ve hâkim kültürün değerleriyle uyum sağlayamaması ve alternatif bir alt kültür arayışında olması sıklıkla din değiştirmeye sonuçlanan nedenler arasında zikredilmektedir. (Köse, 1994) Özellikle 1950'lerden sonra yeni dini hareketlere katılan gençlerin toplumsal değer ve normlarla uyum düzeyleri akademik çalışmalarda ele alınmıştır ve araştırmalarda çoğunlukla yeni dini hareketlere katılan bu gençlerin grup katılımı öncesinde kalabalıklardan yalıtılmış bir yaşam şeklini tercih ettikleri ortaya çıkmıştır.

Kağıtçıbaşı'na (2013, s. 273) göre toplumdaki her birey küçük ya da geniş bir grup tarafından destek bekleme eğilimindedir ve kabul görmek özellikle psikolojik ve sosyal gelişimimiz açısından oldukça önemlidir. Bu gruplar bireye aidiyet ve kabul görme duygusunun konforunu yaşatırken bir yandan da bireyin topluma yabancılaşmasını engellemektedir. Kore Savaşı sırasında grup desteğinden yoksun olan

askerlerin savaşta karşı tarafta yer alan grubun sosyal değer ve normlarını daha kolay benimsedikleri gözlemlenmiştir. (Kağıtçıbaşı, 2013)

Araştırma grubumuzda yer alan mühtedilerin toplumsal aidiyet ve yabancılaşma düzeylerini tespit edebilmek adına toplumla ilişkilerine dair sorular yönelttik. 9 mühtedi İşlam'ı seçmeden önce içinde büyüdükleri topluma bağlılığının zayıf olduğunu, 6 kişi kendilerini arada hissettiğini söylemiştir. 7 kişi ise kendisini içinde büyüdüğü topluma ait hissettiğini bildirmiştir. 9 mühtedinin toplumla aidiyet bağı kuramamasında ortaya çıkan temel nedenler siyasi, toplumsal ve bireysel nedenler olarak kategorize edilebilir. Siyasi nedenler daha çok mühtedilerin ülkelerindeki gelişmelerden duydukları rahatsızlık ve siyasetçilerin iki yüzlü davranışlarından kaynaklanmaktadır. Sosyal nedenlerde ise toplumdaki çift standart (göçmenler ve yerliler ile zenginler ve fakirler arasındaki vs.), toplumda yaygın olan başka bir alt kültürü benimseme ve medyanın tutumu ön plana çıkmaktadır. Bireysel nedenler ise daha çok mühtedilerin geçmişteki sorunlarıyla da ilişkili olarak isyan ve başkaldırıyı gündelik bir norm olarak benimsemeleri ya da kendilerini toplumda çoğunluğu oluşturan bireylerden daha eleştirel ve sorgulayıcı olarak görmeleri şeklinde ortaya çıkmıştır. Birey toplumda aradığı ya da bulmayı hedeflediği değer ve normları bulamadığında toplumla bütünleşme, toplumsal birlik ya da aidiyet hissi oluşturamamaktadır. Bir mühtedi toplumdaki iki yüzlü ve adil olmayan uygulamalardan dolayı toplumsal aidiyet duygusu geliştiremediğini aktarmıştır. Bireyin toplumda bulmayı arzu ettiği değerlerle ilgili anlamı koruyamaması ve bu duygusal yoksunluk hali sonucu aidiyet oluşturabileceği alternatif bir toplum arayışına girmektedir. Bu noktada birey mevcut topluluğun da en büyük eleştirmeni haline gelebilmekte ve ortaya çıkan bu yeni durumda kendi toplumu tarafından düşman ya da öteki ilan edilen karşıt-toplum birey için çekici bir seçenek halini alabilmektedir. Toplumsal aidiyet bağları zayıf olan mühtedilerden bazıları toplum ile ilişkilerini şu sözlerle açıklamıştır:

“Hiçbir zaman toplumu sevmедim. Her zaman topluma yabancıydım... Toplumu sevmiyordum çünkü bana topluma dair her şey riyakâr geliyordu. Bu toplumdaki insanlar özgürlük, ifade özgürlüğü gibi şeyler hakkında konuşuyorlar ama

bazı şeyler hakkında konuşursan gelip çeneni kapatırlar. Alman toplumuyla ilişkim hiçbir zaman iyi olmadı. Alman toplumu için her zaman bir sorundum.” Ebuzer (29)

“Bu toplumda çok fazla günah var. İnsanlar sadece para ve güç peşinde. Asla ellerindekiyle tatmin olmuyorlar ve hep daha fazlasını istiyorlar. Bu çok kötü, bir yanda aşırı zenginler var diğer yanda ise açlıktan ölen insanlar. Bu toplum aşırı derecede anti-sosyal ve bencil.” Felipe (27)

“Topluma uyum sağlamaya çalıştım ama her defasında çoğunluğun/avamın aklını benim kadar kullanmadığını gördüm. Yani bana öyle geliyordu.” Halit (40)

Araştırma grubundaki mühtedilerin bazıları ise toplumla uyumlu bir bütünlük oluşturdıklarını söylemiştir:

“Her şeyle olmasa da genel olarak toplum ve toplumsal normlarla uyumlu olduğumu düşünüyorum.” Marie (19)

“Evet uyumluyum. Bu benim için hiçbir zaman sorun olmadı.” Thea (20)

“Benim büyüdüğüm yerde bize toplumun bir parçası olmayı öğretiler. Tamam buradaki mevcut sistemi çok eleştiriyorum ancak sistemdeki her şeyin kötü olduğunu söyleyemem... Bizim toplumumuzdaki şeyler diğer Müslüman ülkelerdekenden çok farklı değil. Onlar da aynı sorunlara sahip.” Martin (27)

Yabancılaşma ihtida öncesinde ortaya çıkabildiği gibi ihtidadan sonra da ortaya çıkabilmektedir. Bu noktada mühtedinin çevresindekilerin tutumu belirleyici rol oynamaktadır. Sosyal çevreden alınan olumsuz, dışlayıcı ve reddedici tepkiler de yabancılaşmaya yol açan sebepler arasında sayılmaktadır. Mühtedilerin İslam’ı seçtikten sonra ana akım toplumun dışına itilmeleri ve peşinen yabancı damgası yemeleri toplumla uzlaşmalarını ve aidiyet bağı kurmalarını zorlaştırmaktadır. Ancak bizim araştırmamızdaki mühtedilerin toplumsal yabancılaşma durumları incelendiğinde ciddi düzeylerde toplumsal yabancılaşmanın gerçekleşmediği görülmüştür. İhtida gerçekleşmeden önce Alman toplumu aidiyet bağı kuramayanlarda ihtidadan sonra Alman kimliklerine ve yerli İslam’a yönelik vurgu daha fazladır. Mühtedilerden bazıları (3 kişi) İslam’ı seçtikten sonra toplumla ilişkisinin daha iyi hale geldiğini aktarmıştır.

Bu noktada İslam'ın toplumsal geri çekilmeden ziyade uyumu teşvik etmesi mühtedilerin toplumla ilişkilerini iyileştirmelerine yardımcı olmuştur.

2.2 İhtida Sonrası Dönem

2.2.1 Mühtedilerin Din Değiştirme Motifleri

Mühtedilerin din değiştirme motifleri süreç bittikten sonra geçmişe yönelik anlatımları çerçevesinde oluşturulmaktadır. Lofland ve Skonovd tarafından geliştirilen din değiştirme motifleri bizim araştırma grubumuza uygulandığında Köse'nin (1994) araştırmasına benzer sonuçlar elde edilmiştir. Her ne kadar Köse'nin araştırmasındaki gibi birden fazla motifin iç içe geçtiği gözlenmiş olsa da katılımcıların hayat hikayelerinde en göze çarpan noktalar dikkate alınarak motiflerden biri tercih edilerek mühtedilerin din değiştirme motifleri belirlenmiştir. Araştırmaya katılan 22 kişilik araştırma grubumuzun 17'sinde duygusal motif, 3'ünde entelektüel motif ve 2'sinde de mistik motife rastlanmıştır. Bizim araştırmamızda *yeniden uyanış*, *deneySEL* ve *cebri* motiflere rastlanmamıştır.

Motifler	Toplam (N=22)	Kadın 10	Erkek 12
Duygusal	17	7	10
Entelektüel	3	3	0
Mistik	2	0	2

Araştırmamızda *duygusal* motifin daha fazla çıkması katılımcıların daha çok üniversite öğrencisi genç bireylerden oluşmasından ve ihtida yaşlarının çoğunlukla ergenlik ya da geç ergenlik yaşlarına tekabül etmesinden kaynaklanmaktadır. Bu kişileri çoğunlukla okul ya da sosyal çevre aracılığıyla tanıştıkları Müslümanlarla kurdukları ilişkiler, İslam'ı araştırmaya sevk etmiştir. Örneğin Jeffrey (24) Müslüman arkadaşlarının din değiştirmesi üzerindeki etkisini şu şekilde anlatmıştır:

“15 yaşımdayken Müslüman oldum. Bundaki en önemli etken Müslüman arkadaşlarımın benim üzerimdeki olumlu etkileriydi. Arkadaşım namaz kılmaya başladı. Onun karakteri ve ahlaki yargıları oldukça olumlu yönde değişti. Bu benim için yeni ve eşsiz bir deneyimdi. Oldukça sakin biri haline geldi. Benim her zaman toplumda bulmak istediğim ahlaki yargılara ve değerlere sahipti.”

Araştırmamızda duygusal motifin ardından entelektüel motifin de sıklıkla ortaya çıktığı saptanmıştır. Müslüman bireylerle ilişkilerinin ardından pek çok mühtedi İslam’ı araştırmaya başlamıştır. Adelina (20) bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

“Sınıfımızda Müslüman Türk bir çocuk vardı. Herkes onu çok severdi. O aynı zamanda gerçekten inançlı bir Müslümandı. Aslında bu benim için oldukça garipti çünkü İslam hakkında çok fazla önyargıya sahiptim. İslam’ın kadınlara baskı uyguladığı gibi şeyler düşünüyordum. Müslüman çocukla sürekli tartışıyorduk. İslam’ın ne kadar kötü olduğunun farkındaydım ama bunu kanıtlayacak nedenlere ihtiyacım vardı. Ona İslam’ın ne kadar kötü bir din olduğunu göstermek istiyordum. Sonra araştırmaya başladım ve sonunda İslam’ı kabul ettim.”

Başlangıçta tek amacının Suriyeli mültecilere yardım etmek için Arapça öğrenmek olduğunu söyleyen Andrea (52) yaşadıklarını şu şekilde aktarmıştır:

“Başlangıçta tek amacım Suriye’de ortaya çıkan mevcut problemi durdurabilmek için bir şeyler yapmaktı. O yüzden Arapça öğrenmek istedim. Müslüman olmak ya da İslam hakkında bir şeyler öğrenmek gibi bir niyetim yoktu... Daha sonra Arap dili okumak üzere üniversiteye başladım ve ikinci bir alan seçmem gerektiğinde kızımın Müslüman arkadaşlarından biri beni İslami İlimler okumam gerektiğine ikna etti. Okulda İslam hakkında öğrendiklerim beni İslam’a yakınlaştırdı.”

Yusuf (40) ise yaşadığı sıra dışı bir tecrübenin onu nasıl İslam’a getirdiğini şu şekilde aktarmıştır:

“Mutsuz bir aşıktım ancak bunun dışında genel olarak da mutlu olduğum söylenemezdi. Hayatın anlamı bu olamazdı. Bir gücün varlığına inanıyordum. Bir gün gökyüzüne bakarken küfür içinde ‘eğer oradaysanız hadi beni de yanınıza alsanıza’ diye

meydan okudum. Daha fazla yaşamak istemiyordum. Oldukça şiddetli bir depresyon geçiriyordum. Bir gece koltukta uzanmış, artık daha fazla yaşamak istemediğimi düşünüyordum. Kız arkadaşım üst katta çoktan uykuya dalmıştı. Sonra bir anda bir şeyler oldu. Bir şeyin üstüme oturduğunu hissettim. Ama hiçbir şey görmüyordum. Kalkmaya çalıştım ama hareket edemiyordum. En sonunda kendime gelebildim ve koltuktan aşağıya yuvarlandım. O şeye beni ele geçiremeyeceğini söyledim. Sonra tekrar üstüme geldi. Bağırmaya başladım ama sesim adeta içimde yankılanıyordu. Kız arkadaşım beni duymuyordu. Sonra bir anda ortadan kayboldu...Ertesi gün Türk bir arkadaşına olanları anlattım. Bana cinlerin varlığından bahsetti ve bir cevşen verdi. Sonra biraz rahatlatmak için tatile çıktım. Orada Faslı bir kadınla tanıştım. Daha sonra bir tane Kur'an tercümesi aldım. Artık bana yönleri tayin eden bir Allah'ın varlığı bildirildi.”

Gündelik yaşantımızda başımızdan geçen tecrübeleri aktarırken genellikle beynimiz olay akışının belli yerlerinde revizyon yapar ya da belli noktalara vurgu yaparak hikâyeyi dile döker. İsraili tarihçi Harari'ye göre burada hikâyeyi kurgulayan anlatıcı benliğimizdir. Harari (2016, s. 407) liberallerin aksine insanın bütüncül bir varlık olmaktan uzak, aksine parçalanabilir ve bölünebilir bir varlık olduğunu iddia eder. İnsan bütüncül bir benliğe sahip değil, deneyimsel ve anlatıcı olmak üzere iki farklı benlikten meydana gelmektedir. Deneyimsel benliğimiz, gündelik yaşam hadiseleri esnasında sürekli değişen ve yenilenebilen, karar verme sürecinde kendisine danışılmayan, tabir-i caizse unutulmuş benliğimizdir. Hikâye derleyip anı depolamaktan ziyade yaşanan âna ve o anda yaşanan duygu ve tecrübeye odaklanmaktadır. Anlatıcı benlik ise deneyimsel benliğin aksine karar alma sürecinde etkin, anı ve hatıralarımızı biriktirdiğimiz ve bunları aktarırken başvurduğumuz bir mahzendir. Deneyimsel benlik süreç odaklıdır. Anlatıcı benlikte ise sürecin etkisi çok az hissedilirken daima hikâyenin sonucuna vurgu yapılmaktadır. Anlatıcı benlik ve deneyimsel benliğin yaşantımız ve anılarımız üzerindeki etkisi üzerine çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Örneğin doğum gibi acı veren bir hadiseyi ele alındığında, normal şartlar altında böylesine acı veren bir tecrübeden sonra bir kere doğum yapan bir kadında tekrardan doğum yapmada isteksizlik ortaya çıkmalı ve doğum tecrübesi olumsuz bir anı olarak kalmalıdır. Ancak 2428 İsveçli kadından doğumu takip eden ikinci ayda doğum tecrübelerini anlatmaları

istediğinde yüzde %90'ı bu tecrübeyi olumlu ya da çok olumlu şekilde tanımlamışlardır. (Waldenström, 2003; akt. Harari, 2016, s.416) Başka bir araştırmada ise doğum anılarının genellikle doruk deneyimin yaşandığı anlarda ve doğumun son anlarında oluştuğunu, sürecin anıların oluşumunda etkili bir rolü olmadığını göstermiştir. (Chajut & diğ., 2014; Harari, 2016, s.416) Burada doğumun sancılı sürecini olumlu bir tecrübeye dönüştüren ise doğumda sona yaklaşılan süreçte ve doğumu takip eden aylarda vücudun bazı hormonlar salgılayarak ağrıyı azaltıp yatıştırması ve bu hormonların aynı zamanda mutluluk vermesidir. İşte burada doğum yapan kadına tecrübesi sorulduğunda anlatıcı benliğin etkisi altında anılar tecrübenin son anlarında ortaya çıkan nispeten daha olumlu tecrübeler üzerinden kurgulanmaktadır. Doğumdan sonra ortaya çıkan rahatlama ve mutluluk duygusu ve bebeğin verdiği sevgi bu tecrübeyi olumlu bir hale dönüştürmektedir. (Harari, 2016)

Mühtedilerin din değiştirme hikayelerinde anlatıcı benliğin rolü incelendiğinde ise karşımıza benzer sonuçlar çıkmaktadır. Mühtedilere ihtida tecrübeleri hakkında sorular sorulduğunda çoğunlukla hikayelerini aktarırken hikâyedeki entelektüel ve mantıksal unsurları ön plana çıkarmak istedikleri gözlenmiştir. Çoğu mühtedi hikayelerindeki duygusal ya da -eğer varsa- travmatik boyuta odaklanmaksızın entelektüel arka planı betimlemeye çalışmaktadır. Beyin din değiştirme olayını mutluluk veren, bireyi geçmişte olduğundan daha bütüncül ve tamamlanmış bir varlık haline getiren, rahatlatıcı bir deneyim olarak algılar ve din değiştirmenin sonucuna odaklanarak acı veren süreci geri plana itmektedir. Gerçekten de mühtedilerin çoğuna din değiştirme öncesi ve din değiştirme süreçlerini nasıl değerlendikleri sorulduğunda çoğunlukla geçmişte hataları olsa dahi bu hataların olgunlaştırıcı ve eğitici bir etkisi olduğunu ve nihayetinde kendilerini İslam'a getiren sürece hazırladığını belirtmişlerdir. Omar İslam'ı seçmeden önceki hayatının onu İslam'a getiren süreci beslediğini aktarmıştır:

“Din değiştirmeden önceki yaşantım kesinlikle günah dolu değildi. Daha çok din değiştirmeme zemin hazırlayan bir süreçti. Bir sürü kötü şey yaşadım ve sanırım artık onların neden olduğunu anlayabiliyorum. Her şeyin bir sebebi var. Ama hayır bu günahlarla dolu bir süreç değil. Beni din değiştirmeye hazırlayan bir süreçti.”

Martin (27) de Omar gibi din değiştirmesinden önceki süreci olumlu bir dille anlatmıştır:

“Oldukça normal bir hayatım vardı. Sanırım beni din değiştirmeye hazırlayan bir süreçti. Aslında özel bir şey yapmadım. Her şey normaldi ama kişisel meselelerim vardı. Bu yolu kendim buldum. Bu kararı kendim verdim. Diğer yandan insanların nasıl olur da etraflarında olan biten hakkında düşünmediklerini anlamıyorum. Yani Allah’ın bana bu yolu bulmam için çok fazla işaret gösterdiğini söyleyebilirim ama bence O bütün insanlara aynı işaretleri gösteriyor. Yani aslında bütün gayrimüslimleri din değiştirmeye hazırlıyor. Sanırım ben bana gösterdiklerini kabul ettim.”

“Çocukluğum zor geçti ama sanırım bu kadar zor geçmeseydi Müslüman olmazdım.” Nana (27)

2.2.2 Kimlik: Çekirdek Kimlik, Geniş Grup Kimliği ve Radikalleşme

Din değiştirme, bireyin geçmişte sahip olduğu kimlikler üzerinde de değişim yapmaktadır. Bu değişim mevcut kimlikler üzerine yeni kimlikler eklemek, geçmiş kimlikleri reddetmek ya da içeriklerine bazı eklemeler yaparak bireyin kendini tanımlama biçimlerinde yenilik yaratma şeklinde açığa çıkmaktadır. Birey kendi toplumunda yabancı ya da azınlık konumunda olan marjinalleştirilmiş bir dine geçtiğinde bu kimliklerde daha belirgin değişimler meydana gelmektedir. Özellikle erken yaşlarda İslam’ı seçen mühtedilerin çoğu sahip oldukları bu yeni kimlikle nasıl başa çıkacakları konusunda endişeli tutumlar sergilemektedirler. Sosyal çevre ve alışkanlıklarda meydana gelen değişim, kendini bir anda “öteki”nin safında bulma kimlik karmaşalarına yol açabilmektedir. Birçok mühtedi mevcut kimlikleri arasında tercihler yapmakta ve kimliklerden bazılarını daha fazla ön plana çıkarmaktadır. Kimlikler arasında tercihte bulunma ya da bütün kimlikler arası uzlaşım sürecinde farklı tutum ve davranışlar ortaya çıkabilmektedir. Örneğin sonradan kazanılan bu yeni Müslüman kimliğini içselleştirebilmek için birçok mühtedi, çevrelerindeki Müslümanların kültürel davranışlarına adapte olmayı tercih etmektedir. Erkeklerin uzun elbiseler giymesi, farklı kültürlere ait geleneksel elbise ve şalvar giyme ya da şapka takma bu davranışlar arasında gösterilebilmektedir. Bu durum çoğunlukla sosyal çevre

ve alışkanlıkların bir anda değişmesi ve kendilerini bir anda farklı bir dünyanın içinde bulmalarından ya da yeni dahil olunan grupla özdeşleşebilme isteğinden kaynaklanmaktadır.

Araştırmamızın katılımcılarının kimlikleriyle ilgili davranışları kararsız gözükmemektedir. Bu tutumlar, Müslüman olmadan önce de kimlik karmaşaları yaşayanlar, mevcut kimliğinde herhangi bir değişim olmadığını söyleyenler, din değiştirme sonucu geniş grup kimliğiyle ilgili karmaşalar yaşayanlar şeklinde sınıflandırılabilir. 7 yıl önce Müslüman olan Polonyalı mühtedi Martin (27) ailesinde Almanya’da doğan tek kişidir ve milli ve kültürel kimlik olarak kendini Alman olarak tanımlamaktadır. Martin Müslüman olduktan sonra mevcut kimlik tanımlarında herhangi bir değişim olmadığını söylemiştir:

“Camide sürekli Müslüman kimliğimizi kaybetmememiz hakkında konuşuyorlar. Benim geçmişte sahip olduğum kimlik neyse hala o kimliğe sahibim. Bence kimliğimle ilgili bir sorun yaşamadım. Bak, mesela şehadet getirdim ve üç dakika içinde Müslüman oldum. Hemen değiştim mi? Hayır. Müslüman olduğumdan beri hala aynı kişiyim. Neden kimliğimi kaybetme korkusu yaşıyayım ki?”

Araştırmamıza katılan çoğu mühtedi ise Almanya’nın siyasi gidişatı, Müslümanlara ve göçmenlere yönelik tutumlar nedeniyle Müslüman olduktan sonra Alman kimliklerini kabullenmekte zorlandıklarını ifade etmiştir:

“Sanırım kendimi sosyal kimlik açısından arada hissediyorum. Tam olarak Alman gibi hissetmiyorum. Almanların mültecilerle ilgili düşünceleri korkunç.” Nana (27)

“Aile kökenlerim açısından Alman olsam da kendimi tam anlamıyla Alman gibi hissetmiyorum...Bunun nedeni genel olarak Almanya’nın gidişatı. Almanya’nın Yahudilere yaptığı şey gerçekten korkunçtu... Ben savaştan sonra doğdum ama hala savaş yüzünden para cezası ödemek zorundayım. Almanya’nın geçmişte yaptıklarından ve şu an yapmakta olduklarından utaniyorum. Bu yüzden Alman değil kendimi daha ziyade çok kültürlü hissediyorum.” Nabil (42)

Ebuzer (29) de kimlik açısından melez olduğunu ifade etmiştir:

“Ben kimim? Hala kim olduğumu bilmiyorum. Almanya’daki mevcut Türk alt kültüründen oldukça etkilendim ama aynı zamanda kendi ebeveynlerim, büyük annem ve büyük babamın da üzerimde büyük bir etkisi var. Sanırım sosyal kimlik açısından melezim ama bunu çok önemsemiyorum. Kimliğe inanmıyorum. Sen kimsen osun. Bunun hakkında çok fazla düşünmeye gerek yok.”

Müslüman olduktan sonra Alman toplumunun İslam karşıtı yaklaşımları nedeniyle kendini bu toplumdaki uzaklaştırmak zorunda hisseden Jeffrey (24) Müslüman olduktan sonra yaşadığı kimlik çatışmasını şu şekilde aktarmıştır:

“Almanya’daki Müslüman topluluklar içine girdikten sonra Alman kökenlerimle uzlaşmam çok uzun zamanımı aldı. Her ne kadar içinde yaşadığım toplum Müslüman olduğumu bilmeseydi ve baskı altında hissetmeseydi de -çünkü Müslüman olduğumu gizleyebiliyordum-, uzun bir süre yeni bir kültürü benimsemiş gibi hissettim. Artık Alman değilmişim gibi hissediyordum. Alman kökenlerimi yeniden keşfetmeye başlamıştım. Artık gittikçe Türk ya da Arap haline geliyorum diye düşünmeye başlamıştım.”

İslam’ı seçip başörtüsü takan Müslüman kadınların karşılaştıkları en sarsıcı gerçeklik, içinde büyüdükleri ve aidiyet bağı kurdukları toplumun onları düşman ilan etmesi ve toplumsal yaşamın dışına itmesidir. Özellikle Müslüman olduğu bilinen erkeklerin ya da Müslüman olduktan sonra baş örtüsü takmaya başlayan kadınların sıklıkla bu nefret ve ötekileştirmenin muhatabı oldukları bilinmektedir. Bu öfke ve nefret mühtedilerin etnik ve milli köken kimliklerini sorgulamaya ya da inkâr etmeye kadar gitmektedir. Başka bir deyişle, burada çekirdek kimlikten ziyade mühtedilerin toplumdaki diğer bireyler gibi gelişigüzel kültürleme yoluyla elde ettikleri ve benimsedikleri kimlikler reddedilmektedir. Vamık Volkan’ın deyimiyle bu geniş grup kimliğine yönelik bir saldırdır. Geniş grup kimliği:

“Çoğu yaşamları boyunca asla bir araya gelmeyecek olan binlerce ya da milyonlarca bireyin, aynı etnik, dini, ulusal ya da ideolojik gruba ait olmaya dayalı

yoğun bir aynılık duygusuyla birbirlerine nasıl bağlandıklarını tanımlamaktadır.”
(Volkan, 2005, s. 14)

Geniş grup kimliği bireylerin gündelik yaşamları esnasında sürekli canlı olmayan ancak etnik, dini ya da köken itibarıyla içinde yer aldıkları geniş grubun kimliğini ifade etmektedir. Geniş grup kimliğimizle normal zamanlarda ilişkimiz soluk alıp vermemiz gibidir. (Volkan, 2005) Bu gündelik ve sıradan rutine dışarıdan bir saldırı olmadıkça bu rutine tepkimiz olağan akışında devam etmektedir. Geniş grup kimliği de işte böyledir. Dışarıdan bu kimliği canlandıracak etkenler olmadan bireyin bu kimliklerinin gündelik yaşantısına etkisi ancak alışkanlık düzeyinde kalmaktadır. Örneğin sürekli Türk ya da Müslüman kimliğimiz zihnimizde canlı değildir. Bu iki kalıba uygun davranışlarımız çoğunlukla alışkanlıklardan kaynaklanmaktadır. Ancak dışarıdan tetikleyici ve saldırgan birtakım hadiseler söz konusu olduğunda birey bu kimlikleri sürekli olarak canlı hissetmektedir. Kendi anavatanları dışında yaşayan göçmenlerin durumları buna benzemektedir. Göçmene sürekli olarak köken kimliğini hatırlatan haller göçmenin, bazen bu kimliğe daha sıkı sarılmasına yol açabilmektedir. Geniş grup kimliğine saldırı bir ülkede azınlık konumunda yaşayanlara yönelik olmakla beraber bazen ülkenin kendi vatandaşına da yönlendirilebilir. Müslüman olmayan toplumlarda sonradan Müslüman olan yerlilerin durumu buna örnektir.

Geniş grup kimliğini meydana getiren çeşitli unsurlar bulunmaktadır. Volkan’a (2005) göre geniş grup kimliğinin “olumlu duygularla birlikte olan, paylaşılmış, somut imgeler deposu”, “paylaşılmış ‘iyi’ özdeşimler”, “diğerlerinin ‘kötü’ niteliklerinin özümsemişi”, “(devrimci ya da dönüşüm gerçekleştiren) liderin iç dünyasının özümsemişi”, “seçilmiş şerefler”, “seçilmiş örselenmeler” ve “kendi özerkliğini geliştiren simgelerin biçimlenmesi” olmak üzere yedi ilmeği bulunmaktadır. Bireyin geniş bir grupla paylaştığı birliktelikler aynı zamanda onun çekirdek kimliğiyle beraber gelişmektedir ve çekirdek kimliği de etkilemektedir.

Etnik köken itibarıyla yaşadıkları ülkenin birer parçası olan mühtedilerin çoğu din değiştirdikten sonra geniş grup kimliklerine yönelik saldırılar hissetmiştir. Müslüman oldukları için köken toplum tarafından “Türk”, “Arap” ya da “yabancı” şeklinde ithamlara maruz bırakılarak ana akım toplumdan uzaklaştırılmaya

çalışılmışlardır. Bu durum aynı zamanda mühtedilerin Müslüman olduktan sonra kendilerini köken toplumla olumlu anlamda özdeşleşmelerini de zorlaştırmaktadır. Alman mühtedi Liyana, Müslüman olduktan sonra babası tarafından “Türk” olmakla suçlanmış ve bu gibi söylemlerle köken kimliğinin reddedildiğini ifade etmiştir. (Neumueller, 2012, s. 174) Mühtediler çoğunlukla Müslüman oldukları için Alman toplumuna ihanet ettikleri ve Alman milli kimlik ve değerleriyle uyuşmadıkları konusunda eleştirilere muhatap bırakılmaktadırlar. Vanessa (24), karşılaştığı tutumu şu şekilde aktarmıştır:

“Eğer Almansen başörtüsü takmadığın sürece kimse senin Müslüman olduğunu anlayamaz. Başörtüsü takmaya başladığımda benim için durum değişti. Bundan sonra insanlar bana baktıklarında gördükleri tek şey Müslüman bir kadın ya da bir yabancıydı. Daha derinlere bakmıyorlardı. Yani demek istediğim şu, önceden insanlar bana baktıklarında beni bir öğrenci, potansiyel bir kız arkadaş, iyi bir arkadaş ya da entelektüel kapasitesi olan bir kadın olarak görüyorlardı ama başörtüsü taktıktan sonra artık sadece Müslüman bir kadındım. Bundan fazlası değildim.”

Marie (19) de Alman bir hanımla yaşadığı tecrübeyi şu şekilde aktarmıştır:

“Almanya’da Osnabrück yakınlarında bir kasabada doğup büyüdüm. Kendi toplumumla ilgili genel olarak her şeyi biliyorum. Bir gün otobüsteydim ve yaşlı bir kadın, bir anda, eğer tren istasyonuna gitmek istiyorsam, şurada otobüsü değiştirmem gerektiğini, otobüsle gideceksem şu şekilde gitmem gerektiğine dair açıklamalar yapmaya başladı. Ben bunların hepsini zaten biliyordum. Her gün yaptığım şeyler ama o bana açıklama yapma gereği duydu çünkü başörtümünden dolayı benim yabancı olduğumu ve etrafı bilmediğimi düşündü. Demek istediğim ben doğduğum günden beri burada yaşıyorum ve bu davranış beni gerçekten çok incitti.”

Nana (27) ise insanların başörtüsünden dolayı sürekli ona yabancı ya da göçmen muamelesi yaptıklarını bildirmiştir:

“İnsanlar dışarıda beni gördüklerinde başörtümünden dolayı Alman olduğumu düşünmüyorlar. Onlara sürekli mühtedi olduğumu açıklamaktan yoruldum. Bazen oyunlarına karşılık verip evet Lübnanlıyım vs. diyorum.”

Geniş grup kimliğine yönelik saldırılar mühtedilerin toplumla kurdukları aidiyet bağını zayıflatmakta ve öfke ve intikam duygularının açığa çıkmasına yol açarak mühtedileri alternatif gruplara yönlendirmektedir. Özellikle ergenler için bu kimlik sorunuyla uzlaşmak daha zor gözükmektedir. Çocukluğunda şişman bir çocuk olması nedeniyle akranları arasında itilip kakılarak farklı türde ayrımcılıklardan mustarip olan Vanessa, baş örtüsü takmaya başladıktan sonra toplumda kendisine karşı değişen muameleden dolayı ana akım toplumdan uzaklaşmış ve bu uzaklaşma zamanla yerini nefrete bırakmıştır. Bu nefreti somut bir şekilde göstermek istediğinde ise radikal gruplarla iletişime geçmek istemiş ve zihninde bu tasavvurla uyuşan Selefilere ulaşmıştır:

“Yeni yeni başörtüsü takmaya başlamıştım. İnsanların ilk tepkileri aşırı derecede olumsuzdu. Bana eskisi gibi davranmıyorlardı. Daha önce kimse bana Alman değilmişim gibi muamele etmemişti. Çünkü Almandım ve sadece olduğum kişi gibi davranıyorlardı. Baş örtüsü takmaya başladığımda ise ‘Evet Almansın ama artık bizden biri değilsin’ gibi bir tutum takınmaya başladılar. Bazen bu konu hakkında tartışıyorduk ve ‘Annem-babam Alman, büyük annem ve büyük babam Alman, onların anne babaları ve onların da anne babaları Alman. O zaman ben neyim?’ dediğimde bile ‘Hayır sen Alman değilsin’ diyorlardı. Birisinin sizin kimliğinizi inkâr etmesi berbat bir duygu ve bu tarz tepkileri beni oldukça agresifleştirdi. Sanırım o sıralar, bana böyle davrananları cezalandırmak istediğim şeklinde bir fikre kapıldım. Selefi ideolojinin %80’inin insanları cezalandırma, onlara işkence ve tecavüz etme ya da öldürmeden ibaret olduğunu düşünüyordum. Yani bu olanların benim Selefiliğe meyletmemde büyük oranda etkili olduğunu düşünüyorum.”

Toplumda dini kimlik ve etnik kimlikteki iç içe geçmişlik nedeniyle bu kimliklerden birini terk eden birey geniş grup kimliğini tamamen terk etmekle suçlanmaktadır. Toplumun yerleşik hafızasında iki kimlik arasındaki özdeşleşim, farklı alternatiflere alan tanımamaktadır. Geniş grup kimliğiyle ilgili olumsuz tepkiler, bu kimliği inkara götürebildiği gibi birey geçmişte bu kimliğiyle uyum sağlayamamış olsa dahi bazen din değiştirdikten sonra bu ilişkiyi tazelemek istemektedir. İlk süreçte yaşanan olumsuzluklara rağmen mühtedilerin çoğu ilerleyen dönemlerde sahip oldukları

kimlikleri uzlaştırmaya çalışmakta ve buna uygun yeni kanallar aramaktadır. Bu uzlaştırma çabasından biri de içindeki yetiştikleri toplumla İslam arasında denge, değerler noktasında benzerlik ve uyum arayışıdır. Buna göre toplumdaki genel kanının aksine çoğu İngiliz mühtedi İngiliz kimliğiyle Müslüman kimliği ve İngiliz değerlerinin (Zebiri, 2008) ve çoğu Alman da Alman ve Müslüman kimliğinin ve değerlerinin (Özyürek, 2015) birbirleriyle son derece uyumlu olduğunu dile getirmektedir. Bu nedenle mühtediler genellikle kendilerini iki toplum arasında “köprü” ya da “barış elçisi” olarak görmektedir.

2.2.3 Kendini Doğuştan Müslümanlardan Ayırıştırma

Uzun yıllardır devam eden, Müslümanların kültürel uygulamalarından arındırılmış İslam’a dönmeyi hedefleyen tartışmalar güncelliğini koruyarak devam etmektedir. İslam’ın hakiki ve saf haline ulaşmayı hedefleyen bu reformcu düşünce pek çok Müslümanı etkilemiş ve farklı dini uygulamalar üzerinde de etkisini göstermiştir. Özellikle Almanya’da son derece güncel bir konu olan İslam’ın Almanya’ya ait olup olmadığı tartışmasının, İslam’ın Almanya’ya ait olmadığı tarafında yer alanlar, İslam’ın Alman değerlerine uygun olmadığını ve Müslümanların kültürel uygulamalarındaki yanlışlıkların İslam’dan kaynaklandığını gerekçe göstermektedirler. Ancak buna karşı Batı’da batı kültürüyle uyumlu, yerli bir İslam yaratma düşüncesi de giderek daha fazla taraftar toplamaktadır. Yine bu bağlamda Alman mühtedilerin çoğu bir yandan bu kültürel yorumlar ve İslam arasındaki kesin sınıra dikkat çekerken bir yandan da İslam’ı Alman Aydınlanma ideallerinde aramakta ve Alman değerleriyle İslam arasında uyuma dikkat çekmektedir. (Özyürek, 2015, s. 74) Bununla birlikte mühtediler Almanya’daki Müslüman grupları, Müslüman olmayan Almanlardan daha şiddetli bir dille eleştirmekte ve mevcut sorunların temel kaynağını özelde Türklerin genelde ise Müslümanların tutum ve davranışlarında aramaktadır. Mühtedilerin çoğu göçmen ya da doğuştan Müslümanların İslam’ı uygulama biçimlerinden rahatsızdır. Bu uygulamaların çoğunun İslam’dan ziyade Müslümanların köken kültürlerinden kaynaklandığını dile getirmekte ve İslam’ı bir dinden ziyade kültürel bir kimlik olarak benimsedikleri noktasında Müslümanlara eleştiriler yöneltmektedirler. Almanya’da %75’ini Türklerin oluşturduğu yaklaşık 4 milyon Müslümanın İslam’a uygun olmayan davranışları

nedeniyle toplumda olumsuz bir İslam imajı yaratılmasına katkı sağlamaları, toplumu destekleyen etkinliklerde bulunmayıp sürekli devletten yardım beklmeleri³, Alman toplumuyla barışamamaları, dil konusunda yaşadıkları sorunlar, toplumun bir parçası olma konusundaki isteksiz tutumları ve kendilerini toplumdan soyutlamaları mühtedilerin mevcut Müslüman topluluklara yönelttikleri eleştirilerden bazılarıdır ve bu sorunlar mühtedilerin Müslümanlarla aralarına mesafe koymasına yol açmaktadır. Bunun yanı sıra Müslümanların grup içi davranışları da mühtedileri kendilerinden uzaklaştırmaktadır. Almanya'daki camilerin çoğunun etnik kökenlere göre ayrılmış olması ve camilerde genellikle köken ülkenin dilinin konuşulması mühtedilerin Müslümanlarla kaynaşmasını zorlaştırmaktadır. Mühtedilerin en sık şikâyet ettiği konu camilerde düzenlenen etkinliklerin ya da Cuma hutbelerinin Almanca olmaması ve mühtedilerin grup dışına itilmesidir. Dil konusunda yaşanan bu sıkıntılar mühtedileri dili Almanca olan yerli bir İslam oluşturma idealine yönlendirmiştir. Kendilerine milliyet kökenli camilerde yer bulamayan mühtediler, Almanca Konuşan Müslümanlar Cemiyeti (Deutschesprahiger Muslimkreis yeni ismiyle Deutsches Muslimisches Zentrum), Cordoba e.V, Weimar Cemiyeti gibi mühtedilere hitap eden ve çoğunluğu Alman mühtedilerden oluşan yeni oluşumlara gitmiştir. Mühtediler için kültürden arındırılan İslam, bu arındırma işleminden sonra yalnızca kendi saf değerine kavuşmayacak aynı zamanda demokrasi özgürlük ve hoşgörü gibi Avrupa idealleriyle de barışacak ve ahenkli bir uyum oluşturacaktır. (Özyürek, 2015, s. 114)

Mevcut araştırma kapsamında Alman mühtedilerin Müslüman gruplarla entegrasyonunu, ilişkilerinin niteliğini ve kültürel uygulamalara göre konumlarını tespit edebilmek adına bazı sorular yöneltildi ve mühtedilerin Müslüman gruplara aidiyet noktasında yaşadıkları sorunların boyutları gözlemlendi. Bu bağlamda elde edilen sonuçlara göre Alman Mühtedilerin kendilerini diğer Müslümanlardan ayırıştırma nedenleri kültürel ayrışma ve grup aidiyeti olarak iki boyutta incelenebilir. Kültürel ayırıştırma denilerek göçmen ya da doğuştan Müslümanların kendi köken kimliklerine dayanan yanlış uygulamalar kastedilmektedir. Temel neden olarak kültürel

³ Almanya'da özellikle Türkler ile Alman Devleti ve toplumu arasında Türklerin, Alman Devleti tarafından çalışmadıkları süre zarfında ödediği işsizlik maaşını istismar etmesinden kaynaklı hararetli tartışmalar yaşanmaktadır.

uyumsuzluklardan dolayı kendilerini ayırıştıran mühtediler, Almanya’da yerli bir İslam’ın gerekliliğine dikkat çekip İslam ile Alman kültürünü bağdaştırmaya çalışarak çelişkili bir söylem yaratmaktadırlar. Bu nedenle öncelikle Almanya’da “Almanca konuşan bir İslam”’a ihtiyaçları olduğunun ve Almanya’da yerli bir İslam yaratmanın önemine işaret etmektedirler. Omar ve Ebuzer’e göre Almanya’daki Müslümanların temel sorunu onların kültürel alışkanlıklarından kaynaklanmaktadır ve bu konuda namlunun ucuna Türkleri yerleştirmektedirler:

“Türkler, kesinlikle onlarla aidiyet bağı kuramıyorum. Kültür ve din arasında farklılıklar vardır ama Türkler kesinlikle bu farklılıkları göremiyor. Kültürü İslam, İslam’ı da kültür olarak kabul ediyorlar. Bu çok büyük bir mesele. Bu nedenle burada kendi kültürünü yaratmak ve yerli bir İslam yaratmak oldukça önemli.” Omar (24)

“Almanya’daki sorun şu ki her caminin kendi cemaati var ve eğer dışarıdan biriysen onların içine girmen hiç de kolay değil. Türklere göre iyi bir Müslüman olmak istiyorsan aynı zamanda iyi bir Türk olmak zorundasın. Her zaman kültürlerini koruyarak dinlerini koruyabileceklerini düşünüyorlar. Türk dini kurumların hepsi çok politik. DİTİB, Süleymancılar, ATİB, MGV hepsi. Tek fark lanet olası Türk politikaları. Bu insanlar 40 yıldan fazla süredir buradalar ama Türk siyasetine Alman siyasetinden daha hakimler. Türk kültürünü de düzgün bilmiyorlar Alman kültürünü de. En büyük sorun şu ki buradaki Müslümanların Almanca konuşması gerekiyor.” Ebuzer (29)

Cibril (23) ise din ve kültür ilişkisini şöyle değerlendirmektedir:

“Çoğu Müslüman dinlerinden ziyade kültürel pratiklerini din diye uyguluyor. Çoğu kültürlerini ve geleneklerini korumaya çalışıyor. Kültür dinin içinde adeta bir çeşit zehir gibidir. Çünkü kültür tamamen İslam’a karşı şeyler ortaya çıkarır. Bu nedenle kültürün dinin içinde zehir etkisini yarattığını söylüyorum. Bu iyi bir şey değil.”

İslam’ı kendi köken kültürüyle mezceden pek çok Müslüman zaman zaman sonradan Müslüman olanları din ve kültürlerine karşı bir tehdit olarak algılamakta ve yeni Müslümanlara karşı olumsuz bir tutum takınmakta ya da ilgi göstermemektedir. Diğer mühtediler gibi Martin (27) de Müslümanlarla olumlu özdeşleşemediğini ifade etmiştir:

“Kendimi çoğu Müslümandan ayrı görüyorum. Çünkü bir Müslüman olarak onlar için değerli olduğum hissini bana yaşatmadılar. Neredeyse hiçbir camide Almanca etkinlik olmuyor. Bir Alman gelip bana dinimi nerede öğrenebileceğini sorsa ona cevap veremem. Çoğu cami etkinliklerini sadece kendi ülkesinden gelen insanlar için yapıyor.”

Vanessa ise kadınlardaki entelektüel yetersizliklerden dolayı camiye gittiğinde ya da Müslüman kadınlardan oluşan topluluklarda yer aldığında Müslüman gruplarla bağdaşmasının ne kadar zor olduğunu aktarmıştır:

“Türk, Arnavut ve Sırp kadınlardan oluşan bir grup vardı ve beni toplantılarına davet ediyorlardı. Onların yanından bir türlü huzurlu hissedemiyordum. Çünkü onlar aşırı derecede geleneksel Türk ve Arnavut kadınlarıydı ve onlarla benim aramdaki uçurumu görebiliyordum. Onlarla hiçbir bağım yoktu. Hepsi Türkçe ya da Arapça konuşuyordu. Tahmin edeceğin üzere benim için durum oldukça zordu.”

Nana (27) de tıpkı diğerleri gibi Türklerin kültürel önyargılarından rahatsızdır:

“Kendimi Araplara daha yakın buluyorum. Daha önce Türk camilerine de gittim ama orada pek hoş karşılanmadım. Türkler geleneklerine çok bağlılar ve gerçek İslam’ın ne olduğunu unutuyorlar.”

Mühtedilerin Almanya’daki Müslüman nesillerle uyum sorunlarının bir diğer sebebi de din değiştirdikten sonra bu topluluklar içinde kabul görmekte zorlanmalarıdır. İslam’ı sonradan seçen bireylerin çoğu din değiştirmelerinin ardından doğuştan Müslümanlarla başa çıkmakta zorlandıkları hadiseler yaşadıklarını aktarmıştır. (Zebiri, 2008, s. 61) Araştırma sırasında bazı mühtedilerin Müslüman topluluklar içinde kabul görebilmek adına, erkeklerin uzun elbiseler giymesi ya da türban takması gibi bazı kültürel davranışları benimsedikleri de gözlemlenmiştir. İki mühtedi Müslüman olduktan sonra içinde bulundukları Müslüman topluluktaki yaygın davranışı benimsemiş ve sarık cübbe giymeye başlamıştır. Bunun yanı sıra mühtedilerin en sık karşılaştığı sorun dil sorunudur. Almanya’daki Müslüman topluluklarının çoğunun göçmen olması ve ilk nesillerin genellikle iyi derecede Almanca konuşamamaları ve cami cemaatinin genellikle yaşlı ve orta yaşlılardan oluşması nedeniyle camilerdeki

etkinliklerde kendi anadillerine ağırlık verildiği gözlemlenmiştir. Marie (19) İslam'ı seçtikten sonra Müslüman topluluklar arasında özellikle dil sorunu nedeniyle kendisine yer bulamadığından şikayetçidir:

“Bu biraz garipti çünkü camiye gittiğim zaman herkes Türkçe konuşuyordu. Tek kelime bile Türkçe bilmiyorum. Bu davranış belki kasıtlı değildi ama kendimi dışlanmış gibi hissettim. Mesela Cuma namazında Arapça ya da Almanca hutbe bile olmuyor. Ya da insanlar bir araya geldiklerinde hep kendi dillerinde konuşuyorlardı ve benim için bu topluluklarla bir araya gelmek oldukça zordu. Bu yüzden sadece birkaç kere camideki etkinliklere gittim.”

Başlangıçta Müslüman topluluk tarafından sıcakkanlı bir muamele ve hoşgörüyü karşılansalar da ilerleyen süreçlerde sorunlar ortaya çıkmaya başlamaktadır. Bu sorunlar genellikle mühtedilerin yetiştikleri sosyo-kültürel çevre, Müslüman bir ailede yetişmemiş olmaları, İslam'ı yeteri kadar bilmedikleri düşüncesinden dolayı fikirlerine başvurulmama ya da fikir belirtmelerine müsaade etmeme şeklinde açığa çıkmaktadır.

“Başlangıçta kendimi hiçbir Müslüman gruba ait hissetmedim. Hamburg'a gelene kadar kendimi Müslümanlardan ayrı görüyordum. Hamburg'dan önce ırkçılığın olmadığı hiçbir yer görmedim. Bu ırkçı muameleyi çoğunlukla Türklerden gördüm. Mesela bazıları 'Neden Müslüman oldu? Belki ajandır, Türkçe konuşmayı da öğrenmiş, %100 ajan' gibi şeyler söylüyorlardı. Tamam camideki insanlar iyiler, iyi davranıyorlar ama sanki sana bir sirk hayvanıymışsın gibi davranıyorlar: 'A bakın o bir mühtedi, İslam iyi diyor' vs. Türkler gerçekten oldukça faşist. Yani herkes faşist ama Türkler daha da faşist. Asla onlardan biri olmana izin vermiyorlar.” Ebuzer (29)

Mühtedileri dışlayıcı bir diğer tutum ise onların İslam yeterince bilmedikleri yönündeki yargıdır. Müslüman topluluklar tarafından mühtediler genel olarak İslam hakkında yetersiz bilgiye sahip olmakla itham edilmesine rağmen mühtediler üzerine yapılan çalışmalar göstermektedir ki çoğu mühtedi İslam'a geç kavuştukları düşüncesiyle doğuştan Müslümanlara göre daha fazla entelektüel faaliyette bulunma eğilimindedir. Bu nedenle yalnızca yetiştirme tarzları aracılığıyla öğrendiklerini

sorgulamaksızın, üzerine yeni bir bilgi koymadan hayatına devam eden doğuştan Müslümanları sıklıkla eleştirmektedirler. Bizim araştırmamızda da 11 mühtedi lisans seviyesinde İslami İlimler derecesine sahip ya da üniversitede eğitimlerine devam ederken, 15 kişinin Arapça öğrendiği tespit edilmiştir. 11 kişi ise üniversitede İslami ilimler eğitimi almasa da çeşitli dernekler tarafından verilen tefsir, hadis, fıkıh gibi derslere katıldıklarını aktarmıştır.

Müslüman cemaat içinde doğrudan düşmanlık ya da hoşgörüsüzlükle karşılaşmalar bile mühtediler yeni Müslümanlara yönelik destek faaliyetlerindeki yetersizlik ve eksikliklerden şikayetçidirler. (Zebiri, 2008, s. 64) Özellikle konu evliliğe geldiğinde mühtedileri hoş karşılayıp destekleyenler dahi aile bireylerinden birinin mühtedilerle evlenmesine karşı çıkmaktadır. Cibril (23)'e göre "Eğer farklı kültürden biriyle evlenmek istersen doğuştan Müslümanlar sadece senin farklı bir kültürden geliyor olmana odaklanıyorlar. İnsanları ırklarına göre ayırıstırıyorlar ancak bu İslam'ın öğretilerine tamamen ters." Aynı zamanda mühtedilere karşı dışlayıcı tutum en fazla İslam'ı praktize etmeyen Müslümanlar tarafından yöneltilmektedir.

Müslüman topluluklar tarafından yöneltilen dışlayıcı tutumların nedenleri incelendiğinde ise genel olarak mühtedilerin köken toplumuyla yaşanan mevcut sorunlar (kolonyalizm, dışlayıcılık, islamofobi vs.), mühtedilerle Müslümanlar arasındaki kültürel farklılıklar ve Batılı bir toplumda yetişmiş olmalarından dolayı duyulan önyargı karşımıza çıkmaktadır. "Özellikle Asyalı, yaşlı nesil hala kendilerini 'gerçek Müslümanlar' olarak görüyor. Mühtediler ise 'ikinci sınıf Müslüman' olarak görülüyor." (Zebiri, 2008, s. 62) İslam'ı seçmiş olsa dahi çoğu mühtedi kültürel ve etnik kimliklerinden dolayı "Batılı" damgasından kurtulamamaktadır. Martin (27) Müslüman olduktan sonra kendisine Müslüman gibi davranılmamasından duyduğu rahatsızlığı şöyle ifade etmiştir:

"Bana bir Müslüman olarak kendimi değerli hissettiren tek grup Selefililer ve Hizbu't Tahrir'di. Onlar dışında bana Müslüman gibi muamele eden başka kimse yoktu."

Çoğunlukla kültürel uyumsuzluk kaynaklı bu dışlayıcı tutumlar ve doğuştan Müslümanlardan duyulan rahatsızlıklar nedeniyle mühtediler, doğuştan Müslümanlardan kendilerini ayırıştırma yoluna gitmeyi tercih etmektedirler. Bu nedenle Özyürek'in çalışmasında da tespit edildiği üzere Alman mühtedilerin Alman kimliklerine yönelik vurguyu artırdıkları da gözlemlenmiştir.

“Aslına bakarsan kendimi gerçek bir Müslüman ve Alman olarak tanımlıyorum. Bence aynı anda hem Müslüman hem de Alman olmak birbiriyle çelişmiyor. Hatta Alman olmaktan gurur duyduğumu söyleyebilirim. Evli değilim ama bir Türk ya da Arap bir erkekle evli olsaydım da hala Alman olmaktan gurur duyardım. Mesela hala Alman yemekleri pişiriyorum.” Vanessa (24)

Özyürek (2015, s. 120) aynı zamanda Alman mühtedi kadınların Türk kadınları gibi görünmemek için başörtü ve giyim tarzlarında farklılıklara gittiklerini de tespit etmiştir. Mühtediler ülkelerine “eğitimsiz işçiler” olarak gelen Türk kadınlarından ziyade entelektüel faaliyetler nedeniyle gelen ve eğitim seviyeleri yüksek Arap kadınlarına benzemeyi tercih etmektedirler. Mühtedilerin göçmen Müslümanlara karşı böylesi tutum ve davranışlarının bir kısmı yaşadıkları olumsuz tecrübelerden dolayı tepkisellik içerse de mühtedilerin de toplumdaki mevcut önyargı kalıplarının dışına çıkamadan, ayırıştırıcı davranışları pekiştirdikleri iddia edilebilir. İslam'ı daha yenilikçi fikirlerle idealize ederek doğuştan Müslümanlardan ayrı bir alan yaratmak istemektedirler. Ancak bu idealizm Müslümanlar arasında yeni açmazlar yaratarak grup içi davranışları daha fazla besleyeceği aşıkardır.

2.2.4 İmaj Gerçekliğe Karşı: Medya ve İnternet

Medyanın bireylerin zihniyetinin, eylem ve davranışının şekillenmesinde yadsınamaz bir rolü vardır. Literatürde medyanın bireysel ve sosyal gerçekliğin inşası ve birey davranışları üzerindeki etkisini araştıran sayısız araştırma bulunmaktadır. (Comtock, Chaffee, Katzman, & McCombs, 1978; National Institute of Mental Health (DHHS), 1982) 1973-1978 yılları arasında Amerika'da ağır sıklet boks maçlarının yayınlandığı on günlük periyodun ardından suç oranlarındaki artış durumu incelenmiş ve çarpıcı sonuçlar elde edilmiştir. Maçları takip eden on günlük süreçte suç oranlarında

ciddi artışlar gözlenmiş, özellikle maç yayınlarının sona ermesini takip eden üçüncü günün cinayet oranlarının en fazla olduğu zaman dilimi olduğu tespit edilmiştir. (Phillips, 1983, s. 562) Benzer şekilde, Amerikalı yönetmen Stanley Kubrick'in "Otomatik Portakal" filminden sonra sokakta bir evsizi öldüresiye döven bir genç ile Gene Kelly ve Stanley Donen'in "Singing in the Rain" filminden sonra Londra'da Hollandalı bir turiste tecavüz eden bir grup genç adı geçen filmlerin sahnelerine öykündükleri için bu eylemleri gerçekleştirdiklerini itiraf etmişlerdir. (Giles, 2003, s. 50)

Şiddet davranışları gibi insan zihninde doğrudan yer eden dramatik hadiseler medyada yer verilme sıklığı (Phillips, 1983, s. 560) ve medyanın bu eylem üzerinde takındığı değer yüklü bakış açısı da davranışın ortaya çıkma ve benimsenme sıklığı üzerinde de etkilidir. İnsan çok motivasyonlu karmaşık bir varlık olsa da sosyal öğrenme ve davranış modelleme, duygu, düşünce davranışının ortaya çıkmasını kolaylaştırmaktadır. Bu nedenle bu bölümde sürekli olumsuz propagandası yapılan İslam ile ilgili bireylerin zihniyetinin şekillenmesinde medyanın rolü ve etkisi tartışılacaktır.

Popüler kültür ve medya bireylerin zihninde İslam ile ilgili ilk düşüncelerin şekillenmesinde etkin rol oynamaktadır. Bu nedenle özellikle İslam gibi medyada düzenli olarak olumsuz söylemlerle yer verilen bir dini tercih edenler üzerinde medyanın ne derece etkili olduğu önemli bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda medyanın İslam hakkında yansıttığı bakış açısı özellikle 9/11'de Amerika'da İkiz Kuleler saldırısından sonra olumsuz yönde değişmiş, İslam ve terör ilişkisi ön plana çıkartılarak yeni bir temsil oluşturulmuştur. Müslümanlar genellikle tehdit olarak algılanmış ve medyada yeni düşmanın temsili haline getirilmiştir. Medya tarafından oluşturulan bu temsiller söz konusu birey, grup ya da dini/inancı tek tipleştirerek düşünme ve damgalamayla sonuçlanmaktadır. Özellikle Batı'da herhangi bir şiddet eylemi gerçekleştiğinde failin kimliği belirlenmeden medyada failin İslam ile ilişkili olabileceğine dair söylemlere sıkça rastlanmaktadır. Böyle ilişki tespit edildiği takdirde ise bütün eylem failin İslam ile ilişkisi üzerinden yansıtılmaktadır. Örneğin, Amerikan ordusunda psikiyatr olarak görev yapmış olan Amerikan vatandaşı Nidal M. Hasan'ın 2009'da 30 kişinin ölümüyle sonuçlanan saldırısıyla ilgili olarak iki hafta boyunca

medyada 578 kere Hasan'ın Müslüman kimliğine vurgu yapılmıştır. (Powell, 2011, s. 97) İslam söz konusu olduğunda bu denli olumsuz içeriğe maruz kalan kitlelerin İslam'ı terör dini şeklinde yaftalaması kaçınılmaz olarak kolaylaşmaktadır.

İslam ve terörizm arasında medyada kolaylıkla kurulan doğal bağ pek çok gayrimüslimin zihninde olumsuz bir İslam imajının şekillenmesine yol açmaktadır. Sonradan Müslüman olan Batılı mühtedilerin de bir kısmı geçmişte toplumun geri kalanıyla benzer, olumsuz bir İslam imajına sahip olduklarını aktarmıştır. Bu bağlamda araştırmamız sırasında medyanın yeni Müslümanların İslam imajının şekillenmesindeki etkisini sorgulamak üzere çeşitli sorular yönelterek mühtediler üzerinde medyanın etkisini araştırdık. Mühtedilerin medyadaki İslam imajından etki düzeyleri farklılaşmaktadır. Mühtedilerin din değiştirme öncesi medyadaki imaj hakkındaki tutumları mevcut olumsuz imajı benimseyenler, medyadaki imajdan etkilenmeyenler ve medyaya karşı daima şüpheli olup bu olumsuz İslam imajı nedeniyle İslam'a ilgi duyanlar olarak üç kısımda ele almak mümkündür. Araştırma grubumuzdaki 4 kişi geçmişte medyadaki olumsuz İslam imajına sahip olduklarını ancak Müslümanlarla ilişkileri sonucu İslam'ın gerçekte medyada yansıtıldığı gibi olmadığını fark ettiklerini bildirmiştir. Felix (26), geçmişte İslam'ın şiddet ve nefretten ibaret olduğunu düşünmüştür:

“14 yaşındayken internette sanırım Irak ve Afganistan'daki bazı sözde cihatçı hareketlerin videolarını izledim ve o zaman ‘Tamam, işte İslam bu. İslam şiddet ve nefret içeren berbat bir din diye düşündüm. Uzun bir süre İslam'dan ve Müslümanlardan nefret ettim.’”

15 mühtedi ise medyadaki olumsuz İslam imajından etkilenmediğini söylemiştir. Thea (20) Müslüman olmadan önce de İslam'ın medyada resmedildiği gibi olamayacağını düşünmektedir:

“Medyada İslam ile ilgili çok fazla kötü haber vardı. Bu haberler beni etkilemedi çünkü zaten bunlara inanmıyordum. Bütün Müslümanların terörist ya da aşırılıkçı olduklarına inanmıyordum.”

Halit (40) de benzer şekilde Müslüman olmadan önce de medyadaki haberlere karşı şüpheli yaklaşmaktadır:

“Medyadaki imaj beni etkilemedi. Bu insanların genellikle kötü insanlar olduklarını ya da dinlerini bilmediklerini düşünüyordum. Neden terör saldırılarına bulaşanların olay yerinde daima kimliklerini bıraktıklarını da merak ediyordum.”

3 mühtedi ise medyaya karşı daima şüpheli olduklarını ve medyanın İslam’ı bu denli eleştirmesinden dolayı İslam’ı araştırmaya başladıklarını söylemiştir. Medyadaki İslam tasavvuru nedeniyle gerçek-imaj çatışması yaşayan mühtediler İslam’ı araştırmaya başlamıştır. Müslümanlar arasında büyüyen Cibril (23) medyanın İslam’ı yansıtmama şeklinden oldukça rahatsızdır ve medyaya karşı açıkça tepkili olduğu da görülmektedir. Bu tepkisellik onu İslam’a getiren temel sebeplerden biridir.

“TV’de sürekli olarak İslam’ın eleştirildiğini ve saldırıya uğradığını görüyordum. Bu benim kendimi sorgulamama yol açtı. Gerçek İslam bu kadar kötü ya da yanlış olamazdı. İşte İslam’a ilgi duymamın temel sebebi de buydu. Çünkü burada Müslümanlarla beraber büyüdüm ve Müslümanlar medyada tanımlandığı gibi değildi.”

Müslümanlarla aynı sosyal ortamlarda bulunan ya da çocukluğundan itibaren Müslümanlarla ilişki içinde bulunan mühtedilerin medyada yansıtılan İslam imajına karşı eleştirel ya da şüpheli oldukları tespit edilmiştir. Bu mühtedilerin medyaya karşı şüpheli tutumu yalnızca İslam ile sınırlı kalmamakta medyadaki içeriklerin büyük bir kısmına karşı genel bir şüphelilik göze çarpmaktadır. Geçmişte, Müslümanlarla iletişimi olmayan mühtedilerin ise genel olarak medya imajına sahip oldukları ve Müslümanlarla iletişimlerinin ardından gerçeklik-imaj çatışması yaşadıkları görülmüştür. Müslümanlarla iletişim kanalıyla İslam’a gelen pek çok mühtedi, geçmiş yaşamlarında medya imajına sahip olsalar da Müslümanlarla ilişkileri bu imajı değiştirmiştir. Genel olarak azınlıklarla ya da ülkedeki Müslüman gruplarla olan iletişim eksikliğinden dolayı, bireylerin İslam ile ilk etkileşimleri medyadaki imaj aracılığıyla gerçekleşmektedir ve ilk olarak medyadaki hâkim söylemi benimsemektedirler. Toplumda göçmenlerle ilgili meydana gelen bütün olumsuzluklar İslam ya da Müslümanlar üzerinden işlenmektedir. Müslümanlık ve göçmenlik zihinlerde eşitlendi.

Bu nedenle her zaman göçmenlerle ilgili meseleler tartışma konusu olsa, konu İslam üzerinden ele alınmaktadır. Ancak sonradan İslam'ı seçen Müslümanlarda medyadaki yaygın söylemi benimsemedikleri aksine tepkisel bir tutuma sahip oldukları görülmüştür.

2.3 Din Değiştirme ve Radikalleşme

Bu bölümde din değiştirme ve radikalleşme ilişkisi tartışılacaktır. Öncelikle din değiştirme ve radikalleşmeyi inceleyen çalışmalarda radikallerin zihinsel sağlık durumlarına odaklanılmış ve zihinsel sağlığı yerinde olmayan mühtedilerin radikal gruplardaki temsil oranlarına dikkat çekilmiştir. Ancak son araştırmalar zihinsel sağlığı yerinde, iyi eğitilmiş mühtedilerin de radikal gruplara katıldıklarını göstermiştir. Bu durum yeni sorular ve araştırma alanlarını gündeme getirmiştir. Din değiştirme ve radikalleşme arasında mevcut belirgin bir ilişkiden söz edilebilir mi? Din değiştirme radikalleşme için tek başına kaynaklık teşkil eder mi? sorularına cevap aranarak araştırmamızın bulgularına değinilecektir. Bu bağlamda din değiştirme ve radikalleşme ilişkisini konu edinen bu çalışmada, yeni Müslümanlarda radikalleşme eğilimleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu eğilimler tespit edilirken radikalleşmeye götüren kriterler literatür taraması yoluyla belirlenmiştir. Literatürde özellikle İslam ile ilişkili olarak anılan radikal söylemler ele alınmıştır. Ancak bu araştırmada radikalleşme olarak belirlenen kriterlerin doğrudan radikalleşme ya da radikal söylemlerle ilişkisi bulunmayıp radikal grupların Kur'an ve sünnetten aldıkları bu içerikleri yorumlama şekilleri merkeze alınmıştır. Örneğin radikalleşme eğilimlerinden biri kabul edilen cihat istemi doğrudan radikalleşmeyle ilişkilendirilemez. Ancak pek çok radikal grup cihat ayetlerini uç sınırlarda yorumlayarak eyleme geçmektedir. Bu nedenle temel kıstasımız radikal grupların bu söylemleri yorumlama şekilleridir. Bu bağlamda literatür taraması yoluyla radikal gruplarda en sık rastlanan İslam adına savaş düşüncesi, tekfir/mutlakiyetçi düşünce, cihat, İslam Devleti istemi, ABD karşıtlığı ve şiddet eylemleriyle ilişkili dini gruplara katılma mühtedilerin radikalleşme eğilimlerini tespit adına belirlenmiş kriterlerdir. Katılımcıların söz konusu içerikleri yorumlama şekillerinde farklılıklar olduğu saptanmıştır.

2.3.1 İslam Adına Savaş: Meşruiyet ve Uygulama

Mühtedilerin İslam ve İslam'ın savaşa bakışı konusundaki düşüncelerini tespit etmek adına İslam adına savaşmanın mümkün olup olmadığı, eğer mümkünse bunun hangi şartlar altında gerçekleşmesi gerektiği ve İslam adına savaştığını iddia eden gruplar hakkındaki düşüncelerine dair sorular yönelttik. Bu bağlamda mühtedilerde ortaya çıkan genel eğilim savaşın ancak belirli şartlar altında gerçekleşmesi durumunda İslam adına savaşmanın mümkün olabileceği şeklindedir. Bu düşünce genel olarak İslam'ın savaşlar konusundaki bakış açısıyla uyumlu gözükmektedir. Bir mühtedi dışında İslam adına savaştığını iddia eden gruplar hakkında mühtedilerin düşüncesi bu grupların gerçekte İslam adına savaşmadığı ve meselenin daha çok siyasi olduğu yönündedir. Adelina'ya (20) göre günümüzde İslam adına savaşmayı gerektirecek bir durum söz konusu değildir:

“Allah adına savaşmanın mümkün olduğunu düşünsem de modern zamanlarda bunun gerekli olduğunu düşünmüyorum. Geçmişte peygamberin mesajını iletebilmesi için savaşması gerekiyordu çünkü insanlar diğer yandan peygamberi öldürmek istiyorlardı. Tabi ki kendisini savunmak zorundaydı ama bugün için aynı şeyi söylemezdim. Çünkü komik olan şu ki bugün Allah adına savaştığını iddia edenler diğer Müslüman gruplara karşı savaşıyorlar. Onlar Müslümanlara karşı olan insanlarla savaşıyorlar.”

Thea'ya (20) ise söz konusu grupların İslam adına savaştıkları doğru mu şeklinde bir soru yönelttiğimizde cevabı şu şekilde olmuştur:

“Hiç sanmıyorum. Evet onlar dünyaya İslam adına savaştıklarını söylüyorlar ama yaptıkları şeylere bakarsak bunlar Allah tarafından istenen şeyler olamaz. İnsanları öldürüyorlar. Camileri yıkıyorlar. Müslümanlar ama camileri ve hastaneleri yıkıyorlar. Masum kadın ve çocukları öldürüyorlar. Tabi ki bunları Allah adına yaptıklarına inanmıyorum.”

Ashante (22) bu gruplara ve söylemlerine karşı çıkmaktadır:

“Aslında sahada savaşan pek çok grup var ama ben olsam bu grupların hepsini Müslüman olarak karakterize etmezdim. Çünkü onlar genel olarak İslam'a

aykırı şeyler yapıyorlar. Hatta onların kurbanlarının çoğunluğu Müslüman. İslam'ın saldırı altında olduğuna inanıyorlar. Belki bu doğru ama doğru bir şekilde hareket ettiklerini sanmıyorum. İnsanları ayırıştırıyorlar ve Tanrı'nın adını savaş çıkartmak için kullanıyorlar.”

4 mühtedi ise bu gruplar tarafından yapılan eylemleri desteklemese de vakıaya empatiyle yaklaşmakta ve bu bireyleri terörist olarak adlandırmakta aceleci davrandığımızı iddia etmektedir. Buna göre, söz konusu gruplarda yer alanların çoğu, Batılı ülkeler tarafından işgal edilen ana vatanları da dahil olmak üzere sahip oldukları her şeyi kaybetmiş ve doğal olarak intikam peşine düşmüştür:

“Sanırım onlar birkaç umutsuz ve deli ama yine de onları anlayabiliyorum. Çünkü yüzyıllardır ülkelerini alt üst eden devletler var. Hala ülkelerinde bomba patlatıyorlar. Bu yüzden bu ülkelerde çaresiz insanlar var ve kendilerini patlatıyorlar. Sanırım Filistin de aynı şekilde. Kim karısını ve kızını öldüren birinden intikam almayacağını söyleyebilir ki? Eğer Fransa Almanya'yı işgal etse ve buradaki insanları öldürse ben de onları öldürürdüm. Herkes aynısını yapar. Bunun din ya da İslam ile alakası yok. Bu sadece politikayla ilgili. İnsanların eli kolu bağlı. Bu umutsuz insanlar bir şekilde İslam ile tanışıyorlar ve bilirsin İslam sadece barış dini değil. Aynı zamanda İslam'da savaş ve savunma ile ilgili de pek çok mesele var. Ama bütün insanların suçlu olduğunu iddia etmek de aptal bir kıstas.” Ebuzer (29)

“Yaptıkları şeyleri onaylamıyorum ancak öte yandan hayatta her şeyini kaybetmiş, eline silah almış ve savaşa gidip insanlara kendilerine ne yaptığını göstermek isteyen herkesi anlayabilirim. Bunu doğru bulmasam da bu duygusal düşünme biçiminin arkasında ne olduğunu anlayabilirim. Çünkü büyük ailemin neler yaşadığını biliyorum. Onlar Rusya sınırında yaşıyordu, sonra Ruslar geldi ve onlara hiç iyi şeyler yapmadı, özellikle de kadınlara.” Omar (24)

“İşgal altında olan bir ülkede yaşasaydım ve benden her şeyimi almış olsalardı ben de bana bunu yapanlara karşı savaşırdım. Bu nedenle insanların neden kendilerini savunduklarını anlayabiliyorum. Ancak savaş hiçbir zaman iyilik getirmez.” Nabil (40)

Bir mühtedi ise İslam adına savaşmanın mümkün olduğunu ve mevcut gruplardan bazılarının bunu bilfiil yerine getirdiğini düşünmektedir:

“Mesela IŞİD, Allah adına, İslam’ı yok etmek isteyenlere karşı savaşıyor. Kabul etmesi zor olsa da gerçek bu.” Cibril (23)

Araştırma grubumuzdaki Müslümanların genel eğiliminin sahadaki mevcut grupları desteklememe yönünde olduğu görülmektedir. Mühtediler çoğunlukla bu grupların İslam’dan ziyade siyasi beklentilerle savaştıklarını düşünmektedir ve eylemlerini İslam’ın öğretileriyle bağdaştıramamaktadır. Cibril gibi sahadaki mevcut radikal gruplardan bazılarını destekleyenlerin durumunda din değiştirme motifleri önemli gözükmektedir. Özellikle İslam’a tepkisel kanaldan genel mühtedilerde gayrimüslim Batı’ya karşı savaş veren ve İslami referanslarla ortaya çıkan grupları destekleme eğilimi daha yüksektir. Bu noktada İslam’ın düzenli olarak tehdit altında olduğunu düşünen bu gruplara karşı mühtedilerin çoğu savaş ve şiddet eylemlerinin Müslümanlara fayda sağlamadığı aksine özellikle Batı’da daha fazla sorun yarattığı kanaatindedir. Mühtedilere göre İslam’ı korumak isteyen Müslümanlar için en iyi yöntemin iyi eğitim almak, diğerlerine özellikle Müslüman olmayanlara karşı daha fazla hoş görüyle yaklaşmak ve onlara karşı güzel davranışta bulunmak, toplumda örnek bir birey olmak, İslam’ı doğru kaynaklardan öğrenmek ve aşırılıklardan uzak durmaktan geçtiğini vurgulamıştır.

2.3.2 Tekfir: Kendini Müslümanlardan Daha Müslüman Görme

Tekfir, sözlükte “örtmek, gizlemek, nankörlük etmek” anlamlarında gelen küfr kökünden türemiş ve “küfre nispet etmek, mümin olarak bilinen bir kimse hakkında küfür hükmü vermek” anlamına gelmektedir. (Yavuz, 2011) İslami referanslarla hareket ettiğini iddia eden radikal gruplarda sıkça rastlanan tutumlardan biri tekfire dayalı söylemdir. Söz konusu gruplar kendilerini mutlak hakikatin tek temsilcisi olarak görürken dış grupta yer alanları şeytanlaştırmakta ve düşman ilan etmektedirler. Sonradan Müslüman olanlarda tekfire dayalı düşüncenin ne sıklıkla ortaya çıktığını tespit edebilmek adına İslam’ın yorumlanma şekillerinde ortaya çıkan farklılıklar hakkındaki bakış açılarını öğrenmeye ve bu farklı yorumların mühtedilerde ne derece kabul gördüğünü belirlemeye çalıştık. Bu nedenle mühtedilere “İslam hakkında geçerli,

mutlak tek bir yorum mu vardır yoksa farklı yorumlar kabul edilebilir mi?” şeklinde bir soru yönelttik. Mühtedilerde genel olarak ortaya çıkan eğilim farklılaşsa da çoğunluk (18 kişi) farklı yorumların kabul edilebileceği yönünde kanaat bildirmiştir. Brezilyalı Müslüman Fabiana (29) farklı mezheplerin varlığına ve farklı yorumların geçerliliğine vurgu yapmıştır:

“Farklı yorumların kabul edilebileceğini düşünüyorum. Pek çok İslam alimi var ve bunların çeşitli yorumları var. Bu nedenle bu yorumların hepsinin İslam’ın bir parçası olduğunu düşünüyorum.”

Adelina (20) ise İslam’ın gündelik hayatta uygulanabilirliğini kolaylaştırmak için İslam içinde farklı yorumların gerekliliğine atıf yapmıştır:

“Farklı geleneklere sahip pek çok Müslüman var. Bu Müslümanların hepsinin İslam içinde kendilerine bir yer bulmaları gerekiyor. Eğer sadece tek bir yorum olsaydı ve tek bir yöntem geçerli olsaydı bütün insanların buna uymaları oldukça zor olurdu.”

“Ben İmam Şafii’nin yolunu takip ediyorsam İmam Malik’in yolunu takip eden birine sen yanlış yapıyorsun, bu din değil diyemem. Mezhepler arasında seçim yapabiliyor olmamız güzel bir şey.” Anna-Maria

2 mühtedi ise farklı yorumların kabul edilebilirliği noktasında temkinli bir tutum sergilemiştir. Bu mühtediler İslam içinde geçerli kabul edilebilecek yorumları belirli ekoller ve kaynaklarla sınırlandırmıştır:

“Ehl-i sünnet ve’l cemaat doğrultusunda dört hak mezhebin yorumları kabul edilebilir.” Halit (40)

“Sanırım farklı yorumlar kabul edilebilir çünkü bütün insanlar tamamen aynı değil ama bazı sınırların da olması gerekiyor. Mesela IŞİD gibi grupların yaptığı yorumları kabul etmem mümkün değil.” Thea (20)

2 mühtedi ise İslam’ı anlama ve yorumlamada geçerli tek bir yolun olabileceği düşüncesini benimsemiştir. Felipe (27) İslam konusunda geçerli tek bir yorum olabileceği kanaatindedir:

“Evet pek çok farklı yorum var ancak bence bu insanların doğru soruları soramamalarından kaynaklanıyor. Sanırım doğru olan tek bir yorum var ama eğer birisi çıkar da yanlış bir yorumda bulunursa doğrusunu ancak Allah bilir.”

İslam'ın altın çağının peygamberin yaşadığı çağ, en iyi topluluğun peygamberin vefatından hemen sonra gelen topluluk olduğunu ardından insanların kültür aracılığıyla zehirlendiğini ifade eden Cibril'in (23) ise İslam'ı anlama ve yorumlamada “öze dönüşçü” düşünceye daha yatkın olduğu saptanmıştır.

“Doğru yol Kur'an, sünnet ve peygamberin yoludur. Hangi yorumların kabul edileceği duruma göre değişir. Bütün her şeyin kendisinden geldiği ilk kaynağa gidersen bu doğrudur. Bu bağda bir kopukluk varsa ve sen geçmişe gidip oradaki uygulamayı takip edersen hiçbir sorun yok. Bu aynı zamanda yorum ve delili getiren kişiye göre de değişir. Eğer birisi peygamberden ya da Kur'an'dan bir delil getirirse bunda bir sorun yok.”

Cibril ve Felipe'nin araştırma sırasında durumu yakından incelendiğinde Felipe'nin 4 sene önce şehadet getirip Müslüman olsa da bir yıl önce İslam'ı uygulamaya başladığı ve İslam hakkındaki bilgisinin sınırlı olduğu gözlemlenmiştir. Bu daha önce radikalleşen mühtedilerle ilgili yapılan çalışmalarda (Uhlmann, 2007) ortaya çıkan, radikal mühtedilerin İslam hakkında yetersiz bilgiye sahip olduğu sonucuyla da uyumlu gözükmektedir. Cibril'in din değiştirmesinde ortaya çıkan protest motif ise onun İslam'ın yorumlanması noktasındaki katı tutumunu anlamada anahtar rol oynamaktadır.

Mühtedilerin genel olarak tekfire dayalı düşünme biçiminden uzak olduğu tespit edilmiştir. Mülakatlardan çıkan genel içerik İslam'ın farklılıklar dini olduğunu, İslam akidesinin tek ancak uygulamalarda farklılıklar ortaya çıkabileceği, sadece tek bir yorumun geçerliliğini varsaymanın Müslümanların çeşitliliğini göz ardı etmek olduğu, farklı yorumlarının İslam'ın uygulanabilirliğini kolaylaştırdığı, temel akide ve kurallara bağlı kalındığı taktirde farklı yorumların geçerliliği, İslam'ı anlamak için çeşitli yolların bulunduğu yönündedir.

2.3.3 İslam Devleti ve Hilafet: Zorunluk mu Ütopya mı?

İslami referanslarla hareket eden radikal grupların söylemlerinde sıklıkla yer verdikleri içeriklerden biri de İslam Devleti ya da Hilafet istemidir. Bu düşünceye göre dünya Müslümanları tek bir halifenin yönetimi altında birleşik bir İslam Devleti bünyesinde bir araya gelmelidir. Ancak bu noktada bu söyleme yaslanan radikallerin çoğu geleneksel İslam'ı kendilerine yönelik bir tehdit olarak görmekte ve bir yandan da Müslümanlarla mücadele etmektedirler. Medyada sıklıkla bu gruplar arasında yer alan mühtedilere dair hikayeler yer almaktadır. Bu nedenle Müslüman olan batılıların sıklıkla bu gruplara katıldıkları yönünde yanlış bir algı oluşturulmakta ve İslam Batı'da gittikçe büyüyen bir tehdit olarak yansıtılmaktadır. Biz de araştırmamızda bu yaygın söylemin izlerini aramak adına mühtedilere İslam Devleti ve hilafetle ilgili sorular yöneltilmiştir. Mühtedilerin İslam Devleti ve halifelikle ilgili yorumlarda radikal grupların söylemleriyle benzerlikler aranarak, bu söylemlerin mühtediler üzerindeki etkileri incelenmek istenmiştir.

Mühtedilere Müslümanların bir İslam Devleti'ne ya da yaşayan bir halifeye ihtiyaçları olup olmadığı sorulduğunda 10 kişi İslam Devleti ve yaşayan bir halifeye ihtiyaç olmadığını, 8 kişi ihtiyaç olduğunu söylerken 4 kişi bu konu hakkında bilgi sahibi olmadıklarını aktarmıştır. 10 mühtedi Müslümanların bir İslam Devleti ya da halife istemi karşıt olarak bu sistemin günümüz şartlarıyla uyuşmayacağı, böyle bir sistemin daha büyük sorunlara yol açacağı ya da pratikte işler bir yanının bulunmaması nedeniyle olumsuz görüş belirtmiştir. Jeffrey (24) böyle bir sisteminin İslam dünyasını kaosa sürükleyeceğini düşünmektedir:

“Bugün insanlar İslam Devleti çağrısı yapıyor ancak bu daha büyük sorunlara yol açacak. Eğer böyle bir devlet başarısız olursa ne olacak? Bu anarşiye yol açar. Eğer böyle bir sistem başarısız olursa İslam dünyasında çok büyük sorunlara yol açar.”

Michele (27) ise İslam Devletini ve halifeliği çoğulculuk açısından değerlendirmiştir:

“İslam Devletine ihtiyacımız olduğunu düşünmüyorum çünkü tek bir halifeye sahip olup sadece onu takip etmektense farklı görüşleri takip etmek daha önemli. Bana

kalırsa farklı inançlardan ve farklı ülkelerden insanlarla beraber yaşamak daha önemli.”

Sekiz mühtedi ise İslam devleti ve halifeliğin gerekli olduğu yönünde görüş bildirmiştir. Ancak mühtedilerin İslam devleti ya da halifelik isteme nedenleri kendi aralarında farklılaşmaktadır. 3 mühtedi Müslüman olmayan bir ülkede İslam'ı uygulamanın zorluklarından dolayı İslam Devletinin yaşadıkları sorunlar için bir çözüm olacağı kanaatindedir:

“Bir İslam devletine sahip olmak daha iyi olurdu çünkü Hristiyan ya da ateist bir ülkede İslam'ı uygulamak gerçekten çok zor. Çünkü böyle bir ülkede her zaman senin inancına karşı olan insanlar var ve dinini uygulamayı zorlaştırıyorlar. Yani eğer bir İslam devleti olsaydı bizim için işler daha kolay olabilirdi.” Adelina (20)

3 mühtedi ise İslam Devleti ve halifenin teoride gerekli olduğu ancak pratikte gerekli olmadığı görüşündedir:

“Bana kalırsa teoride evet bir İslam devletine ihtiyacımız var ancak pratikte Hz. Ali'den sonra hiçbir zaman tek bir hilafet olmadı. Teoride bir taneydi ama pratikte öyle değildi. Bugün Müslümanların iyi bir İslam devleti inşa edebileceğini hiç sanmıyorum. Yani evet bir İslam devleti kurabilirsiniz ama bunun iyi bir sistem olacağını sanmıyorum. Bilmiyorum. Evet olmasını isterdim ama Müslümanlar da güç isteyen, manipüle edilebilen insanlar. Bazıları daha da ileri gidip daha fazla para sahibi olmak istiyor. Yani bence İslam devletiyle ilgili en büyük sorun bu.” Martin (27)

“Evet dünyadaki bütün Müslümanlar birlik içinde tek bir yönetim altında olması güzel olabilirdi ancak bunun pratikte uygulanabilir bir tarafı yok. Böyle bir şey daha fazla probleme yol açacaktır.” Marie (19)

2 mühtedi ise şeriatın bir gerekliliği olarak İslam Devleti ve halifelikten yana olduklarını bildirmiştir:

“Biz Müslümanlar için gerek bir İslam devletine sahip olmak gerekse de bir halifeye sahip olmak bir zarurettir. Bunu arzu etmeden ölen bir Müslüman hak üzere ölmemiş sayılır.” Halit (40)

“Şeriat ve halifelikten yanayım ancak şu an bu sistemi Almanya’da uygulamaya koymak oldukça zor görünüyor.” Cibril (23)

İki mühtedi hariç İslam Devleti söyleminin pratikte savunuculuğunu yapan mühtediye bu araştırma kapsamında rastlanmamıştır. Ancak bu iki mühtedinin söylemlerinde bu sistemi kurmak için fiili bir mücadeleye girme istemi tespit edilmemiştir. Cibril her ne kadar IŞİD gibi radikal grupları desteklese de öte yandan Almanya’nın İslam’ı uygulama konusunda ideal bir ülke olduğunu ve dini ibadetlerini yerine getirmekte herhangi bir zorluk yaşamadığını aktarmıştır.

“Burada, özellikle Berlin’de İslam’ı uygulamak o kadar da zor değil. Bazen üniversitede ya da parklarda namaz kıldığında insanlar birkaç kere garip bakış atsa da daha sonra ne yaptığımı önemsemiyorlar. Bazen namaz kıldıktan sonra birkaç kişi gelip ne yaptığımı soruyor. Hepsi bu. Almanya’da İslam’ı uygulamak zor sayılmaz. Fransa ya da diğer Avrupa ülkeleri gibi değil.”

Bazı mühtedilerin İslam Devleti söyleminin içeriğine tam olarak vakıf olmadıkları ve İslam Devletini ütöpik güzellikte bir düzen olarak tahayyül ettikleri görülmüştür. Genel eğilim ise İslam devleti ya da halifelik benzeri bir sisteme günümüzde gerek olmadığı yönündedir.

2.3.4 Cihat: Tanrı Adına Savaş veya İçsel Yolculuk

Cihat, sözlükte güç ve çaba sarf etmek, bir işi başarmak için elden gelen çabayı sarf etmek anlamına gelen “cehd” kökünden türetilmiş bir isimdir. İslam literatüründe ise sıklıkla, Kur’an ve peygamberin sünnetinden hareketle, dini emirleri öğrenme ve bu emirlere uygun bir yaşam sürdürüp başkalarına da öğretme, iyiliği emredip kötülükten sakınma ve sakındırma, nefse ve dış düşmanlara karşı verilen mücadele anlamlarında kullanılmaktadır. (Özel, 1993) Kur’an’da ve hadislerde cihat kavramı farklı bağlamlarda bazen fiili savaş bazen de insanın kemâl ve olgunlaşma yolunda kendisiyle verdiği mücadele, Allah’ın rızasına uygun bir şekilde yaşama çabası anlamında kullanılmıştır. Birinci türdeki cihat ile daha çok fıkıhçılar ilgilenirken ikincisi üzerine daha çok tasavvufçular görüş bildirmektedir. Fıkıhçılar, doğurduğu hukuki neticeler nedeniyle savaşma ve fiili mücadele içeren cihatla daha çok ilgilenmişlerdir. Hanefi, Maliki ve

Hanbelilerden oluşan çoğunluğa göre İslam’da savaş anlamında ele alınan cihat ancak şu iki sebebe dayandırılarak gerçekleşebilir: İnanmayanların Müslümanlara karşı savaş açmaları ve Müslümanlara karşı tecavüzkar olmaları. Şafiler, Zahiriler, Hanbeli ve Malikilerin bazılarına göre ise savaşın temel sebebi karşı tarafının küfür üzere olmasıdır. (Özel, 1993) Günümüzde radikal düşünceye atıfla anılan İslam referanslı gruplarda ikinci söylem daha çok benimsenmekte olup, cihat imanının bir parçası olarak görülmekte ve cihadın pratikte zorunlu olarak gerçekleştirilmesi gerektiğine inanılmaktadır. (Özyiğit, 2016, s. 121) Bu bağlamda bu türdeki cihadın daha ziyade iktidar istemiyle ilişkili olarak okunması ve bu grupların nüfuz ve etki alanlarını genişletme taleplerinde cihat söyleminin yeri incelenmelidir. Ancak sonradan Müslüman olan bazı Batılılar da zaman zaman zaman radikallerin cihat söylemini benimsemekte ve İslam’ın ateşli bir savunucusu haline gelmektedirler. Bakıldığında mühtedilerin cihat referanslı gruplarda temsil oranı medyada gösterildiği kadar yüksek oranlarda değildir. Bizim araştırmamızda da mühtedilerin cihadı daha çok içsel bir mücadele şeklinde yorumladıkları gözlemlenmiştir:

“... silahla yapılan cihat sanırım bugünün koşullarına pek uygun değil. Yüzyıllar önce Müslümanlar cihat yapmasalardı öleceklerdi. Hepsi yok olacaktı ve bugün İslam diye bir şey olmayacaktı. Ama bugün İslam’ın büyüğü bir şekilde ortadan kaybolmayacağından emin olabiliriz. Eğer silahlı cihat bakış açısını esas alırsak o zaman İslam her zaman kötü bir dinmiş gibi algılanacak. Bugün içinde yaşadığımız koşullarda eline silah alıp cihat yapmaktan ziyade dil ve göz ile yapılan cihat daha makul olabilir.” Vanessa (24)

“Sanırım tarihsel bağlamına göre cihadın anlamı değişiyor. Küçük cihat ve büyük cihat şeklinde bir ayrım var. Mesela Fatih Sultan Mehmet döneminde Molla Hüsrev’in fetvalarına bakarsak askeri cihada daha fazla ağırlık verildiğini görürüz. Sonraki dönemlerde Molla Abidin’in fetvalarına bakarsan küçük cihada daha fazla önem veriliyor. Zaman değişiyor ve bu kavramların hepsi tüm zamanlar için uygulanabilir değil. Çünkü mesela savaşın haram olduğunu söyleyen de var. Savaşta masum insanlar da zarar görüyor.” Ebuzer (29)

“Hmm cihat, İslam’da bu konuda farklı tanımlar var. Bana göre cihat, Allah’a götüren içsel yollardan biri. Cihat, kendinle ve nefsinle mücadele etmek anlamına geliyor. Eğer senin bu hayatta bir meselen varsa bu cihattır. Her sabah uyanmak, işe gitmek, vakit ayırıp ibadet etmek, işte bunlar cihattır. Cihat aynı zamanda savaşa gitmek anlamına da gelir. Dediğim gibi bu biraz farklı ama bence cihat daha ziyade manevi bir yol.” Omar (24)

17 mühtedi silaha başvurarak yapılan fiili cihada içinde bulunduğumuz çağda ihtiyaç olmadığını düşünmektedir. Buna göre cihat, yaşam tarzı, bireyin kendi egosuyla giriştiği mücadele, Allah’a götüren bir yol, bireyin kendini arındırması, İslam’ın ilkelerine uygun bir biçimde bireyin yaşantısını sürdürmesi, cihadın farklı türleri olduğu ve günümüzde ilimle, çalışmayla ve güzel davranışla yapılan cihadın silahla yapılan cihattan daha değerli olduğu, savaş ve kaos ortamı çıkarmanın Allah’ın isteği olamayacağı şeklinde anlaşılmaktadır. 4 mühtedi ise cihadın yalnızca savunma amaçlı olması gerektiğini düşünmektedir. 1 mühtedi yeterli düzeyde bilgi sahibi olmadığı için bu konuda görüş belirtmemiştir.

2.3.5 Batı ve Amerikan Karşıtlığı

Müslümanların Batılı ülkelerle giriştiği iktidar mücadeleleri, işgaller ve bu toplumların İslam dışı, çoğunlukla Hristiyan ya da Yahudi geleneklere dayanması ve değer ve normlarının İslam’a aykırı inanç ve uygulamalara dayanması nedeniyle Batı ve özellikle Amerika karşıtı söylemlere İslami referanslarla ortaya çıkan radikal grupların söylemlerinde sıkça rastlanmaktadır. Batının özellikle geçtiğimiz elli yıl boyunca Müslümanların toprakları üzerinde yaptıkları eylemler bu karşıtlığın zeminini oluşturmaktadır. IŞİD, el-Kaide gibi grupların söyleminin temelinde Amerikan karşıtlığı yer almaktadır ve burada rejimler tağut rejimler olarak anılmaktadır. Mühtediler genel olarak Avrupa ve Amerika’nın durumundan rahatsızlık duysalar da tehlikeli bir karşıtlık eğilimi gözlenmemiştir. Thea ve Anna’yı en fazla rahatsız eden durum bu toplumlarda ortaya çıkan ayrımcı ve iki yüzlü davranışlardır:

“Bizim burada demokrasiyle yönetildiğimizi, herkesin kendi kararını vermede özgür olduğunu söyleyebilirsin ama bu sadece belli başlı durumlar ve kararlar için geçerli. Mesela bir kadın başını örtmek isterse bunun tek sebebi aile içi şiddet ya da

eşinin baskısı olarak algılanıyor ama birisi sokakta çıplak yürümek isterse bu son derece normal ve kendi kararıymış gibi algılanıyor.” Anna (21)

“Bavyera’da yeni bir yasa yürürlüğe girdi. Artık eyaletteki bütün binaların girişinde haç bulundurulması zorunlu hale geldi. Bunun dinle alakası olmadığını, sadece kültürel bir uygulama olduğunu söylüyorlar. Bu nasıl olabilir ki? Haç tamamen dini bir sembol. Böyle şeyler duyduğum zaman çok sinirleniyorum. Ancak diğer yandan Berlin’de başörtülü öğretmenlerin başörtüsüyle ders vermesi yasaklandı. Özgürlük nerede? Kendileri bütün binalara haç yerleştiriyorlar ama öte yandan kadınların başörtüsüyle okula girmesine izin vermiyorlar.” Thea (20)

Mühtedilerin genel olarak Batının iki yüzlü tutum ve davranışlarından, bu ülkelerde Müslümanlara yapılan muamelelerden ve siyasi uygulamalardan rahatsızlık duydukları görülmüştür. Ancak çoğunluk politikacıların eylem ve davranışlarının toplum tabanına genelleştirilmemesi gerektiğini kanısındadır. Bu nedenle araştırma grubumuzda radikal gruplardakine benzer bir Batı ve ABD karşıtlığına rastlanmamıştır.

2.3.6 Din Değiştirmenin Bir Parçası Olarak Radikalleşme

Julien van den Elzen (2018), Lofland ve Stark tarafından geliştirilen yedi aşamalı din değiştirme sürecini yabancı savaşçılara uyarladığı çalışmasında radikal İslami gruplara katılan bütün yabancı savaşçıların mühtedi olarak kabul edilmesi gerektiği iddiasındadır. Buna göre savaşçı, başka bir dini bırakıp İslam’ı seçmesi ya da eski inancına rücu etmesi fark etmeksizin her halükârda daha önceden sahip olmadığı radikal bir İslam formuna geçiş yapmaktadır. Bu nedenle Elzen, yabancı savaşçılar arasında din değiştirenler (converts) ve din değiştirmeyenleri (non-converts) karşılaştırılmış ve bu karşılaştırma sonucu radikalleşmeyi din değiştirmenin bir alt türü olarak ele almıştır. Yazar radikalleşme ve din değiştirmenin tamamen birbirinden ayrı iki süreç olarak değerlendirilmemesi gerektiği aksine radikalleşmenin din değiştirmenin bir alt türü olduğu kanısındadır. Bu yaklaşım Lofland ve Stark tarafından geliştirilen din değiştirme süreci ve çeşitli radikalleşme araştırmacıları tarafından geliştirilen radikalleşme süreçleri arasındaki benzerliğe dayandırılmıştır. Ancak Lofland ve Stark’ın modelinden hareketle radikalleşmenin din değiştirmenin doğrudan bir sonucu ya da alt türü olarak ele alınması eksik bir yaklaşımdır. Söz konusu model araştırmacıların

yalnızca *millenarian* Hristiyan bir kült üzerine yaptıkları incelemelere dayanmaktadır ve bu modelde Hristiyanlığa geçişler merkeze alınmıştır. Bu model İslam'ı seçen bireylere uygulandığında ise sürecin bütünüyle gerçekleşmediği araştırmalarla tespit edilmiştir. Her ne kadar din değiştirme sürecinde tercih edilen dinin hangisi olduğu fark etmeksizin benzer süreçler yaşansa da din değiştirme sürecinde tercih edilen dinin de süreç ve sürece bağlı ortaya çıkan sonuçlar üzerinde yadsınamaz derecede etkisi vardır. Bu nedenle bu modelden hareketle radikalleşmenin din değiştirmenin bir alt türü olarak ele almak makul gözükmemektedir. Her din değiştirme sürecinin, özellikle tercih edilen din göz önünde bulundurulduğunda radikalleşme içerip içermediği de dikkate alınmalıdır.

Din değiştirme ve radikalleşme ilişkisi incelediğinde, radikalleşmenin özellikle İslam'a geçişler söz konusu olduğunda din değiştirmenin belli ölçüde bir parçası olduğu gözlemlenmiştir. Başka bir deyişle, her din değiştirme ya da dini dönüşüm -İslam özelinde- belli oranda radikalleşme içermektedir. Biz din değiştirmenin hemen ardından ortaya çıkan bu radikalleşme türünü *doğal radikalleşme* olarak ele alıyoruz. Bu radikalleşme süreci İslam'ın öğretisi ve uygulamalarının bir sonucu olarak hemen hemen bütün mühtedilerde dini uygulamaya başladıkları ilk süreçte görülmektedir. Dine dönüş yapan bireyler ya da mühtedilerin geçmiş yaşamları ve İslam'ın ön gördüğü yaşam tarzı arasındaki fark bu radikalleşmenin zeminini oluşturmaktadır. Burada kastedilen radikalleşme her zaman olumsuz bir anlam içermemektedir. Bu bireyleri geçmiş yaşamlarında uzaklaşmak istedikleri davranışlardan bu radikal tutum ve davranışlar alıkoymaktadır. Bu durum mühtedilerin çoğu dinde sabit kalabilmek adına bu radikal davranışlara yöneldiklerini göstermektedir.

Din değiştirdikten sonra mühtedilerin yeni dini benimseme süreçlerini inanç ve uygulamalarda ortaya çıkan değişimler açısından üç safhada ele almamız mümkündür. İlk safha uygulama ve inançta detaycılık ve literal anlayışın hâkim olduğu dönemdir. İkinci dönemde ise literal ve detaycı anlayış yerini şüphe ve sorgulamaya bırakmaktadır. Üçüncü dönem ise kesin inanç ve uygulamaların bütünüyle şekillendiği son dönemdir.

1. Safha: Mühtedilerin başlangıçta İslam'ı uygulama konusunda takıntılı derecede detaycı oldukları bu dönemi Roald (2004), “kraldan çok kralcılık” dönemi olarak tanımlamaktadır. Mühtediler yeni şeyler öğrenen küçük bir çocuk misali kurallara sıkı sıkıya bağlanarak bütün detayları harfi harfine yerine getirmek istemektedirler. Bu durum bazen daha katı bir din yorumu ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Örneğin kadınlarda başlangıçta nikab (yüzün tamamını ya da gözler hariç yüzü ve vücudu bütünüyle örten dış kıyafet) ya da çarşaf gibi vücudu ve yüzü bütünüyle örten kıyafetler giyme, erkeklerde Müslüman kimliğini ön plana çıkarıp gayrimüslimlerle benzeyen yönlerini ortadan kaldırma, uzun sakal bırakma benzeri davranışlar ortaya çıkar. Jeffrey (24) “Müslüman olduktan birkaç yıl sonra oldukça uzun sakal bıraktığını, bazen sarık ve cübbeyle gezdiğini ancak zamanla bu uygulamaları terk ettiğini” anlatmıştır. Sürekli olarak Müslüman kimliğini ön plana çıkarma, Batı ve diğer gayrimüslimleri günahkâr-kafir ilan etme, sürekli tebliğ yapma arzusuna başlangıçta daha çok rastlanmaktadır. Aynı zamanda geçmiş yaşantılara ve orada olan her şeye set çekme, akraba ve arkadaşlarla ilişkiyi kesme, geçmişi karanlık bugünü ise arınma dönemi olarak değerlendirme eğilimi ortaya çıkmaktadır. Gerçek İslam'ın temsilcisi olduklarına yönelik inanç ve doğuştan Müslümanları eleştirme, katı ve salt lafza dayanan din yorumunun bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu süreçte özellikle entelektüel ve bilişsel etkinliklerin sonucu olarak İslam'ı seçen mühtedilerde İslam'ı uygulama noktasında detaycı bir yaklaşım ortaya çıkabilmektedir.

“Başlangıçta çok katıydım. Kadınlarla bütün ilişkimi kesmiştim. Aslında kadınlar da tıpkı erkekler gibi arkadaşlarımdı ama onlarla bütün ilişkimi kesmiştim. Hatta bazılarıyla pek iyi bir şekilde de olmadı. Telefonlarına cevap vermedim. Onlara hiçbir açıklama yapmadan görüşmeyi kestim. Biraz radikaldim. Düşünüyorum da sanırım yine aynısını yapardım. Çünkü başka türlü bu hale gelemezdim.” Omar (24)

“Başlangıçta her şey çok zordu. Çünkü ibadet etmeye başlamıştım. Uyuşturucu ve alkol kullanmayı, diskoya gitmeyi bırakmıştım ama hala arkadaşlarımda bunları yaptığını görüyordum... Arkadaşlarım, etrafımda günah işlemeye devam ettikçe onlara karşı agresifleşmeye başlamıştım. Gittikçe daha da agresifleştim ve insanların bazı şeyleri neden yaptıklarını anlayamadım. Nasıl olur da gerçeği görmezler diye

düşünüyordum. Sürekli, yaptıkları şeylerin doğru olmadığını düşünüyordum... Baskı altındaydım ve bu insanları yargılıyordum. Başlangıçta benim için her şey zordu. Bilirsin bunu görmek kolay değil.” Kadir (33)

“Önceleri uzun sakallarım vardı ancak zamanla fark ettim ki günümüzde bunu yapmamız gerekmiyor. Bunu yaparak toplumdan kendimizi ayırıştırıyoruz ancak peygamber bu şekilde yapmadı... Namaz kılmayı öğrendikten sonra günde beş vakit değil 25 vakit namaz kıliyordum. Kaybettiğim zamanı ve geçmişimi bu şekilde telafi edebileceğimi düşündüm ama bunu yapmam gerekmiyordu.” Nabil (42)

Bu dönemde ortaya çıkan takıntılı davranışlar genel olarak mühtedilerin İslam’a geç kavuşmalarının verdiği istek ve heyecanla geçmişi telafi etme çabası, hayatlarındaki bu yeni anlam sistemine duydukları sıkı bağlılık ve geçmiş alışkanlardan tamamen uzaklaşarak geri dönme ihtimalini tamamen ortadan kaldırma çabasından kaynaklanmaktadır. Bu aşamada ortaya çıkan radikalleşme eğilimleri, bu katı ve detaycı yaklaşım ile mühtediler arasında yaygın olan İslam yorumlarıyla da ilişkilidir. Selefilik ve Hizbu’t Tahrir gibi aşırılıkçı gruplara, Batı’daki yeni Müslümanlar gittikçe daha fazla rağbet etmektedir. (Roald, 2004)

2. Safha: Her yeni öğrenme biçiminde olduğu gibi mühtedilerin de İslam’ı uygulama biçimleri başlangıçta taklide dayanmaktadır. Çevresinde hazır bulduğu bu ilk İslam formunu taklit eden mühtedinin İslam üzerine sınırlı bilgisi nedeniyle dinden ve kültürden gelen davranış ve uygulamaları ayırt edebilmek oldukça zordur. Bu nedenle başlangıçta kültür olan pek çok şey din olarak algılanıp benimsenebilir. Aynı şekilde İslam’daki çeşitli yorumlar hakkında ayırım yapmak da mühtediler için oldukça zordur. Bu nedenle yeni Müslümanlar genellikle çevrelerinde gördükleri ilk İslam formunu benimseme eğilimindedir. Örneğin sonradan Müslüman olan evli çiftlerde, mühtedinin eşinin din yorumu ve uygulama biçimi, arkadaşları aracılığıyla Müslüman olan bir mühtedinin ise başlangıçta arkadaşlarının İslam anlayışını benimsediğini gösteren çeşitli araştırmalar bulunmaktadır. (Larsen, 1995; Roald, 2004) Ancak mühtedilerin İslam hakkındaki bilgileri zamanla arttıkça ve daha farklı müslüman topluluklarla iletişime geçtikçe başlangıçta yorum ve davranışta aşırıya gittiğinin farkına varma ve takıntılı uygulama biçiminden doğan yorgunluk kendini göstermektedir. Bu süreçte bir önceki

dönemde sahip olunan inanç ve davranışlara yönelik şüphe ve sorgulama kendini göstermektedir.

“Bazen tokalaşma ya da içki içilen masada oturma gibi şeylerden fire veriyorum çünkü sorun çıkartmak istemiyorum.” Vanessa (24)

“Müslüman olduktan kısa bir süre sonra İslam hakkında biraz araştırma yaptım. O zamanlar mp3 ve CD’leri olan sadece Selefiler vardı. Bulduğum her şeyi indirdim ve hepsini dinledim ve koyu bir Selefi oldum. Eğer o zaman IŞİD olsaydı onlarla beraber savaşırdım... Sonra Türk bir arkadaşımın abisi benimle iletişime geçti ve onun sayesinde İslam hakkında eğitim aldım ve bu benim üzerimdeki Selefi etkisini ortadan kaldırdı.” Ebuzer (29)

3. safha: Kabullenme ve herkesi kendi haline bırakma döneminin başlangıcıdır. İslam ve Müslümanların davranışları arasındaki farkı ayırt edebilme ve Müslümanları beşer olarak kabul etme eğilimi kendini göstermektedir.

“Geçmişte insanlara baskı yapmaya kalktım. Benim için çok önemli olan şeyleri, mesela Kur’an’daki bilimsel içerikleri vs, onlara göstermeye çalıştım. Ancak daha sonraları anladım ki eğer insanlara baskıyla yaklaşırsan yaptığın şeyin hiçbir anlamı yok.” Kadir (33)

Bütün mühtediler 1. safhayı tam anlamıyla terk edememekte ve ikinci ya da üçüncü safhadaki olgunluk dönemine erişememektedir. Radikalleşmeye en çok ilk aşamada takılıp kalanlarda rastlanmaktadır. Özellikle isyankâr motif aracılığıyla gelenlerde 1. safhada takılıp kalmak daha yaygın gözükmemektedir. İslam’ı bir kaçış ya da tepkisel bir form olarak algılayıp hayatın bütüne şümul eden bir değerler, anlamlar ve inançlar sistemi olarak algılamaması radikalleşme götüren bir sebep olarak karşımıza çıkmaktadır. Araştırmamız ve literatürdeki mevcut çalışmalar göstermektedir ki dini, belirli inanç ve amellerle sınırlandırıp sadece belli başlı içeriklerde takılıp kalanlarda radikalleşme daha sık rastlanan bir fenomen olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda yerli kültür ve geleneğin dengeleyici ve bütünleştirici etkisinden uzak, kalpleri içinde yetiştikleri sosyo-kültürel bağlamdan tatmin olmamış bireylerde -özellikle gençlerde- radikalleşme daha görünür hale gelmektedir. Evlilik ya da romantik ilişkiler

yoluyla Müslüman olanlarda safha yaklaşımı geçerli olmayabilir. İslam dışında başka herhangi bir dine geçiş sırasında yaşanan radikalleşme türleriyle ilgili elimizde yeterli veri bulunmadığından bu iddia yalnızca İslam'a geçişlerle sınırlıdır.

III. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Din değıştirme ve radikalleşme ilişkisini inceleyen bu çalışma nitel araştırma yöntemlerinden mülakat tekniğine dayanmaktadır. Almanya'nın Münster, Köln, Hamburg, Berlin, Osnabrück ve Paderborn şehirlerinde yürütölen araştırma kapsamında 12 erkek ve 10 kadın olmak üzere 22 mühtedi ile mülakat yapılmıştır. Araştırma boyunca Almanya'daki mühtedilerde radikalleşme eğilimi olup olmadığı tespit edilmek istenmiştir. Bu doğrultuda katılımcılara radikalleşmeyle ilgili çeşitli sorular yöneltilerek, din değıştirme öncesinde ya da din değıştirme sürecinde radikalleşmenin meydana gelip gelmediğı, mühtedilerin iddia edildiğı gibi radikalleşmeye karşı savunmasız olup olmadıkları, radikalleşme ve din değıştirme tipleri arasındaki ilişkinin ne olduğı ve mühtedilerin din adına şiddet ile ilgili bakış açısının nasıl olduğı sorgulanmıştır.

Çocukluk yaşantılarının birey üzerinde yaşam boyu etkisini araştırın çalışmalarda din değıştirenlerin çocukluk yaşantıları incelenmiş ve din değıştirme ve çocukluk yaşantıları arasındaki ilişki tespit edilmeye çalışılmıştır. Din değıştirmeyle ilgili ilk yapılan çalışmalarda özellikle ani din değıştirmenin ortaya çıktığı bireylerin, mutsuz ve problemlili çocukluk yaşantıları geçirdikleri ya da baba yoksunluğundan mustarip oldukları ve Tanrı inancının bir telafi mekanizması olarak ortaya çıktığı iddia edilmiştir. Bizim araştırmamızda ise yalnızca üç kişi çocukluk dönemini mutsuz olarak tanımlamıştır. 6 kişi çocukluğunda veya daha sonra ergenliğinde babasının fiziksel yoksunluğundan söz etmiştir. Mühtedilerden biri babasıyla hiç tanışmazken diğeri ikisi ebeveynlerinin ayrılığı nedeniyle babalarından uzak kalmıştır. İki mühtedinin babası çocukluk döneminde vefat etmiştir. Bir mühtedinin babası ise hapiste olması nedeniyle çocuklarından uzakta kalmıştır. 13 mühtedi ise çocukluk dönemlerinden olumlu bir şekilde söz etmiştir. Ortaya çıkan bulgular çerçevesinde mutsuz çocukluk yaşantılarının din değıştirmeye götüren sebepler arasında değeriendirilmesi bizim araştırma grubumuz çerçevesinde geçerli değildir.

Mühtedilerin çocukluk döneminde dinle ilişkileri ve ailede dini öğretilerle karşılaşma düzeyleri düşüktür. 15 mühtedi geçmişte dinle ilişkilerinin oldukça zayıf

olduğunu ya da hiçbir ilişkisinin olmadığından, 5 mühtedi ise ailelerinin dindar olması nedeniyle dinle çok güçlü olmasa da bağılıklarının olduğunu aktarmıştır. Ancak bu araştırmada ilginç olan şudur ki mühtediler dindar ailelerden gelmes ve ailelerinden doğrudan din eğitimi almasalar da okulda ya da kilisede aileleri tarafından din derslerine gönderildikleri görülmektedir. 13 kişi çocukluğunda okul ya da kilisede din eğitimi aldığını 8 kişi ise herhangi bir din eğitimi almadıklarını belirtirken bir kişinin çocukluğunda din eğitimi alıp almadığı bilinmemektedir. Bulgular, mühtedilerin ve ailelerinin dinle ilişkilerinin gelenek çerçevesinde sürdürdükleri göstermektedir. Toplumdaki ana akım ve mühtedilerin çoğunun eski dinleri olan Hristiyanlık, çoğuna göre bir ahlaki öğretiler manzumesi olarak kalmakta ve mühtedilerin yaşantısında ibadet ve ritüele dönük bir karşılık yaratmamaktadır. Bu sonuçlar Batı'daki genel durumu ile uyumlu bir kesiti yansıtmaktadır.

Özellikle Hristiyanlık üzerine yapılan çalışmalarda ve din değiştirme araştırmacılarının geliştirdikleri modellerde bireylerin yaşadıkları kriz ve travmatik olaylarla din değiştirme arasındaki ilişkiye sıklıkla atıf yapılmaktadır. Ancak İslam söz konusu olduğunda geçmiş çalışmalar İslam'ı seçen bireylerde kriz ve travmatik olayların etkisinin önemli derecede etkili olmadığını ortaya koymuştur. Bizim araştırma grubumuzdaki mühtedilerin din değiştirmeden önceki iki yıllık süreçte kriz ya da travma benzeri bir yaşam hadisesi yaşayıp yaşamadıkları incelendiğinde 6 kişi kriz veya travmatik bir olaydan söz ederken 16 kişide kriz ya da travma benzeri sonuçlara rastlanmamıştır. Mühtedilerin yaşadıkları travmalarda ailevi sorunlar, ölüm ve depresyon gibi bireysel unsurlar ön plana çıkmıştır. Hristiyanlığa geçiş öncesi yaşanan süregelen yaşam krizleri ve travmatik olaylar etkili bir faktör olarak gözükse de İslam'ı seçen bireylerde kriz din değiştirme sonucu meydana gelmektedir. Bu durum aile, toplum, sosyal çevre ve Müslümanlar olmak üzere farklı şekillerde tezahür etmektedir.

Araştırma kapsamında incelenen bir diğer durum mühtedilerin din değiştirme öncesi ve sonrası toplumsal değer ve normlarla uyum düzeyleridir. Bu kapsamda mühtedilere kendilerini içinde büyüdükleri topluma ait hissedip hissetmedikleri ve toplumdaki yaygın değer ve normları ne derece benimsedikleri sorulmuştur. 9 mühtedi toplumsal aidiyet bağlarının zayıf olduğunu, 6 mühtedi kendilerini arada kalmış

hissettiklerini ve 7 mühtedi de toplumsal aidiyet duygusuna sahip olduklarını bildirmiştir. Toplumsal aidiyet ilişkisi geliştiremediğini söyleyen 9 kişide sorunun, ülkelerindeki iç ve dış siyasette uygulanan politikalarından ve siyasilerden duyulan rahatsızlıktan kaynaklı *siyasi nedenler*, toplumda mevcut çifte standarda dayalı muamelelerden kaynaklı rahatsızlık, medyanın etkisi ve ana akım toplumun dışında kalan alternatif bir alt kültüre duyulan aidiyetten kaynaklı *sosyal nedenler* ve mühtedilerin isyan ve başkaldırıyı karşılaştıkları tutum ve davranışlardan dolayı gündelik yaşamda bir norm olarak benimsemeleri ve kendilerini toplumun genelinden daha sorgulayıcı ve akıllı görme eğiliminden kaynaklı *bireysel nedenler* olarak özetlenebilir. Birey arzuladığı değer ve normları toplumda bulamadığında toplumla ilgili sahip olduğu anlamı koruyamaması ve bu duygusal yoksunluk hali sonucu aidiyet oluşturabileceği alternatif bir toplum arayışına girmektedir. Ardından mevcut topluluğun hararetli bir eleştirmeni haline gelebilmekte ve köken toplumu tarafından öteki konumundaki karşıt-toplum ya da gruplar birey için en çekici seçenek olmaktadır.

Din değiştirme motifleri bakımından mühtedilerde en sık rastlanan motifin duygusal motif olduğu görülmüştür. 17 kişide duygusal, 3 kişide entelektüel ve 2 kişide de mistik motife rastlanmıştır. Bu araştırmada sonradan uyanış ve cebri motife rastlanmamıştır. Mühtedilere din değiştirme hikayeleri sorulduğunda, entelektüel unsurların ön plana çıkartılmak istendiği de gözlemlenmiştir. Özellikle romantik ilişkiler ve evlilik nedeniyle İslam'ı seçen mühtedilerde bu noktalara atıf oldukça azdır. Mühtedilerin hepsi din değiştirme tecrübelerini hayat çizgilerindeki en önemli olumlu hadise olarak görmektedirler.

Mühtedilerin nasıl bir kimlik algısına sahip oldukları sorgulandığında ise kararsız tutumlar göze çarpmıştır. Mühtedilerden bir kısmının İslam'ı seçmeden önceki süreçte de kimlikleriyle ilgili sorun yaşadıkları, bir kısmının geçmişte sahip olduğu kimlikte herhangi bir değişim yaşanmadığı, bir kısmının ise din değiştirme sonucu geniş grup kimliğiyle ilgili karmaşalar yaşadığı görülmüştür. İslam'ı seçmeden önceki süreçte kimlik sorunları yaşayanların genellikle ülkelerindeki siyasi sorunlar, Müslümanlar ve göçmenlere yönelik davranışlar nedeniyle etnik kimlikleriyle çatışmalı bir ilişkileri olduğu görülmüştür. Mühtedilerden bazıları ise İslam'ı seçmeden önce ya da sonra

kimlikleriyle ilgili sorunlar yaşamadıklarını ve mevcut kimliklerinde herhangi bir değişim meydana gelmediğini aktarmıştır. İslam'ı seçtikten sonra özellikle geniş grup kimliğiyle ilgili sorun yaşadığını bildirenler ise kadın mühtedilerdir. Özellikle başörtüsü takmaya başladıktan sonra geniş grup kimliklerine yönelik saldırılar mühtedilerin bu kimlikleriyle aralarının açılmasına yol açmıştır. Toplumda Müslüman olarak bilinen kadınlara yönelik tutumlar ve ötekileştirme bu kimlikle yaşanan sorunlarının temelini oluşturmaktadır. Geniş grup kimliğiyle ilgili yaşanan bir diğer sorun ise mühtedilerin doğuştan Müslümanlarla karşılaşması sonucu yaşanmaktadır. İslam ve kültür arasında ayırım yapmakta zorlanan doğuştan Müslümanların mühtedilerden beklentileri ya da mühtedilere sundukları din yorumu bu kimlik karmaşasının zeminini oluşturmaktadır. Bartoszewicz (2013) İslam'ı ötekinin dini olarak değil ancak bireyin geçmişte sahip olduğu kimlikleri tamamlayarak kâmil bir varlık haline getiren bir sistem olarak kabul eden mühtedilerde radikalleşme eğiliminin daha az olduğunu söyler. Eski kimlikleri bütünüyle reddetme ve bireyin benlik algısında meydana gelen değişimlerin de radikalleşme eğilimleri üzerindeki etkisine dikkat çekmiştir. Bu bağlamda kendi toplumuyla ve kimlikleriyle uyumlu bir bütünlük içinde olan mühtedilerde radikalleşme eğilimlerine daha az rastlanmaktadır. Ancak farklı kültürel ve etnik bağlamlar farklı sonuçlar ortaya çıkarabilmektedir. Bizim araştırma grubumuzda yer alan mühtedilerde Bartoszewicz'inkine benzer sonuçlara rastlanmamıştır. Toplumsal aidiyet ve kimlik duygusu zayıf olan mühtedilere sıkça rastlansa da bu bireylerden yalnızca birinde radikalleşme eğilimi tespit edilmiştir. Buna göre toplumsal uyum düzeyi düşük, köken kimlikleriyle bütünüyle özdeşleşme gösteremeyen mühtedilerin hiçbirinde şiddete varan radikalleşmenin gerçekleşmemiştir. Bu mühtediler geçmişte sahip oldukları kimlikleri kaybettiği takdirde ya bunlara karşı duyarsız bir tutum takınmış ya da yeni sosyal kimlikler edinerek telafi yollarına gitmiştir. Almanya'da yerli bir İslam yaratma isteği mühtedilerin sahip oldukları kimliklerle ve toplumlarıyla bir uzlaşma çabası olarak görülebilir.

Mühtedilerle doğuştan Müslümanlar arasında yaşanan en temel sorun dil ve kültürel farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Bu çalışmada Alman mühtedilerin Müslüman gruplarla uyumu, iki topluluk arasındaki ilişkinin niteliği ve mühtedilerin kültürel meselelere göre konumunu belirlenmek istendi ve mühtedilerin Müslüman

gruplara aidiyet konusunda yaşadıkları problemlerin boyutları gözlemlendi. Bu bağlamda elde edilen sonuçlara göre Alman Mühtedilerin kendilerini diğer Müslümanlardan ayırıştırma yoluna gittikleri görülmüştür. Bu ayrışma kültürel ve grup aidiyeti olarak iki boyutta olduğu tespit edilmiştir. Kültürel ayrışma, mühtedilerin göçmen ve doğuştan Müslümanların köken kimliklerinden kaynaklanan yanlış uygulamalar nedeniyle gerçekleşmektedir. Alman mühtediler İslam'ı yalnızca bir din olarak kabul etmeleri gerektiğine inanarak ülkelerindeki göçmen Müslümanların kültürel mirasını yüklenmek istememektedir. Kültürel anlaşmazlıklardan dolayı kendilerini ayırıştıran mühtediler, Almanya'da yerli bir İslam'ın gerekliliğine vurgu yapmakta ve aynı zamanda İslam ile Alman kültürünü bağdaştırma yoluna giderek çelişkili bir söylem yaratmaktadır. Almanya'da "Almanca konuşan bir İslam'a yönelik vurgu artmakta ve Almanya'da yerli bir İslam yaratma idealine sarılmaktadırlar.

Medya ve internet, gündelik yaşamlarımızda işgal ettiği yer nedeniyle insanların zihninde olaylar hakkında kolaylıkla imajlar oluşmasını sağlamaktadır. Bu imajlar bireyin hayatında karşılaştığı pek çok meseleyi yorumlamada başvurduğu ilk kaynakları oluşturmaktadır. Özellikle İslam gibi medyada sürekli olarak olumsuz ve saldırgan yaklaşımlara maruz bırakılan din ve inançlar toplum zihninde oluşan olumsuz imajları beslemektedir. Sonradan Müslüman olan Batılı mühtedilerin de bir kısmı geçmişte toplumun geri kalanıyla benzer, olumsuz bir İslam imajına sahip olduklarını aktarmıştır. Bu içeriklerden pek çok gayrimüslim etkilenmekte ve genelleyici etiketleri Müslümanlara yöneltmektedir. Bu bağlamda araştırmamız sırasında medyanın yeni Müslümanların İslam imajının şekillenmesindeki anlayabilmek adına mühtedilerin geçmişteki İslam ve medya imajları sorgulandı ve mühtedilerin medyadaki İslam imajından etkilenme düzeylerinin farklılaştığı görüldü. Mühtedilerin din değiştirme öncesi medyada yansıtılan İslam hakkındaki tutumları, mevcut olumsuz imajı benimseyenler, medyadaki imajdan etkilenmeyenler ve medyaya karşı daima şüpheli olup bu olumsuz imaj nedeniyle İslam'a ilgi duyanlar olarak üç kısımda ele alındı. 4 kişi geçmişte sahip oldukları olumsuz İslam algısında Müslümanlarla iletişim sonucu kurtulduğunu ve İslam'ın gerçekte medyada yansıtıldığı gibi olmadığını fark ettiğini söylemiştir. 15 kişi olumsuz medya içeriklerinden etkilenmediklerini, medyaya genel olarak şüpheliyle yaklaştıklarını, medyanın pek çok olayda olduğu gibi İslam ile ilgili

meselelerde de abartılı bir dil kullandığı, Müslümanların medyada yansıtıldığı gibi toptancı bir tavırla ele alınamayacağı kanısındadır. 3 mühtedi ise medyadaki olumsuz İslam imajının bir sonucu olarak İslam’a yaklaştığı görülmüştür. Bu mühtedilerden birinin davranışını medyaya karşı tepkisellik olarak karşımıza çıkarken diğer iki mühtedinin çevrelerinde gördükleri İslam ve Müslümanların davranışlarıyla medyanın yansıttıkları karşısında gerçeklik-imaj çatışması yaşadıkları ve bu nedenle İslam’ı araştırmaya başlamışlardır. Bu sonuçlara göre Müslümanlarla ihtida öncesi ilişkileri olan mühtediler medya imajına karşı daha eleştirel ve sorgulayıcı bir anlayışı benimserken geçmişte İslam ve Müslümanlarla hiçbir teması olmayan mühtedilerle medya imajını benimseme eğilimine daha sık rastlanmıştır.

Din değiştirme ve radikalleşme ilişkisini konu alan bu çalışmada din değiştirme ve radikalleşme arasında mevcut belirgin bir ilişkiden söz edilebilir mi? Din değiştirme radikalleşme için tek başına kaynaklık teşkil eder mi? sorularına cevap aranmış ve sonradan Müslümanlarda radikalleşme eğilimleri tespit edilmek istenmiştir. Radikalleşme eğilimi olarak İslam adına savaşma isteği, tekfire dayalı düşünme tarzı, cihat istemi, İslam Devleti kurma hayali, ABD karşıtlığı ve şiddet eylemleriyle ilişkili dini gruplara katılma mevcut literatür aracılığıyla radikal gruplarda en sık rastlanan söylemler olarak belirlenmiştir. Ancak bu ölçütler doğrudan radikalleşmeyle ilişkilendirilmemektedir. Bu noktada radikal grupların Kur’an ve sünnetten aldıkları bu içerikleri yorumlama şekilleri merkeze alınmıştır. Başka bir deyişle, radikalleşme eğilimlerinden biri olarak incelenen cihat ya da İslam devleti istemi doğrudan radikalleşmeye götürmemekte ancak pek çok radikal grup söz konusu meseleleri uç sınırlarda yorumlayarak eylemlerine gerekçe göstermektedir. Bu nedenle mühtedilerin verdikleri cevaplarda radikal grupların bu içerikleri yorumlama şekillerine benzerlik aranmıştır. Katılımcıların sorulara verdikleri cevaplar farklılaşmıştır. İslam adına savaşmak ve sahada savaşan gruplar hakkında mühtedilere yönelttiğimiz soru sonucu bir mühtedi hariç hiçbir mühtedi bu grupları desteklemediğini belirtmiştir. Bu gruplara mühtediler tarafından rağbet edilmemesinin temel nedenleri olarak grupların eylem biçimlerini sorgulamama ve bu eylemlerden rahatsızlık duyma, mevcut grupların Müslümanlara en fazla zarar veren topluluk olduğu düşüncesi ve meselelerinin dini kaygılar ve isteklerden ziyade siyasetle ilişkili olması, savaş ve çatışmanın İslam’ın

görüntüsüne zedelemesi ve modern zamanlarda etkili bir yöntem olarak görmeme temel nedenler olarak karşımıza çıkmaktadır. 4 mühtedi her ne kadar bu grupları desteklemese de empatiyle yaklaşmakta ve bu gruplara katılım isteğini ülkelerine zarar verenlere karşı bir intikam arayışı ya da bu tahribatın doğal bir sonucu olarak görmektedir. Bir mühtedi ise IŞİD'in eylem ve söylemlerini desteklediği görülmüştür. Ancak kısa bir süre önce tepkisel saiklerle İslam'a gelen bu mühtedinin İslam hakkında sınırlı bir bilgiye sahip olduğu gözlemlenmiştir.

Mühtedilerin dışlayıcı ve tekfire dayanan bir İslam anlayışına sahip olup olmadıkları incelendiğinde ise tekfirci düşünceye rastlanmamıştır. Bu noktada ortaya çıkan genel eğilim İslam dairesi içerisinde farklı yorum ve uygulamaları tasdik ve kabul şeklindedir. Mühtediler aşırılıkçı gruplarda rastlanan tekfire dayalı söylemden etkilenmemiş aksine buna yönelik eleştirel bir tutum takınmıştır. Her ne kadar farklı yorumları onay noktasında kabule dayalı bir düşünceye rastlansa da iki mühtedi yorum farklılıklarına karşı her iki uçta da yer alan aşırılıkları gerekçe göstererek temkinli bir yaklaşım benimsemiştir. 2 mühtedi ise farklı yorumların kabul edilmesi noktasında daha katı bir yaklaşıma sahip olup biri doğru yorumu belirli bir grupla sınırlandırırken diğeri ise İslam hakkında Kur'an ve hadislerden gelen tek doğru yorum olabileceği iddiasındadır.

İslam Devleti ile ilgili meseleler sorgulandığında ise 10 kişi İslam Devletine ihtiyaç olmadığı, 8 kişi ise ihtiyaç olduğu yönünde cevap verirken 4 kişi konu hakkındaki sınırlı bilgisi nedeniyle cevap vermek istememiştir. İslam devletine ihtiyaç olmadığı yönünde görüş bildiren 10 mühtedi, böyle bir devletin uygulanabilirlik açısından mümkün olmadığı, daha büyük sorunlara yol açacağı, farklılıklara imkân tanımayacağını gerekçe göstermiştir. İslam Devleti'ne ihtiyaç olduğunu söyleyen sekiz kişinin ise ihtiyaç duyma nedenleri farklılaşmaktadır. 3 kişi böyle bir devletine ütöpik bir anlam yükledikleri görülmüştür. Bu düşüncenin savunuculuğunu yapan mühtediler, ülkelerinde İslam'ı yaşamalarını zorlaştıran sorunların bu şekilde ortadan kalkacağına yönelik inanç beslemektedir. Diğer 3 kişi İslam Devleti'ne teoride ihtiyaç olduğunu kabul ederken pratikte ihtiyaç olmadığını düşünmektedir. Buna göre pek çok ülke Müslümanlara kendi dinlerini yaşayabilecekleri özgürlüğü tanımaktadır. 2 kişi ise

şeriatın bir gerekliliği olarak İslam Devletine sahip olma ve bu devlette yaşama arzusundadır. Bu mühtediler her Müslümanın ölmeden önce böyle bir devlette yaşama hayaline sahip olması gerekmektedir. Ancak bu mühtedilerde fiili bir çabaya rastlanmamıştır.

Mühtediler cihat konusunda da farklı fikirlere sahiptirler. 17 mühtedi cihadı bireyi iyi ve doğruya ulaştıran içsel bir yol, Müslümanların kendilerini geliştirmesi ve iyileştirmesi, kendini kötü düşünce ve davranışlardan uzaklaştırma, İslam'ı en iyi şekilde öğrenme ve uygulama şeklinde algılamakta ve uygulamaktadır. Bu mühtediler aynı zamanda silahla yapılan cihadın günümüz şartlarına uygunluğunu tartışmakta ve güzel ahlak, örnek davranış ve ilimle yapılan cihadın günümüzde daha fazla gerekli olduğunu vurgulamaktadır. 4 mühtedi cihadın yalnızca savunma amaçlı yapılması gerektiğini söylemiştir. 1 mühtedi ise yeterli düzeyde bilgi sahibi olmadığı için görüş bildirmemeyi tercih etmiştir.

İslam referanslı radikal grupların söylemlerinde sıklıkla Batı ve Amerika karşıtı içeriklere rastlanmaktadır. Mühtedilerde bu karşıt söylemin izleri aranmış ve genel olarak mühtedilerin Avrupa ve Amerika'nın Müslümanlara yönelik politikalarından rahatsızlık duyulduğu görülse de ateşli bir karşıtlık durumuna rastlanmamıştır.

Geçmişte çalışmalar ve mevcut araştırma kapsamında ele alınan din değiştirme ve radikalleşme ilişkisine göre radikalleşme, İslam'a geçişler göz önünde bulundurulduğunda din değiştirme sürecinde belirli düzeylerde gerçekleşmektedir. Başka bir ifadeyle, İslam özelinde her din değiştirme farklı şekillerde radikal tutum ve davranışlar içermektedir. Din değiştirmenin ardından, din değiştirmeye ilişkili olarak ortaya çıkan radikalleşme bu çalışmada *doğal radikalleşme* olarak ele alınmıştır. Bu radikalleşmenin merkezinde mühtedilerin geçmiş yaşamları ve İslam'ın öngördüğü yaşam tarzı arasında farklılıklar yer almaktadır. Ancak bu radikalleşme çoğunlukla şiddete götürmeyen ve her zaman olumsuz sonuçlar doğuracak şekilde tezahür etmemektedir. Buna göre mühtedilerde din değiştirmenin hemen ardında ortaya çıkan bu radikalleşme sürecinde yaygın olarak rastlanan davranışlar mühtedilerin İslam'ı tam ve eksiksiz olarak uygulayabilme arzusuna dayanmaktadır. İhtidayı takip eden süreçte

mühtedilerin İslam'ı içselleştirme düzeylerini inanç ve uygulamalarda rastlanan değişimler açısından üç safhada ele aldık. İlk safha uygulama ve inançta detaycılık ve literal anlayışın hâkim olduğu dönemdir. Mühtedilerin çoğu bu dönemde İslam'ı uygulama konusunda daha titiz ve agresif olduklarını aktarmıştır. Mühtediler başlangıçta çevrelerinde gördükleri Müslümanları taklit yoluyla onların zaman zaman kültürel zaman zaman da dine dayanan din yorumlarını kolaylıkla benimsemektedirler. Bu süreçte mühtedi daha katı yorumları benimseyen gruplarla karşılaştığında İslam hakkındaki zayıf bilgisi nedeniyle bu katı din yorumunu gerçek İslam olarak kolaylıkla benimseyebilmektedir. İslam'a sonradan kavuşmanın verdiği istek ve heyecanla geçmişi telafi etme çabası, hayatlarındaki bu yeni anlam sistemine duydukları sıkı bağlılık, geçmiş alışkanlardan tamamen uzaklaşarak geri dönme ihtimalini tamamen ortadan kaldırma çabası ve mühtediler arasında yaygın olan İslam yorumları bu dönemde ortaya çıkan takıntılı davranışların ana sebepleridir. İkinci dönemde ise literal ve detaycı anlayış yerini şüphe ve sorgulamaya bırakmaktadır. İlk aşamada yaygın olarak ortaya çıkan takıntılı uygulama tarzı mühtedilerin İslam hakkındaki bilgi düzeylerindeki artış ve farklı Müslümanlarla kurulan ilişkilere paralel olarak aşırılıkçı inanç ve uygulamaların farkına varma ve bu davranışları sorgulama dönemi başlamaktadır. Bir önceki süreçte bahsedilen mühtedilerin hepsi zamanla bu davranışlardan vazgeçtiklerini aktarmıştır. Şüphe ve sorgulama sonucu ortadan kalkan katı din yorumu zamanla son safhada ortaya çıkacak kesin inanç ve uygulamaların şekillenmesinde yardımcı olmaktadır. Bu dönem kabaca olanı olduğu hal üzere bırakma dönemidir. Aşırı kuralcı ve detaycı din anlayışından doğan yorgunluk mühtedileri geçmiştekine kıyasla daha hoşgörülü ve ılımlı bir anlayışa sevk etmektedir.

Bu araştırmanın izleğinde mühtedilerde radikal gruplarda rastlanana benzer din yorumuna oldukça az oranda ve belirli süreçlerle sınırlı olarak rastlanmıştır. Mühtedilerin ortaya çıkan radikalleşme eğilimleri şiddetle sonuçlanmamış ve bir mühtedi hariç zamanla radikalleşmeye götüren yorum ve davranışlardan mühtedilerin uzaklaştıkları gözlenmiştir. Şiddete götüren radikalleşmeyle ilgili sorgulanan içeriklerin hiçbirine araştırma grubumuzdaki mühtedilerde rastlanmamıştır. Araştırmamız çerçevesinde yorumlanan bulgular mühtedilerin radikal gruplara katılma ve bu grupları

destekleme oranları medyada temsil edildiği oranın aksini göstermektedir. Bu nedenle bu çalışmada yer alan mühtedilerin radikal olarak isimlendirilemeyeceği söylenebilir.

Din değiştirme ve radikalleşme ilişkisini inceleyecek gelecek çalışmalarda;

- Radikalleşme çalışmalarında amaç pasif radikalleşmeden aktif radikalleşmeye nasıl geçildiğinin tespit edilmesi ve bu radikalleşme biçiminin engellenebilmesi için neler yapılması gerektiğinin belirlenmesi olmalıdır. Bu süreç içerisinde dinin rolü ve radikalleşmenin din değiştirmeden önceki süreçlerdeki izleri takip edilebilir. Özellikle İslam’la ilgili çalışmalarda dini motivasyonlu radikallerle politik motivasyonlu radikaller araştırmaya dahil edilerek motivasyon kaynakları ve süreç açısından karşılaştırmalar yapılabilir.

- Her çağda kendisine taşıyıcı yeni inanç ve ideolojiler bulan aşırılıkçı davranış ve hareketlerin doğrudan bir dinle ilişkilendirmek yerine sorunu tespit adına bu radikal hareketlerin söylemlerinin günümüzle bağlantısı ve bu bağlantıyı inceleyen özellikle psikolojik ve sosyolojik çalışmalara öncelik verilmesi faydalı olacaktır.

- De-radikalizasyon ya da karşıt-radikalleşme programlarının içeriklerine yeni Müslümanlara yönelik programlar eklenerek mühtedilerin Müslüman toplumlarla tam entegrasyonu sağlanarak radikal gruplardan uzaklaşmaları sağlanabilir.

- Mühtedilere yönelik manevi danışmanlık ve rehberlik hizmeti geliştirilerek cami ya da dernekler bünyesinde mühtedilere verilecek bu hizmet uyum sürecinin kolaylaşmasını sağlayarak gelecekte ortaya çıkması muhtemel sorunların önüne geçebilir.

IV. KAYNAKÇA

Counter Extremism Project. (2017). *Extremist Converts*.

Oxford Dictionaries. (2018). <https://www.oxforddictionaries.com/> adresinden alınmıştır

al-Qwidi, M. (2002). Understanding the Stages of Conversion to Islam The Voice of British Converts. *Doctor of Philosophy*. Leeds: The University of Leeds, School of Theology and Religious Studies.

Argyle, M., & Beit-Hallahmi, B. (1975). *The Social Psychology of Religion*. Boston: Routledge & Kegan Paul.

Austin, R. L. (1977). Empirical Adequacy of Lofland's Conversion Model. *Review of Religious Research*, Vol.18(3), 282-287.

Ayten, A. (2006). *Psikoloji ve Din: Psikologların Din ve Tanrı Görüşleri*. İstanbul: İz Yayıncılık.

Bahadır, A. (2002). *İnsanın Anlam Arayışı ve Din*. İstanbul: İnsan Yayınları.

Bakker, E. (2006). *Jihadi Terrorist in Europe, their characteristics and the circumstances in which they joined the jihad: An exploratory study*. The Hague: Clingendael Institute.

Barbour, J. D. (1994). *Versions of Deconversion: Autobiography and the Loss of Faith*. Charlottesville: University Press of Virginia.

Bartoszewicz, M. G. (2013). Controversies of Conversion: The Potential Terrorist Threat of European Converts to Islam. University of St. Andrews.

Berberoğlu, E. O. (2015). Çocuklar, Ergenler, Medya Bağımlılığı ve Sınıfdışı Eğitim. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12-2(24), 45-57.

- Bertho, A. (2015, Mayıs 11). Alain Bertho : Une islamisation de la révolte radicale. (C. Tricot, Röportaj Yapan, & H. Bayrı, Çevirmen)
- Bertho, A. (2016, Şubat 17). *Alain Bertho: Umutsuz öfkeden şehitliğe, radikalizmin İslamileşmesi*. Medyascope.tv: <https://medyascope.tv/2016/03/27/alain-bertho-umutsuz-ofkeden-sehitlige-radikalizmin-islamilesmesi/> adresinden alınmıştır
- Bokhari, L. (2009). Pathways to Jihad: Radicalisation and the case of Pakistan A Way Forward? T. M. Pick, A. Speckhard, & B. Jacuch içinde, *Home-Grown Terrorism: Understanding and Addressing the Root Causes of Terrorism Among Groups with an Immigrant Heritage in Europe*. IOS Press.
- Borum, R. (2003, July). Understanding the Terrorist Mind-Set. *FBI Law Enforcement Bulletin*, s. 7-10.
- Bowen, P. D. (2009). Conversion to Islam in Colorado. MA. Denver/Colorado: University of Denver.
- Chajut, E., & diğ. (2014). In Pain Thou Shalt Bring Forth Children: The Peak-and-End Rule in Recall of Labor Pain. *Psychological Science*, 2266-2271.
- Comstock, D. G., Chaffee, S., Katzman, N., & McCombs, M. (1978). *Television and Human Behavior*. Colombia University Press.
- Cooperman, A., Hackett, C., & Schiller, A. (2017). *Europe's Growing Muslim Population*. Pew Research Center.
- Cotter, A. (2011). Jefferis Jennifer. Armed for Life: The Army of God and Anti-Abortion Terror in the United States. *Perspectives on Terrorism*, 5/6(5), 184-185.
- Çayır, C. (2008). Yayınlanmamış Doktora Tezi. *Türkiye'de Din Değiştirip Hristiyanlığa Geçişin Psiko-Sosyal Etkenleri*. Bursa.

- Della Porta, D., & LaFree, G. (2012). Processes of Radicalization and Processes of Radicalization and. *International Journal of Conflict and Violence*, Vol. 6(1), 4-10.
- Doğan, B. (2018). Ergenlerde Tanrıya Bağlanma ve Riskli Davranışlar Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul.
- Düzgüner, S. (2013). Maneviyat Algısı ve Diğerkamlıkla İlişkisi: Kan Bağışısı Örneğinde Türkiye ve Amerika Karşılaştırmalı Nitel Bir Araştırma. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*.
- el-Said, H., & Barrett, R. (2017). Enhancing the Understanding of the Foreign Terrorist Fighters Phenomenon in Syria. United Nations Office of Counter-Terrorism .
- Elzen, J. v. (2018). Radicalisation: A Subtype of Religious Conversion? *Perspective on Terrorism*, 69-81.
- Emmanuel, K. (2012). European Converts to Islam: Mechanism of Radicalization. *Politic, Religion and Ideology*, 1(13), 99-113.
- Ferguson, N., & Binks, E. (2015). Understanding Radicalization and Engagement in Terrorism through Religious Conversion Motifs. *Journal of Strategic Security*, 16-26.
- Ferracuti, F., & Bruno, F. (1981). Psychiatric Aspects of Terrorism. I. G. Editör içinde, *The Mad, The Bad and The Different* (s. 199-213). Lexington Mass: Lexington Books.
- Flower, S. (2013). Muslim Converts and Terrorism. *Counter Terrorist Trend and Analysis*, 11(5), 6-10.
- Frankl, V. E. (2014). *İnsanın Anlam Arayışı*. Okuyan Us Yayınları.
- Geçtan, E. (2004). *Kimbilir*. İstanbul: Metis Yayınları.

- Giles, D. (2003). *Media Psychology*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates .
- Göka, E. (2013). *Hayatın Anlamı Var Mı?* Timaş Yayınları.
- Granqvist, P., & Kirkpatrick, L. A. (2004). Religious Conversion and Perceived Childhood Attachment A Meta-Analysis. *The International Journal For The Psychology of Religion*, 4(14), 223-250.
- Harari, Y. N. (2016). *Homo Deus Yarının Kısa Bir Tarihi*. (P. N. Taneli, Çev.) İstanbul: Kolektif Kitap.
- Hart, J. T., Limke, A., & Budd, P. R. (2010). Attachment and Faith Development. *Journal for Psychology and Theology*, 2(38), 122-128.
- Hedges, P. (2017). Radicalisation: Examining a Concept, its Use and Abuse. *Counter Terrorist Trends and Analyses*, 10(9), 12-18.
- Heirich, M. (1973). *Change of Hearth: A Test of Some Widely Held Theories About Religious Conversion*. University of Michigan . The Center for Research on Social Organization .
- Hollander, P. (2018). Explaining the Counterculture. *Academic Questions*, Vol. 31(1), 23–32.
- Horgan, J., & Braddock, K. (2011). *Terrorism Studies: A Reader*. London- New York: Routledge .
- James, W. (2017). *Dinsel Deneyimin Çeşitleri*. (İ. H. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Jessor, R. (1992). Risk behaviors in adolescence: A psychological framework for understanding and action. *Development Review*(12), 374-390.
- Jindra, I. W. (2014). *A New Model of Religious Conversion Beyond Network Theory and Social Constructivism*. Leiden-Boston: Brill.

- Kağıtçıbaşı, Ç. (2013). *Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar Sosyal Psikolojiye Giriş*. İstanbul: Evrim Yayınevi.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2014, Aralık). Kültürleşme ve Aile İlişkileri. *Türk Psikoloji Yazıları*, 17(34), s. 120-127.
- Kiesling, C. (2011). An Attachment Theory Approach to Narrating the Faith Journey of Children of Parental Divorce. *International Journal of Children's Spirituality*, 4(16), 301–313.
- Klausen, J., Libretti, R., Hung, B. W., & Jayasumana, A. P. (2018). Radicalization Trajectories: An Evidence-Based Computational Approach to Dynamic Risk Assessment of “Homegrown” Jihadists. *Studies in Conflict and Terrorism*, 1-29.
- Kling, D. W. (2014). Conversion to Christianity. L. R. Rambo, & C. A. Farhadian içinde, *The Oxford Handbook of Religious Conversion* (s. 598-632). New York: Oxford University Press.
- Koehler, D. (2014). The Radical Online: Individual Radicalization Processes and the Role of the Internet. *Journal for Deradicalization*, 116-135.
- Köse, A. (1994). *Conversion to Islam: A Study of Native British Converts*. London.
- Köse, A. (2012). *Neden İslam'ı Seçiyorlar*. İz Yayıncılık.
- Köse, A., & Ayten, A. (2012). *Din Psikolojisi*. Timaş Yayınları.
- Kruglanski, A. W., & Webber, D. (2014). The Psychology of Radicalization. *Zeitschrift für Internationale Strafrechtsdogmatik*, s. 379-388.
- Kruglanski, A. W., Gelfand, M. J., Bélanger, J. J., Sheveland, A., Hetiarachchi, M., & Gunaratna, R. (2014). The Psychology of Radicalization and Deradicalization: How Significance Quest Impacts Violent Extremism. *Advances in Political Psychology*(35), 69-94.

- Laqueur, W. (2000). *The New Terrorism: Fanaticism and The Arms of Mass Destruction*. Oxford: Oxford University Press.
- Larsen, L. (1995). Velkommen til en stor Familie: Islam og Konversjon i norks kontekst. University of Oslo.
- Laub, J. H., & Sampson, R. J. (2001). Understanding Desistance from Crime. *Justice and Crime*(28), 1-69.
- Lipka, M. (2017). *Europe's Muslim population will continue to grow – but how much depends on migration*. Pew Research Center.
- Lofland, J., & Skonovd, N. (1981). Conversion Motifs. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 4(20), 373-385.
- Lofland, J., & Stark, R. (1965). Becoming a World-Saver: A Theory of Conversion to a Deviant Perspective. *American Sociological Review*, Vol. 30(6), 862-875.
- Malewska-Peyre, H. (1980). Conflictual cultural identity of second generation immigrants. *Workshop on Cultural Identity and Structural Marginalization of Migrant Workers*. European Science Foundation.
- Mandel, D. R. (2009). Radicalization: What Does It Mean? T. M. Pick, A. Speckhard, & B. Jacuch içinde, *Home-Grown Terrorism: Understanding and Addressing the Root Causes of Radicalisation* (s. 101-114). Amsterdam/ Netherlands: IOS Press.
- Maskaliūnaitė, A. (2015). Exploring The Theories of Radicalization. *Interdisciplinary Political and Cultural Journal*(17(1)), 9-26.
- McCauley, C. (2012). Testing Theories of Radicalization in Polls of U.S. Muslims. *Analyses of Social Issues and Public Policy*, 1(12), s. 296-311.
- McCauley, C., & Moskalenko, S. (2008). Mechanisms of Political Radicalization: Pathways Towards Terrorism. *Terrorism and Political Violence*, 20(3), 415-433.

- Meleagrou-Hitchens, A., & Kaderbhai, N. (2017). *Research Perspectives on Online Radicalisation: A Literature Review, 2016-2016*. International Centre for the Study of Radicalisation (ICSR),.
- Midlarsky, M. (2011). *Origins of political extremism Mass violence in the twentieth century and beyond*. Cambridge University Press.
- Moghaddam, F. M. (2005, February-March). The Staircase to Terrorism. *American Psychologist*, 2(60), s. 161–169.
- National Institute of Mental Health (DHHS). (1982). *Television and Behavior: The Years of Scientific Progress and Implications for the Eighties*. Rockville: DHHS Publication.
- Nelson, J. M. (2009). *Psychology, Religion, and Spirituality*. New York: Springer.
- Neuman, W. L. (2013). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar 2*. Ankara: Yayınodası.
- Neumann, P. (2008, 17-18 January). *Perspectives on Radicalisation and Political Violence: Papers from the First International Conference on Radicalisation and Political Violence*, 3-7. Londra: International Center for the Study of Radicalisation and Political Violence.
- Neumann, P. (2011). *Preventing Violent Radicalization in America*. Washington, DC: Bipartisan Policy Center.
- Neumueller, C. (2012). 21. Century New Muslim Generation: Converts in Britain and Germany. *Doctor of Philosophy in Arab and Islamic Studies*. Exeter, England: University of Exeter.
- Nieuwkerk, K. V. (2014). "Conversion" to Islam and The Construction of a Pious Self. L. R. Farhadian içinde, *The Oxford Handbook of Religious Conversion* (s. 667-687). New York: Oxford University Press.

- Özel, A. (1993). Cihad. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 7, s. 531-534). içinde Türkiye Diyanet Vakfı.
- Özyiğit, E. (2016). *Radikal İslam'ın Söylemi*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Özyürek, E. (2015). *Müslüman Olmak Alman Kalmak Yeni Avrupa'da Millet, Din ve Din Değiştirme*. İstanbul: İletişim Yay. .
- Paloutzian, R. F. (2014). Din Değiştirme ve Manevi Dönüşüm: Bir Sistem ve Anlam Analizi. C. L. Park, R. F. Paloutzian, İ. Çapcıoğlu, & A. Ayten (Dü) içinde, *Din ve Maneviyat Psikolojisi Yeni Yaklaşımlar ve Uygulama Alanları* (C. Çayır, Çev.). Phoenix Yayınevi.
- Paloutzian, R. F. (2017). Psychology of religion in global perspective: Logic, approach, concepts. *The International Journal for the Psychology of Religion*, 1-13.
- Pape, R. A. (2005). *Dying to Win: The Strategic Logic of Suicide Terrorism*. New York: Random House.
- Pargament, K. I. (2001). *The Psychology of Religion Coping: Theory, Research, Practice*. New York: The Guilford Press.
- Park, C., & Folkman, S. (1997). Meaning in the Context of Stress and Coping. *Review of General Psychology*, 2(1), 115-144.
- Phillips, D. P. (1983). The Impact of Mass Media Violence on U.S. Homicides. *American Sociological Review*, 48(4), 560-568.
- Post, J. (1990). Terrorist Psycho-logic: Terrorist Behavior AS a Product of Psychological Forces. W. Reich içinde, *Origins of Terrorism: Psychologies, Ideologies, States of Mind* (s. 25-40). Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- Post, J. (1990). Terrorist Psycho-Logic: Terrorist Behaviour As a Product of Psychological Forces. E. W. Reich içinde, *Origins of terrorism: Psychologies*,

- Ideologies, Theologies, States of Mind* (s. 25–40). Cambridge: MA: Woodrow Wilson Center.
- Poston, L. A. (1992). *Islamic Dawah in the West Muslim Missionary Activity and the Dynamics of Conversion to Islam*. New York Oxford: Oxford University Press.
- Powell, K. A. (2011). Framing Islam: An Analysis of U.S. Media Coverage of Terrorism Since 9/11. *Communication Studies*, 1(62), 90-112.
- Precht, T. (2007). *Home Grown Terrorism and Islamist Radicalization in Europe: From Conversion to Radicalization*. Denmark: Research Report by Danish Ministry of Justice.
- Rambo, L. R. (1993). *Understanding Religious Conversion*. New Haven: Yale University.
- Rambo, L. R. (1999). Theories of Conversion: Understanding and Interpreting Religious Change. *Social Compass*, 3(46), 259-271.
- Reynolds, T. W. (2000). An Analysis Of The Vulnerability to Terrorist Radicalization in Great Britain. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Department of Political Science in the College of Sciences in the University of Central Florida*. Florida.
- Richardson, J. T. (1985). The Active vs. Passive Convert: Paradigm Conflict in Conversion/Recruitment Research. *Journal for the Scientific Study of Religion*, Vol. 24(2), 163-179.
- Roald, A. S. (2004). *New Muslims in the European Context*. Leiden-Boston: Brill.
- Rolling, J., & Corduan, G. (2018, Eylül). La radicalisation, un nouveau symptôme adolescent ? *Neuropsychiatrie de l'Enfance et de l'Adolescence*, 5(Volume 66), 277-285.
- Roy, O. (2015). *Islamization of Radicalism*. (M. M. Team, Dü., & M. Allagui, Çev.) Rosa Luxemburg Shiftung North Africa Office.

- Sageman, M. (2004). *Understanding Terror Networks*. Philadelphia, Pennsylvania: University of Pennsylvania Press.
- Schmid, A. P. (2013). *Radicalisation, De-Radicalisation, Counter-Radicalisation: A Conceptual Discussion and Literature*. The Hague (The Hague, Netherlands: International Centre, ICTT The Hague Research Paper.
- Schuurman, B., Grol, P., & Flower, S. (2016). *Converts and Islamist Terrorism: An Introduction*. International Center for Counter-Terrorism - The Hague.
- Selbie, W. B. (1924). *The Psychology of Religion*. Oxford: The Clarendon Press.
- Silke, A. (2008). Holy Warriors: Exploring the Psychological Processes of Jihadi Radicalization. *European Journal of Criminology* 2008; 5; 99, 5(1), 99-123.
- Singer, M. (1980). The Use of Folklore in Religious Conversion The Chassidic Case. *Review of Religious Research*, 2(22), 170-185.
- Skonovd, J. L. (Dec., 1981). Conversion Motifs. *Journal for the Scientific Study of Religion*, Vol. 20(4), 373-385.
- Starbuck, E. D. (1901). *The Psychology of Religion*. London: The Walter Scott.
- Steinberg, L. (2007). *Ergenlik*. (F. Çok, Dü.) Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Strasbuger, V. C., & Wilson, B. J. (2002). *Children, Adolescents and the Media*. London: Sage Publication.
- Streib, H. (2014). Deconversion. L. R. Farhadian içinde, *The Oxford Handbook of Religious Conversion* (s. 271-297). New York: Oxford University Press.
- Streib, H. (2014). Deconversion. L. R. Rambo, & C. E. Farhadian içinde, *The Oxford Handbook of Religious Conversion* (s. 271-297). New York: The Oxford University Press.

- Streib, H., H. R., K. B., Csöff, R.-M., & Silver, C. F. (2009). *Deconversion Qualitative and Quantitative Results Cross-Cultural Research In Germany and the United States of America*. Germany: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Tınaz, N. (2001). Conversion of African Americans to Islam A Sociological Analysis of the Nation of Islam and Associated Groups. *Doctor of Philosophy*. The University of Warwick .
- Uhlmann, M. (2007). European Converts to Terrorism. *Middle East Quarterly* 15(3), 31-37.
- Ullman, C. (1988). Psychological Well-being Among Converts in Traditional and Nontraditional Religious Groups. *Psychiatry*, 3(51), 312-322.
- Ullman, C. (1989). *The Transformed Self The Psychology of Religious Conversion*. New York: Springer Science+Business Media, LLC.
- Vergani, M., Iqbal, M., Ilbahar, E., & Barton, G. (2018). The Three Ps of Radicalization: Push, Pull and Personal. A Systematic Scoping Review Into Violent Extremism. *Studies in Conflict & Terrorism*, 1-32.
- Volkan, V. D. (2005). *Körü Köriine İnanç Kriz ve Terör Dönemlerinde Geniş Gruplar ve Liderleri*. İstanbul: Okuyan Us .
- Waldenström, U. (2003). Women's Memory of Childbirth at Two Months and One Year after the Birth. *Birth*, 248-254.
- Wellington, J., & Szczerbinski, M. (2007). *Research Methods for the Social Sciences*. London-New York: Continuum.
- Yavuz, Y. Ş. (2011). Tekfir. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 40, s. 350-356). içinde Türkiye Diyanet Vakfı.
- York, M. (2001). New Age Commodification and Appropriation. *Journal of Contemporary Religion*, Vol. 16, No. 3, 2001, 16(3), 361-373.

Zebiri, K. (2008). *British Muslim Converts: Choosing Alternative Lives*. Oxford: Oneworld Publication.

V. EKLER: MÜLAKAT SORULARI

1. Kısaca kendinizden bahseder misiniz?

2. Çocuklukta ve Ergenlikte Din

a. Çocukluğunuzda din eğitimi aldınız mı? Kaynağı ve türü nedir?

b. Anne-babanızın dindarlık durumu hakkında bilgi verir misiniz?

c. Çocuklukta din ile ilişkiniz nasıldı? Olumlu ya da olumsuz diyebileceğiniz tecrübeleriniz var mı?

d. Çocuklukta din yaşanmışsa kopuş zamanı ve nedeni nedir?

e. Ergenliğinizde dini durumunuz nasıldı? Bu dönemde din hakkında uygulamalarınız var mıydı?

f. Ergenliğinizde ya da hayatınız herhangi bir döneminde alkol ve uyuşturucu madde kullandınız mı?

3. Gençlik Dönemi

a. Gençlik döneminizde toplumsal normlara uyum düzeyiniz nasıldı?

Uyumsuzsa nedenleri nelerdir?

b. Herhangi bir dini gruba katıldınız mı?

c. Çocukluk ve gençliğinizde dinden kaynaklı sorunlar yaşadınız mı? Diğer dinlere merak duydunuz mu?

4. Hidayet Öncesi ve Sonrası Durum

a. Hidayetinizden önceki iki yıllık süreç hakkında bilgi verir misiniz? Bu dönemde büyük çaresizlikler, hastalıklar, ayrılıklar, kriz, psikolojik sorunlar ya da olumlu sosyal yaşantılar, evlilik gibi durumlar yaşadınız mı?

b. Kendinizi içinde büyüdüğünüz toplumun bir parçası olarak görüyor musunuz?

c. Dini yeniden nasıl keşfettiniz?

d. Karar verme sürecinizden ve karar vermenizde etkili olan sebeplerden kısaca bahseder misiniz?

e. Hidayet sürecinizde size yardımcı olan kişiler, gruplar ya da kitap, film vs. var mıydı?

f. Karar vermeniz ne kadar sürdü?

- g. İslam dışında başka din ya da ideolojilere yöneldiniz mi? Çeken ve iten sebepler nelerdir?
- h. Din değiştirme sürecinizde İslam ile ilgili olumsuz imajlar, terörle ilişkili şiddet eylemleri kararınızı etkiledi mi ya da nasıl etkiledi?
- i. İslam adına savaştığını iddia edenler hakkında ne düşünüyorsunuz? İslam adına savaşmak mümkün mü? Mümkünse ne şekilde?
- j. Karar verdikten sonra neler hissettiniz, hayatınızda ne gibi değişiklikler oldu?
- k. Verdiğiniz karardan pişmanlık duyduğunuz oldu mu?
- l. Dini pratiklere katılım düzeyiniz hakkında bilgi verir misiniz?
- m. Yeni kararınızı çevrenizdeki insanlar nasıl karşıladı ve toplumunuzun size bakışı nedir?
- n. Sizin için bu değişimin anlamı nedir?
- o. Hayattaki olaylara bakış açınız değişti mi? Ne gibi?
- p. Hidayetten önceki yaşantınızı nasıl değerlendiriyorsunuz?
- q. Yeni inancınız sosyal yaşantınıza etkisi nelerdir?
- r. Din adına yapabileceğiniz şeyler nelerdir, Müslümanlar dinlerini korumak adına neler yapmalıdır?
- s. İnsanlarla İslam'ı seçmeniz hakkında konuşur musunuz, onların da sizinle aynı kararı almasını ister misiniz, bunun için uğraşır mısınız?
- t. Müslüman olduktan sonra kendinizi bu gruba tam olarak ait hissettiniz mi? Kendinizi çoğunluğu oluşturan Müslümanlardan ayrı mı görüyorsunuz yoksa onların bir parçası olarak mı görüyorsunuz?
- u. İslam hakkında kesin ve mutlak tek bir yorum mu vardır yoksa farklı yorumlar da kabul edilebilir mi?
- v. Müslümanların yaşayan bir halife ve İslam Devletine mutlak anlamda ihtiyaçları var mıdır? İslam siyasal bir güç haline gelmeli mi?
- w. Amerika ve Batı hakkında ne düşünüyorsunuz?
- x. Dar-el harp, cihat, hicret ve halife kavramları hakkında ne düşünüyorsunuz? Bu kavramları nasıl anlamalıyız?